

Biblioteka južnoslovenskog filologa. N  
"

YU ISSN 0350 - 185x  
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК  
БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА  
Нова серија, књ. 8

---

Уредник  
академик *МИЛКА ИВИЋ*

*Piper, Predrag*  
=  
Др ПРЕДРАГ ПИПЕР

**ЗАМЕНИЧКИ ПРИЛОЗИ  
У СРПСКОХРВАТСКОМ,  
РУСКОМ  
И ПОЉСКОМ ЈЕЗИКУ**  
(СЕМАНТИЧКА СТУДИЈА)

БЕОГРАД  
1988.

Digitized by Google



Biblioteka južnoslovenskog filologa. Nova  
"

YU ISSN 0350 - 185x  
UDK 806

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК  
БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА  
Нова серија, књ. 8

Уредник  
академик *МИЛКА ИВИЋ*

*Piper, Predrag*

Др ПРЕДРАГ ПИПЕР

**ЗАМЕНИЧКИ ПРИЛОЗИ  
У СРПСКОХРВАТСКОМ,  
РУСКОМ  
И ПОЉСКОМ ЈЕЗИКУ**

(СЕМАНТИЧКА СТУДИЈА)

БЕОГРАД  
1988.

Digitized by Google

**Рецензенти:**

академик Милка Ивић  
академик Зузана Тополињска

PG

1203

.B55

.n.5

v.8

**Тираж: 500 примерака**

**Издавање ове књиге финансијски је помогла Републичка заједница науке Србије**

**Издаје: Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михајлова 36/1**

**Штампа: Дуплекс, Нови Сад, Моше Пијаде 25**

САДРЖАЈ

Предговор	5
Водне напомене	7
Заменичко-прилошка локализација	15
1. Ситуативна локализација	16
1.1. Просторна локализација	16
1.2. Процесуална локализација	44
1.2.1. Временска локализација	44
1.2.2. Други типови процесуалне локализације	62
1.2.2.1. Прилози са личним значењем	62
1.2.2.2. Прилози без личног значења	63
1.2.2.2.1. Унутрашња локализација	63
1.2.2.2.1.1. Начинска локализација	63
1.2.2.2.1.2. Количинска локализација	67
1.2.2.2.2. Спољашња локализација	70
1.2.2.2.2.1. Узрочна локализација	70
1.2.2.2.2.2. Циљна локализација	73
2. Текстуална локализација	74
3. Заменичко-прилошка квантификација	77
3.1. Апсолутна квантификација	78
3.2.1. Универзална квантификација	78
3.2.2. Неодређена квантификација	98
3.2. Релативна квантификација	132
Закључак	149
Резиме	155
Извори	159
Библиографија	165
Регистар	172



## ПРЕДГОВОР

Књига *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику (Семантичка студија)* представља наставак истраживања чији је први део објављен у ауторској књизи о граматичком статусу и семантичким типовима заменичких прилога (Пилер 1983). Та књигица је омогућила да се из ове књиге издвоје они делови који обично долазе на почетку (преглед релевантне литературе, теоријско-методолошка и појмовно-терминолошка разматрања), чиме су избегнута непотребна понављања. За разлику од претходног рада у овоме предмету пажњу привлаче општелингвистичка питања природе заменица и прилога и проучавање њихове категоријалне семантике него заменички прилози као семантички системи у три словенска језика, који се овде узимају као представници трију основних група словенских језика, и конкретни проблеми моделирања датих семантичких система, њихових подсистема и микросистема, најзад – функционалне семантичке интерпретације појединих заменичких прилога у тим језицима и њихова типолошка карактеризација.

Већина тих питања није разматрана, или није на овај начин разматрана у славистичкој и општелингвистичкој литератури о заменицама, прилозима и заменичким прилозима. У једним радовима заменички прилози се посматрају углавном у ставовима историјске творбе речи (на пример, Јан 1961, 1966; Коневецки 1970, 1972, 1973, 1974, 1974а, 1976, 1976а, 1977; Циран 1967; Бал 1974 и др.). У другим, углавном у новијој литератури, заменичке речи су највише и најдетаљније проучаване са синтаксичког и прагматичког ставовишта (на пример, Лијева 1985; Клајн 1985; Падучева 1985; Ницолова 1986; Бергер и Вајс 1987 и др.). Главна пажња у њима посвећена је заменичким именицама и заменичким прилозима, док се о заменичким прилозима, а посебно о значењима заменичких прилога, говори врло мало или се не говори нимало. Овај рад представља покушај да се празнина донекле попуни. Значења заменичких прилога у словенским језицима сада су, бар у основним цртама, осветљавана у оквиру глобалних моделирања семантичких система заменица (на пример, Пешикан 1967; Кишишкова 1971, 1972; Стевановић 1973; Стевовић 1973 и др.) и прилога (пре свега, Гжегорчићева 1975).

И на овом месту желим да се са захвалношћу сетим свих који су прочитали или саслушали поједине делове или целину неке од верзија рукописа и њим мишљењем помогли да се коначна верзија рада учини, верујем, бољом од претходних. Међутим, она места у књизи која би читалац могао видети као мање пажљиво припадаре, разуме се, само аутору. За коначно уобличавање рада посебно ми била корисна мишљења академика Милке Јвић, академика Зузаве Тополинске, академика Ирене Гришкат, проф. др Вере Николић, др Вере Митриновић и проф. др Милорада Радовановића. Топло им захваљујем.

Истраживање чији се резултати изnose у овој књизи започето је у оквиру научног пројекта Института за стране језике и књижевности Универзитета у Новом Саду, а завршено на научној пројекту *Конфронтационо проучавање руско-српскохрватског језика* Катедре за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду.



## УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

§ 1. Основни предмет ове студије су семантички системи заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском стандардном језику. Чињеница да су системи заменичких прилога врло сложени и разгранати, организовани у више подсистема и микросистема, који узети заједно обухватају неколико стотина значењских јединица, наметала је потребу да се истраживање ограничи ситуацијом коју налазимо у савременим стандардним језицима.

Иако би било веома корисно, посебно за типологију споредно-историјско проучавање словенских језика, да се анализом обухвати и дијалекатска грађа, то је, с једне стране, практично изводљиво због тога што постојећи извори омогућавају само фрагментаран и неравномеран увид у проблематику, а, с друге стране, обим истраживања био би тиме вишеструко увећан, што се у овом случају морало избећи. То ипак не значи да се дијалекатски заменички прилози потпуно искључују из анализе: у оној мери у којој су они заступљени као дијалектски прилози у речницима, белетристици и средствима масовног информисања узимани су у обзир и у овом опису.

Ограничење синхрониском равни анализе мотивисано је увек актуелном потребом, први пут врло јасно истакнута у радовима Јана Бодуена де Куртенеа, да се прво проучи оно што је најбоље доступно опсервацији, овде - живи језик, што омогућава активирање језичког осећања и језичке интуиције, рад са формантима, експеримент итд., да би затим тако утврђено могло добити своје историјско осветљење.

Поред тога, као што је поднасловом књиге наглашено, у овој су у фокусу пажње значења заменичких прилога. Иако заменички садржаји не могу постојати изоловано од било какве лексичке форме, па се, према томе, из овакве анализе не могу потпуно искључити творба речи, синтакса, а у вези с њом и морфологија, та питања су у овом раду у другом плану. Главни предмет анализе су семантичке структуре заменичких прилога и јединице семантичких система, и изоморфност организације заменичко-прилошких подсистема - како у оквиру истог језика (на пример, просторни, временски, начински и други заменички прилози у српскохрватском језику), тако и у различитим језицима (на пример, просторни прилози у српскохрватском, руском и пољском језику). Ипак специфичности не малог броја заменичких прилога најизразитије се испољавају на синтагматском

владу (на пример, парови прилога који се налазе у односу до-вуиске дистрибуције, као у српскохрватском језику *свуда / ни-гда, увек / никад* и сл.), због чега се тај аспект њихове упо-требе често мора размотрити и у семантичкој анализи заменич-ких прилога, као и питања творбене структуре, не ретко уоч-ливо изоморфне семантичкој структури заменичког прилога<sup>1</sup>.

§ 2. Опредељење да се у центар пажње стави семан-тика заменичких прилога није случајно нити би га требало сма-трати непосредном последицом чињенице да је семантика уоп-ште последњих деценија била у живи лингвистичких интересова-ња (утолико пре што се данас тежиште већ осетно преместило на прагматички аспект језика). Заменице уопште и, уже, заме-нички прилози, као речи категоријалних значења, пружају занимљиву и још увек мало испитану могућност да се нешто више сазна о семантичким категоријама као семантичкој осно-вици појединих природних језика. Ту је занимљив не само инвентар и укупност системских односа заменичких прилога у једном језику, јер он не мора бити потпуно подударан, а најве-роватније и није подударан инвентару семантичких категорија датог језика и њиховим узајамним односима, него је битан сам принцип конституисања заменичких система (заменичких, грама-тичких или категоријалних у најширем смислу). Моделирање семантичког система заменица, или, уже, једног њиховог подси-стема - заменичких прилога, једноставније је (иако у целини скопчано са решавањем различитих методолошких и лингви-стичких проблема) него, на пример, моделирање и парадигмат-ски и синтагматски знатно сложенијих граматичких или твор-бених система према њиховим категоријалним значењима. Са друге стране, дати скуп јединица категоријалног значења (земе-ничких) није задат споља него је природан и одражава, као и језик у целини, неке општије аспекте универзума, релевантне за одређени језички колектив, и, највероватније, организован на невесним принципима (примарним семантичким категоријама и њиховим односима) који мање или више важе и за друге систе-ме са категоријалним значењима у датом језику. Другим речима, заменички систем се може посматрати као један природан мо-дел (језички, а не лингвистички) категоријалних значења одре-ђеног језика, неграматичка манифестација система семантичких категорија тог језика, па у том смислу лингвистичко моделира-ње семантичких односа какви постоје међу заменичким речима у целини, или у неком њиховом подсистему, може да баца не-што новог светла и на принципе организовања других, формал-но сложенијих система са категоријалним значењима. Иако је овај рад усмерен на стварање подлоге за истраживања такве врсте, формулације одговарајућих хипотеза или закључака морао би се заснивати на ширим упоредним анализама категоријалне семантике различитог израза, што је очигледно изван оквира семантичког испитивања заменичких прилога.

<sup>1</sup> Пошто је и важнијим питањима синхронизских про-учавања творбених структура заменичких прилога у словенским језицима посвећен посебан рад (Пинер 1983), одговарајуће напо-мене у овом раду сведене су на највишу меру.

§ 3. Теоријски основи овог типолошког описа значе-  
заменичких прилога изложени су такође у поменутој књизи  
граматичком статусу и семантичким типовима заменичких  
цога, а и у посебном раду<sup>2</sup>. Његову суштину најближе  
ећује термин локалистичка теорија падежа, или, краће, али  
ширим појмовним опсегом *локализам*. Под тим терминима  
разумевају се различите лингвистичке концепције, хипотезе  
теорије, којима је заједничка идеја о томе да су критерији  
ема којима су организовани односи у системима средстава за  
азивање просторних значења у основи неких (или чак свих  
тих) непросторних система и/или да се суштина последњих  
боље може експлицирати појмовно-терминолошким апаратом  
просторних метафора. Мој циљ овде није развијање неке од  
стојећих нити предлагање неке нове верзије локалистичке  
теорије падежа него покушај систематског приступа проблемима  
географијалне семантике, при чему су међу полазним тезама и  
е, које могу звучати и тривијално иако смо још далеко од  
га да би нам све њихове импликације биле познате: а) уза-  
ини односи семантичких категорија, које су у основи различ-  
них језичких подсистема, морали би такође бити системске  
и роде; б) лакше је описивати поједине језичке подсистеме  
како је, на пример, заменичко-прилошки систем глаголских  
емења, лица итд.) према критеријима који се сваки пут утвр-  
ју као релевантни с обзиром, пре свега или искључиво на дати  
подсистем, уз мање или веће занемаривање изоморфности  
структура различитих подсистема, али се до кохерентног се-  
мантичког описа једног језика не може доћи без настојања да  
утврде основне полуге датог језичког механизма којима је и  
е друго детерминисано, тј. ако се не полази од претпостав-  
љеног центра (основних принципа конституисања семантичких  
теорија у систему) ка његовим појавним облицима. Такав пут  
разуме се, преваходно дедуктиван са свим импликацијама  
које из тога проистичу. Резултат опредељења за овај други пут  
концепција о интралокализацији и екстралокализацији као  
кључном конститутивном фактору система семантичких катего-  
рија, која је своје почетне облике добила у двама поменути-  
м долинама (о заменичким прилозима, и о језику и простору).  
Така је, с једне стране, блиска локалистичким виђењима језич-  
ких појава, а, са друге, антропоцентричним (на пример, онак-  
м, какве у неким својим радовима излаже Ј. Курилович, в.  
71, 1972). У њој је, посматрано са локалистичког становишта,  
важније то да се не полази од једнодимензионалне условље-  
ности свих других семантичких сфера просторним значењима (у  
теоријском или неком другом смислу, иако је та чињеница у  
једног случајева доста очигледна, на пример, у предлошким си-  
стемима у словенским језицима) него се опозиција интралока-  
лизација/екстралокализација, и критерији који су из ње изведе-  
ни, посматра као једна константа, заједничка многим језичким  
подсистемима у различитим природним језицима, чији је опсег  
поватно већи него што је лингвистици до сада познато, а

<sup>2</sup> P. Piper, Language in space and space in language. In:  
*Yugoslavian General Linguistics*, selected, edited, and introduced  
by Milorad Radovanović. - Amsterdam: John Benjamins, pp. 241-  
3 (у штампани).

koja najkonkretniji i najrazvijeniji oblik добија у подсистемима за исказивање просторних значења. Са становишта, па језичког антропоцентризма опозиција интралокализација/стралокализација добија облик его-интралокализација/его-стралокализација, чији је значај посведочен и у истраживању о дечјем језику, и у неуролингвистици, а чија је присутност видљива и у структурама савремених језика. Основе таквог приступа заменичким прилозима изложене су у помињаној књизи о њиховом граматичком статусу и семантичким типовима. Констатације о заменичким прилозима, које су тамо претежно општије природе, овде треба да буду конкретизоване и изложене у развијенијем облику.

§ 4. Како тамо тако и овде, можда још и више, дође до изражаја чињеница да се заменички прилози не могу посматрати сасвим изоловано од других заменичких речи, јер поред заменичких прилога који су искључиво прилошке речи по форми и функцији у реченици (нпр. заменички прилози просторним значењем), постоје и такви заменички подсистеми који су и поред извесне семантичке и функционалне инваријанте у много чему и формално и функционално разнородни, тако да поред заменичких прилога обухватају и неприлошке заменичке речи (нпр. рефлексивне заменице), чијим би искључивањем из описа, због њихове неприлошке природе, била изгубљена могућност да се покаже структурна условљеност места заменичких прилога у таквом подсистему. Поред тога, на периферији система заменичких прилога налазе се и хибридне семантичко-структурне полузаменичког типа (на пример, у српскохрватском језику *данас, јутрос, зимус...*), а блиски су му и деривати заменичких прилога који, изгубивши формална прилошка обележја у својим семантичким структурама имају "утраћено" неко прилошко значење, на пример: *сада > садашњи, друкчије > прецизичити* и сл. У том смислу у овој књизи је учињен покушај као и у неким другим мојим радовима о заменичким речима, да се, овде на примеру заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику покаже да заменичке речи не представљају тако затворен систем, као што се то обично мисли, јер је њихов инвентар (ако се одређује функционално семантичко-структурна парадигма тих речи) већи од традиционалних заменичких инвентаризација, које се често некритички преносе из једних радова у друге, али такође да између заменичких и незамењивих речи нема увек оштре границе него, напротив, постоји више различитих типова прелазних случајева. Они су у овом опису ипак морали добити споредно место, или чак бити изостављени да би значењски системи типичних заменичких прилога били потпуније разматрани.

Слично ограничење предмета анализе примењено је и на формалну структуру заменичких речи и израза у адвербијалној функцији: испитивањем су обухваћени управо заменички прилози, али не и њима функционално блиски заменички изрази који обично на функционалном плану попуњавају празно место у семантичкој парадигми заменичких прилога. Од тога се одступа углавном онда када је разлика између заменичко-прило-

шког израза и заменичког прилога само правописне природе, на пример, у српскохрватском језику од сада и одсада, или у руском до сих пор и поныне и сл.<sup>3</sup>

§ 4. Основни метод који се у опису примењује најближи је ономе који се обично назива компонентном анализом, значења заменичких прилога се, дакле, посматрају као структуре састављене од невеликог броја елементарних компонената категоријалне природе, нпр. простор (*Spatial*), аблативност (*Ablat*), каузативност (*Caus*) итд., којима је одређено и место прилога у систему. О добрим странама метода компонентне анализе, као и о његовим недостацима, доста је писано. Пошто је избор метода умногоме условљен предметом и циљем истраживања, а са тог становишта је у овом случају дати метод врло употребљив, предност је дата њему. Тамо где се то чини неопходним, у анализи се примењују и други методи и методолошки поступци, на пример, парафраза, трансформација, супституција итд.

§ 5. Анализа је заснована, пре свега, на примерима који репрезентују савремени српскохрватски, руски и пољски језик. Највећи део примера ексцерпиран је из белетристике и текстова дневне и недељне штампе (списак извора и скраћеница дат је на крају рада). Делимично су узимана у обзир и дела преводне књижевности да би неке констатације, где је то изгледало потребно или пожељно, могле бити илустроване и преводним еквивалентима. Осим тога неки примери узимани су из највећих једнојезичних и двојезичних речника ова три језика и из научне литературе о заменичким прилозима. У мањем броју случајева примере је саставио аутор ове студије и верификовао их на информантима.

§ 6. Посебна напомена односи се на питање равномерности типолошког описа појединих од дата три словенска језика. Идеално би било када би језици који су предмет типолошког описа могли бити у потпуности у истом степену истражени. Томе свакако треба тежити иако у стварности тај идеал обично не бива остварен, поготову када се проблематика разматра симултано у неколико језика, а не сукцесивно, тј. прво у језику А, затим у језику Б итд., што је такође могућно и није без добрих страна (в. Вајнсберг 1973). Иако редослед језика у наслову овог рада није тако одређен да би рангирао степен њихове истражености (тежило се томе да он буде, колико је то могућно, исти), српскохрватски језик није случајно стављен на прво место. Један разлог за то је у чињеници да су заменички прилози у српскохрватском језику до сада мање проучавани него у руском и пољском, па би стога и резултати истраживања можда могли бити нешто интересантнији за сербокроатистику него за русистику и полонистику. Други разлог је у чињеници да се чак и у приближно симултаним типолошким описима

<sup>3</sup> Знатан део таквих заменичких израза (у руском језику у поређењу са чешким) обухваћен је истраживањем Л. Брожа (1971)

каквима се тежило у овом истраживању, мора поћи од једно језика да би се дошло до типолошког еталона, диференцијални црта итд. Тај "полазни" језик може се у току испитивања и мењати, на пример, у зависности од специфичке проблема који се испитује и његове истражености у појединим језицима. Међутим ако нема посебних разлога за другачије решење, природно је полазни језик буде онај који је истраживачу најближи, кој омогућује да поред познавања грађе у процесу анализе дође до изражаја и језичка интуиција. Пошто је матерњи језик аутор српскохрватски, тај језик у овом истраживању најчешће им статус полазног језика.

§ 7. Док су заменички прилози према функцији кој имају у реченици пре свега - прилози, њихове заменичке, дејстичке специфичности испољавају се првенствено на плану гекста, где они ступају у кореференцијалне односе са језичким јединицама са којима имају извесна заједничка обележја, и на плану исказа, где заменички прилози уз нека друга заменичка и незамењива средства имају важну улогу у актуализовању пропозиционалне реченичне структуре и остваривању њених референцијалних могућности. За кореференцијалну употребу заменичких прилога посебно је значајна чињеница да у њихове семантичке структуре улазе саме категоријалне природе (место, правац, време, узрок, циљ, универзална квантификација и др.) што им даје врло широке кореференцијалне могућности јер су дат значења присутна у семантичким структурама многих језичких јединица, у којима се обликују на различите начине с обзиром на различите појавне облике оних аспеката стварности на кој се те категорије односе. Појам чисте категорије на комуникативном плану је мало релевантан јер као што је у стварности свака појава повезана многоструким везама са другим и другачијим појавама тако су и у језику испреpletане семантичке категорије, које се у семантичким структурама језичких јединица појављују као дистинктивна семантичка обележја, саме. Семантичке структуре заменичких прилога представљају функционални спојеве сама тих категорија, чијом је специфичношћу одређена разлика између заменичких прилога и свих других семантичких јединица и система кроз које се дате категорије изражавају. Заједничка обележја свих семантичких типова заменичких прилога према категоријама које се кроз њих изражавају деле се у две групе: једнима се категорије простора, времена, начина количине и др. ближе одређују превасходно помоћу појма говорног лица као центра говорне ситуације у односу на који се извесни денотати ситуативно локализују, а другима претежно кроз квантификацију денотата, у којој је његово одређивање према говорној ситуацији и говорном лицу у другом плану. С обзиром на то заменички прилози, као и други главни подсистеми заменичких речи, организовани су у два подсистема, од којих сваки обухвата неколико ужих: један чине заменичко-прилошки локализатори, а други заменичко-прилошки квантификатори. Начелна разлика међу њима не искључује постојење квантификације и у првом случају (на пример, опозиција према дистанци *овде/онде* и сл.), односно постојање локализације у другом случају (на пример, универзална квантификација *свим*

ао општа локализација), - као секундарних функција за прилоге прве, односно друге групе. У подели заменичких речи на локализаторе и квантификаторе лако се препознају појмови који се другде (поготову у радовима који су по појмовно-термиолошком апарату ближи математичкој логици) именују и другачије, што поготову важи за први термин, уместо којег се говори и о индексима, индикаторима, идентификаторима и сл. Јошто садржај појма *индекс* добија различита тумачења и у логици и у филозофији, утолико је мање јасно шта би требало азивати индексима у лингвистици. Заменички локализатори су, о свему судећи, један појавни облик онога што се обично одражава под индексима, па им с обзиром на такав, ужи статус изгледа оправдано дати и посебан термин. Они у овом случају својом унутрашњом формом (смислом) истиче начин на који такве речи врше индексичку функцију: локализацијом највеће адресата на одређеним елементима текста или говорне ситуације уопште. Према томе, поред локализатора као елемента говорне ситуације (на пример, у ситуацији денотираној прилогом *овде* локализатор је говорно лице јер се просторно мерења врши у односу на њега<sup>4</sup>, постоји и појам локализатора као подскупа заменичког система. Функционисање заменичких локализатора је сасвим очигледно условљено избором извесног ситуативног локализатора (укључујући и текст као део говорне ситуације), али се њихов садржај не исцрпљује упућивањем на такав локализатор (што потврђују примери различитих заменичких прилога који могу имати исти ситуативни локализатор, на пример, *овде*, *овамо*, *овако* и сл.).

§ 8. Семантички опис заменичко-прилошких система три сродна језика подразумева анализу дистинктивних обележја којима је одређена семантичка структура датих прилога (за простор, време, количину, начин, узрок и циљ), који се разликују и узајамно и у односу на аналогне подсистеме у друга два језика, што чини укупно шеснаест различитих иако мање или више сличних подсистема заменичких прилога. Они обухватају по неколико микросистема, чији чланови граде вишеструко већи број семантичких структура заменичких прилога. Опис таквих семантичких односа поставља се, с обзиром на његову квантитативну димензију, и као методолошки проблем. Пошто су ту у питању подсистеми са релативно сличним својствима, најадекватнијим се чини њихов опис на позадини заједничког типолошког еталона. Еталон семантичких обележја одређене семантичке категорије који важи за сва три језика чине сва обележја која су релевантна за исказивање дате категорије у та три језика: како она обележја која постоје у сва три језика,

<sup>4</sup>У вези са појмовима локализатора, објекта локализације и оријентира (конкретизатора односа између локализатора и објекта локализације) в. Вајсберг 1973, Пипер 1977-1978. О хијерархизацији већег броја локализатора, објеката локализације и оријентира у ситуацији означеној истим исказом, и транспозицији таквих улога на временски план и уопште у непросторне семантичке сфере, као и о сличним појмовно-термиолошким решењима других аутора в. Пипер 1983, такође рад у белешци 2 испод текста у овим уводним напоменама.

тако и она која се могу констатовати само у два или само у једном језику. Будући да међу еталонима семантичких обележја појединих типова прилога постоји мања или већа сличност, у чијој је основи постулирана просторносна организација значења, сви се они могу посматрати као изведени из једног ужег заједничког скупа семантичких обележја који је најбоље заступљен у еталону семантичких обележја заменичких прилога за место и правац. У том смислу је за опис значења заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском неопходно разликовати као позадину типолошког описа, с једне стране, општи еталон семантичких обележја, у који улазе сва семантичка обележја заменичких прилога у дата три језика, и његово језгро, у које улазе само обележја која су заједничка свим заменичким прилозима у та три језика; и, с друге стране, посебне еталоне семантичких обележја појединих типова заменичких прилога (нпр. временских, начинских, количинских и др.) и њихова семантичка језгра у дата три словенска језика<sup>5</sup>.

---

<sup>5</sup> У основи метода типолошког описа значења заменичких прилога која се овде примењује јесу идеје изложене у радовима Н. Толстоја (1963, 1966), које се примењују и развијају и у радовима других лингвиста (на пример, Бланар 1974). Њихова примена у овом раду саображена је, пре свега, природи предмета истраживања - заменичких прилога, као речи чије су семантичке структуре одређене категоријалним семантичким компонентама, због чега имају знатно сложенију синтагматику (и граматичку и лексичко-семантичку) од других семантичких типова речи, на пример, апелатива, што чини у целини компликованијим разграничавање основних значења заменичких прилога од њихових варијантних и општих значења. Зато, као и због обима предмета овог истраживања, изоставља се табеларно приказивање типолошких матрица заменичко-прилошких семантичких система, подсистема и микросистема у српскохрватском, руском и пољском језику и експлицитна алгоритмизацији типолошке процедуре, због чега опис, вероватно, нешто губи на ефикасности напредујући то, можда, могућношћу еластичнијег моделирања језичких система три словенска језика у овом њиховом делу који је предмет овога рада.



## 1. ЗАМЕНИЧКО-ПРИЛОШКА ЛОКАЛИЗАЦИЈА

§ 9. Као што се из претходно реченог може закључити, заменичко-прилошким локализаторима називају се они заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику за које је функција локализације као упућивање на одређене елементе текста и/или ситуације доминантна иако не и једна. Најједноставнији пример локализације која није лишена квантификације (градуелне) дају управо најтипичнији и најфреквентнији заменички прилози као што су у српскохрватском језику прилози *овде/онде, сада/онда* и сл., где је у основи опозиције степен удаљености између локализатора и објекта локализације, схваћених конкретно-просторно или временски. Заменичко-прилошки локализатори су у српскохрватском, руском и пољском, као уосталом и у многим другим језицима, заступљени различитим семантичким типовима с обзиром на то на који се аспект универзума односе, тј. с обзиром на то какво је њихово категоријално значење. У том смислу чини се методолошки оправданим посматрати заменичко-прилошке локализаторе као посебне семантичке подсистеме (за време, простор, начин итд.) као што се обично и чини. Извесна невопшност таквог приступа је у томе што је он у основи номенклатуран, класификациони, а не системски. Даље излагање представља покушај да се значења заменичко-прилошких локализатора у дата три језика опишу с нагласком на системности њихових односа на парадигматском плану. У целини, у сваком од та три језика заменичко-прилошки локализатори организовани су у развијен систем субординираних бинарних опозиција за које је поред претежне међујезичке подударности карактеристичан и низ специфичности својствених само појединим од испитиваних језика.

Основни критериј према којем су у датом заменичко-прилошком подсистему организовани односи јесте сфера упућивања. У том погледу заменичко-прилошки локализатори деле се на два неједнака по величини система: заменичке прилоге *ситуативне локализације*, који упућују на неки аспект ситуације у којој су употребљени и/или на текст, који је у крајњој линији такође део те ситуације, а преко текста и на друге ситуације и различите њихове просторне, временске и друге аспекте; и на заменичке прилоге *текстуалне локализације*, који упућују искључиво на текст у којем су употребљени и само у вези с текстом и на неке аспекте говорне или неке друге ситуације<sup>6</sup>. Другим речима ситуативни и текстуални локализа-

<sup>6</sup> В. кратак преглед различитих терминолошких ре-

тори налазе се у односу привативне опозиције према критерију обавезности упућивања на текст, према којем су текстуални локализатори маркирани члан.

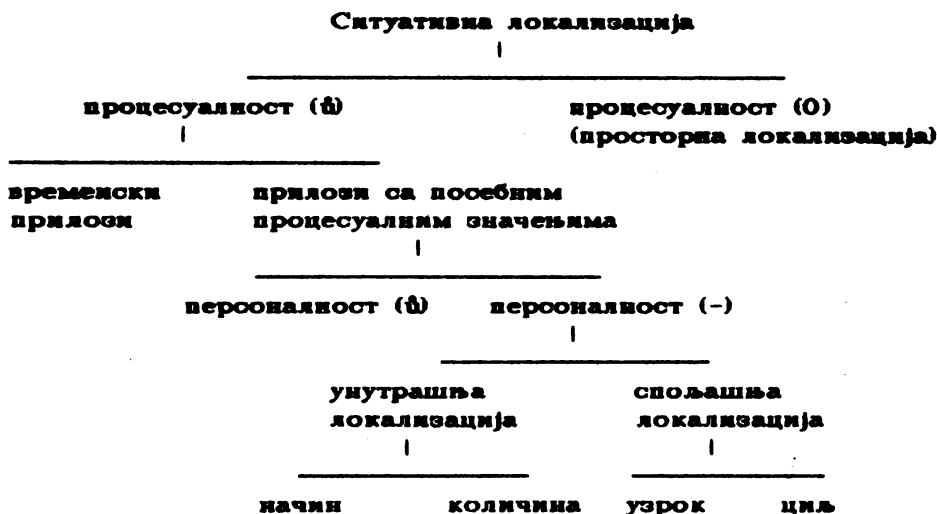
### 1.1. Ситуативна локализација

§ 10. Особина заменичких прилога ситуативне локализације да могу упућивати како на текст тако и на ситуацију може бити илустрована истом реченицом, на пример, *Ту су се растали*, у којој прилог у зависности од контекста и говорне ситуације може бити употребљен текстуално-деиктички (тј. анафорски у ширем смислу, за разлику од анафорског упућивања у ужем смислу као упућивања на претходни део контекста), нпр. *Отишли су заједно до станице. Ту су се растали*, или ситуативно-деиктички (често се термин *деиктички* везује само за такав тип упућивања), обично са показним гестом. У зависности од природе денотата заменички прилози ситуативне локализације обухватају, с једне стране, прилоге са *просторним* значењем, а са друге - прилоге са *непросторним* значењима, које повезује интегрално обележје процесуалности, због чега ће ти прилози бити даље називани *процесуалним* (временски, узрочни, циљни и др.). У оквиру заменичких прилога процесуалне локализације разликују се *временски* прилози, за које је карактеристична временска локализација процесуалног аспекта одређене ситуације у односу на место неке друге ситуације (неких других ситуација) у временској равни као чистој једносмерној процесуалности, апстрахованој од различитих догађајних момената (агенс, узрок, начин итд.); и заменички прилози у функцији посебних процесуалних локализација. У зависности од њихових конкретнијих садржаја ови други се деле на прилоге са *личним* значењем (на пример, *по-нашему* у руском језику), и прилоге без личног значења, који са своје стране могу да реферирати или о неким *унутрашњим* аспектима процеса на који се односе (*начински* и *количински*) или о неким *спољашњим* аспектима тог процеса (*узрочни* и *циљни*). Схематски приказ те структуре дат је на стр. 17.

#### 1.1.1. Просторна локализација

§ 11. За заменичке прилоге са просторним значењем обележје процесуалности није обавезно, али није ни искључено, тј. неки просторни локализатори га не сигнализирају (они са локативним значењем, нпр. у руском језику *тут* и *там*), а други, са значењем правца и линије кретања обавезно га имају (нпр. у српскохрватском *овуда*, *онуда* и сл.). Као што је у сваком другом сложеном семантичком систему који обухвата

шења у вези с том дистинкцијом у Пивер 1983: 25. Анализа заменичке егзофоре (деикса у ужем смислу, тј. упућивање на ситуацију) и ендзофоре (анафора у ширем смислу, тј. упућивање на текст коју обухвата и катафору и анафору у ужем смислу) дато је значајно место у монографији И. Клајна о природи и функцији заменица (Клајн 1985: 40-56, 84-91 и другде).



и подсистем јединица са просторним значењем овај обично и квантитативно и квалитативно најразвијенији, тако је и у систему заменичко-прилошких локализатора у српскохрватском, руском и пољском језику најразвијенији подсистем прилога са просторним значењем. Осим тога, он се јавља и као структурно примаран јер се основни критерији према којима су односи у њему уређени налазе више или мање уочљиво и у другим подсистемима, што и омогућује да они буду посматрани као структурно изоморфни делови исте целине.

§ 12. Семантичке структуре заменичких прилога одређене су њиховим семантичким обележјима. У семантичким структурама заменичких прилога са просторним значењем у српскохрватском, руском и пољском језику укрштају се две врсте семантичких обележја, с обзиром на то на који се аспект семантичке категорије простора односе. То су (а) обележја кинетичког аспекта просторног односа и (б) обележја статичког аспекта просторног односа<sup>7</sup>.

§ 13. Кинетички аспект просторног односа испољава се у променљивости односа између објекта локализације и локализатора чији је узрок кретање једног или оба учесника у просторном односу. За просторна значења заменичких прилога релевантно је кретање објекта локализације, од чијег положаја и начина промене места у простору зависи какав ће конкретан вид кинетичког аспекта просторног односа бити у питању, а особине локализатора које су релевантне за статички аспект

<sup>7</sup> В. у вези с тим референце у белешци 4 испод текста.

просторног односа у српскохрватском, руском и пољском одражене су у семама које ће даље бити означене скраћеним латинским називима (редослед обележја у овом прегледу не одражава њихову логичку или неку другу надређеност или подређеност):

*Locat* - неутралност у односу на критериј промене места у простору, нпр. у српскохрватском *где, окуда, свуда* и сл.

*Ablat* - динамичност усмереног типа, одвајање, удаљавање од локализатора, аблативност, нпр. *откуда, одавде, одасвуд* и сл.

*Adlat* - динамичност усмереног типа, приближавање локализатору, адлативност, нпр. *камо, овамо* и сл.

*Perlat* - перлативност као динамичност усмереног типа, линија кретања из правца једног краја локализатора у правцу неког другог његовог краја, нпр. *овуда, онуда, туда*.

§ 14. За статички аспект просторног односа који се обележава заменичким прилозима релевантне су неке особине локализатора као елемента простора: пошто су те особине локализатора изражене у његовим просторним димензијама, статички аспект просторног односа овде је заправо представљен његовим количинским аспектом и то у следећим семама:

*Central* - локализатор је место на којем се налази говорно лице као центар говорне ситуације, нпр. *ту, овде, овамо* и сл.

*Peripher* - локализатор је место у близини саговорника као елемента говорне ситуације који није у њеном центру, нпр. *ту, тамо, отуд* и сл.

Обележја *Centr* и *Peripher* представљају два појавна облика општијег значења проксималности (*Proxim*), које се односи на место оба непосредна учесника у говорној ситуацији (говорно лице као њен центар и саговорника као лице изван тог центра, опозитивно постављено према месту које се схвата као удаљено од тог центра, или од говорне ситуације у целини:

*Distal* - нпр. у српскохрватском језику *онде, овамо, онуда*.

У посебним обележјима одражени су квантитативни аспекти просторног односа, али не у смислу дистанце између локализатора и објекта локализације него у смислу квантификације локализатора. Зато су та обележја релевантна за заменичко-прилошке квантификаторе, који се анализирају у другом делу књиге, како за просторне тако и за оне са друкчијим категоријалним значењима:

*Univers* - локализатор је представљен укупношћу просторних објеката одређене врсте, нпр. *свуда, одасвуд* и сл.

*Restr* - локализатор је одређен рестриктивно, путем указивања на објекте које он не обухвата, нпр. *другде*.

*Intens* - локализатор је објекат чије су димензије веће од уобичајених, нпр. *многогде*.

*Extens* - локализатор је објекат чије су димензије мање од уобичајених, нпр. *понегде, гдегде*.

*Quest* - локализатор је непознат говорном лицу које жели да помоћу њега одреди изврстан објекат; нпр. *где? куда? одакле?*

*Real* - егзистенцијална реалност као констатација да објекат постоји, нпр. у руском језику *где-то, куда-то, откуда-то*.

*Irreal* - егзистенцијална иреалност као претпоставка да би локализатор могао да постоји, нпр. у српскохрватском језику *игде, икуда* и сл.

§ 15. Односи међу семантичким обележјима заменичких прилога су, као што је било поменуто, системске природе и организовани у виду бинарних опозиција, због чега су и односи у читавом систему заменичких прилога и у његовим подсистемима организовани на истом принципу. Два члана система, или два подсистема одређених семантичких скупова налазе се у опозитивном односу на основу присуства или одсуства одређених семантичких обележја у семантичким структурама опозита. Семантичку структуру једног заменичког прилога чини, дакле, комбинација обележја карактеристична само за дати прилог или за синонимски низ прилога. На основу присуства или одсуства одређеног обележја у семантичкој структури прилога тај прилог гради опозиције са другим прилозима (нпр. *овде/онде, одавде/оданде* и сл.), или удружен према сличности структура припада једном скупу прилога који се према извесном критерију налази у опозитивном односу према неком другом скупу заменичких прилога (нпр. у руском *куда, сюда, туда vs. откуда, отсюда, оттуда*).

§ 16. За основну опозицију у подсистему обележја која се односе на кинетички аспект простора релевантан је критериј динамичности. Прилози са обележјем *Locat* понашају се неутрално према датом критерију, тј. за њих ни динамичност није статичност није ни обавезна ни искључена (нпр. *Дете је овде лежало, Дете се овде играло*), док су сви други прилози према датом критерију маркирани. Динамичност се у системима заменичких прилога са просторним значењем остварује као директивност, која може бити *екстрадирективност*, тј. спољашња директивност у односу на локализатор; и *интрадирективност*, тј. унутрашња директивност у односу на локализатор. У првом случају у питању су обележја аблативности и адлативности (*Ablat vs. Adlat*), нпр. *Дошли су овамо vs. Отишли су одавде*, а у другом - обележје перлативности (*Perlat*), нпр. *Прошли су овуда* и сл.

§ 17. Она обележја у семантичким структурама заменичких прилога која се односе на локализатор, и још уже на

оријентир, тј. на статички аспект просторног односа. припадају слојенијем систему него што је систем обележја кинетичког аспекта просторног односа. У основи система дистинктивних обележја која се односе на локализатор јесте критериј говорног лица, при чему је релевантан линеарни аспект односа између локализатора и објекта локализације изражен у виду дистанце која међу њима постоји. У том погледу, као што је речено, објекат локализације може да се налази у домену говорне ситуације (*Proximal*), или да се схвата као нешто изван тог домена (*Distal*). На објекат локализације у домену говорне ситуације односи се ужа опозиција, којом су обухваћена обележја *Central* (објекат је у домену говорног лица) и *Peripher* (објекат је изван домена говорног лица).

§ 18. Заменичко-прилошки просторни локализатори представљају најразвијенији део система заменичких прилога са просторним значењем и заменичких прилога уопште. У српскохрватском језику то су прилози *овде, довде, одавде, одовуд(а), овамо, амо, овуд(а), ту, тамо, дотле, отуд(а), одатле, туда, онде, донде, оданде, одонуд(а), онамо, онуда*; у руском *здесь, сюда, отсюда, там, туда, оттуда*; у пољском *tu, tutaj, tutaj, dotąd, potąd, odtąd, stąd, tędy, tam, stamtąd, tamtędy*. Неки од ових прилога имају и дублете или стилски маркиране варијанте.

§ 19. У погледу типа оријентира и статичког аспекта просторног односа који се исказује заменичким прилозима ситуација је иста у руском и пољском, а у основи на сличан начин функционишу и српскохрватски заменички прилози са просторним значењем, с том једином разликом што у српскохрватском језику постоји системска могућност која се релативно ретко реализује и чија специфичност на функционалном плану може лако да остане непримећена (а које нема у руском и у пољском језику) да се прилогом укаже посебно на простор одређен саговорником (*Peripher*). Такво обележје у српскохрватском има прилог *ту*, што се види из његове употребе као у примеру:

*Овде, у ходнику, је жена са дететом, а ту, у вашем купеу, има једно слободно место (в. о томе и ниже).*

§ 20. У сва три језика прилози су према обележјима кинетичког аспекта просторног односа организовани у подсистем чију структуру чини шест опозиција. Најшира међу њима је супротстављеност аблативног значења (нпр. сх. *одатле, рус. оттуда, пољ. stąd*) неаблативним значењима, у оквиру које се разликују општа неаблативност и посебна неаблативност. Прву реперезентују прилози који могу да буду употребљени како локативно (нпр. у српскохрватском *Где се она налази*) тако и адлативно (нпр. *Где је пошла*) и перлативно (нпр. *Где је прошла*). За значења прилога обухваћених другим чланом дате групе опозиције релевантан је критериј (неаблативне) директивности. У оквиру прилога који су према том критерију маркирани разликују се прилози са значењем опште неаблативне директивности (они који се употребљавају и перлативно и адлативно, као у

српскохрватском куда, нпр. *Куда си пошла?* и *Куда си прошла?* и прилози са значењем посебне неаблативне директивности, било само перлативног типа (нпр. *Прошла је онуда*), било само адлативног типа (нпр. *Отишла је онамо*). Прилози који су постављени неутрално према критерију неаблативне директивности, а маркирани су као неаблативни учествују (а) у исказивању локативности или перлативности (нпр. у руском *Здесь стоял памятник*, али и *Здесь проходила тропинка*), (б) у исказивању локативности или адлативности (нпр. у пољском *Ona jest tutaj*, али и *Chodz tutaj*) (в. Пипер 1985: 20). Даље ће на позадини такве укупне слике односа у подсистемима заменичких прилога у функцији просторне локализације у српскохрватском, руском и пољском језику бити размотрени одговарајући прилошки подсистеми у појединим од та три језика са циљем да се добије потпунија слика о степену њихове типолошке блискости, односно удаљености у исказивању просторних значења заменичким прилозима.

§ 21. Локализација у домену говорног лица (обележја *Locat. Central*) остварује се у српскохрватском језику првенствено прилозима *овде* и *ту*. Речници региструју и више дијалектизама са таквим значењем: *овдека*, *овдекарца*, *овдекарце*, *овден(а)*, *овођен*, *овденак(а)*, *овђе(н)*, *овђена(к)*, *овође(н)*, *ође* (у ијекавском изговору *овдје*, *овдјека*, *овдјена...*). Упор. примере употребе прилога *овде*:

У Њемачкој сам радио од јутра до мрака - наставља Иванов. - *Овдје* радим и више. (Арена, 18) - Боље је да пишете о онима што се *овдје* дрогирају уз кока-колу. (Арена, 7) - Откада смо *овде*, онај у плавој шајкачи не говори. (Ант. И. 46) - Шта може *овде* да уради и прави лекар. (Ант. И. 54) - Овако, сада, ваља да седиш *овде* док не пронађем неког невиног. (А. 34). - Ја људе знам, криви су сви, само није сваком писано да *овде* хлеб једе.

Границе домена говорног лица, на који се упућује прилозима *овде* и *ту* (в. примере ниже), очигледно се могу мењати од случаја до случаја. *Овде* се може односити на радни сто, собу, зграду, улицу, град, земљу..., а актуелни опсег референцијалности препознаје се из контекста и/или ситуације, као у првом наведеном примеру где је из контрастне употребе прилога *овде* према у Њемачкој јасно да се његов садржај у датој реченици може парафразирати као "у овој земљи", а не некако друкчије.

Употреба прилога *овуда* и *овамо* са значењем локативности и централности, за коју се може наћи понеки пример у речницима, није уобичајена у савременом српскохрватском стандардном језику, упор.:

Шаран [...] важи *овуда* као најздравија риба. (РМС: Љ. Ненадовић) - Он је друкчији од неких наших *овамо*. (РМС: П. Поповић)

Прилог *овуда* у датом и сличним примерима има уже значење од прилога *овде*, које се може парафразирати као "у овом крају".

#### Упор. и примере употребе прилога *ту*:

Не одлазите од мене, молим вас, будите *ту* - преклињем је. (Сел. 175) - Тако [је] као вишеструки банкрот и варалица и доспео овамо. Тек други месец да је *ту*. (А. 122) - Можеш бити сигуран да ћеш и њега *ту* негде у близини наћи. (А. 27) - Где си била цео дан? - *Ту* - одговори Бранка и седе поред носила. (Ант. И. 66) Рекао ми је: "Више *ту* нисам потребан." (Ант. И. 71).

Лексикографски су регистровани и дијалектизми са истим семантичким и функционалним садржајем, на пример: *туте*, *тутек(а)*, *тутена* и др.

§ 22. Употреба прилога *ту* везана је за дилеме о томе да ли у српскохрватском и другим јужнословенским језицима постоји трочлани систем остензивног упућивања, или је он у савременим језицима редукован на двочлани систем (в., нпр., Кшишкова 1972 у вези са другим мишљењем и Тополињска 1981; Пипер 1983 у вези са првим). Примери чешће говоре у прилог другом мишљењу, али чињеница да је у неким контекстима немогућно заменити прилог *овде* прилогом *ту* (и обрнуто) без измене садржаја исказа, ма колико такви примери били ретки, а истовремено нимало стилски маркирани, давали би за право и првом гледишту, упор., први од наведених примера за прилог *ту*, где је сасвим могућна интерпретација "где се ти сада налазиш" или сл., тј. таква којом би референцијални домен прилога *ту* био домен саговорника, а не домен говорног лица. Упор. такође:

Ставићемо једну књигу *овде*, код мене, другу *ту*, код тебе, а трећу *онде*, код њега.

где би употреба прилога *ту* на месту прилога *овде* (или обрнуто) била сасвим неуобичајена, ако не и неприхватљива. (В. у вези с трочланом заменичком деиксом и § 42).

У руском језику прилози *здесь* и *тут*, када су употребљени у функцији просторне референцијалности, понашају се као синоними, упор.:

Он *здесь* - сказал я, - сидит внизу, в толпе ваших халтурщиков. (Кат. 114) - [...] *здесь*, на даче, можно было обойтись самыми небольшими расходами. (Купр. 146). - А *здесь* один срам, читает Кузмич (Зуб. 10) - Перепалка на прогулке. спор в трамвае, оора *здесь*, стычка там. (К. 206) - *Здесь* содаются группы из 12 животных. (Правда, 17 августа 1981, 2).

Доходим до угла и *тут* подруга начинает прощаться. (Каз. 5) - А *тут* жил до нас один старичок, морской капитан. (Пауст. 207) - О коллективе не думаешь! Обожрался бы *тут*



возле котла. (Лит. И:19) - Хорошие места тут у вас. (Ш. 332).  
Тут поблизости забегаловки нигде нету? (Ш. 336)

У речницима руског књижевног језика поред прилога тут регистровано је и неколико дијалектизама са истим семантичким и функционалним садржајем: *тута, тутось, тутотка, туточка, туточки, туточко*.

§ 23. И у пољском језику постоје два синонимична прилога са одговарајућим просторним значењем: *tu* и *tutaj*<sup>8</sup>.  
Упор.:

Spokojne nocе są tu czymś wyjątkowym. (A. 23) - Po paru latach przygotowań została tu w sobotę otwarta wielka wystawa. (TL. 6) - Wszyscy tu od miesiący [...] śledzimy wydarzenia w Pańskim kraju. (Polska, 3) - Są tu spotwarzeni i niewinni [...] (A. 21)

Jako lekarz studiuje *tutaj*. (Z. 16) - Tylko nie każdemu jest sądzone żeby *tutaj* jadł chleb! (A. 36) - Można powiedzieć, że my artyści właśnie *tutaj*, na Starym Mieście, możemy odnaleźć właściwą atmosferę twórczą. (Polska, 27)

На већи степен близине упућује се прилогом *tuż*, често удвојеним - *tuż, tuż* (нпр. *Nieprzyjaciel był tuż, tuż*<sup>9</sup>).  
Упор.:

*Tuż* obok drzwi stała pani Niewadzka. (Z. 30) - Nie wiadac stamtąd [...] ani opuszczonego arsenału na brzegu morza, *tuż* obok Podwórza. (A. 28)

§ 24. Посебни заменички прилози са обележјима *Adlat*, *Central* постоје само у српскохрватском и руском језику, док у пољском језику у исказивању одговарајућих значења, са обавезним ослоњем на контекст који носи обележје *Adlat*, учествују прилози *tu* и *tutaj*.

§ 25. У српскохрватском језику дато значење има прилог *овамо*, на пример:

Чујеш ти, бре, ходи овамо. (Лав. 59) - А чим је кренула из села натраг у град, они су почели да се враћају према селу. Она тамо, а они - овамо. Они - овамо, а она тамо. (Политика за деку, 29. јануара 1981, 2) - Лагани новјетарац доносио је свјежину [...] чак овамо. (Арена, 36)

Прилог *овамо* има стилски маркиране варијанте *овамо-модер* и *овамоте*, практично изван употребе у савременом стандардном језику. За оба прилога је карактеристична императивност, односно употреба уз императивни облик, коју истичу

<sup>8</sup> О употреби прилога пољског *tu*, по правилау речнице (свој), у вези са појачаном асертираношћу, и о могућностима употребе у истој функцији именичке групе са локалном самозвучношћу (та се могућност констатује само за јужнословенске језике) в. Томољска 1988.

<sup>9</sup> Пример из речника *Słownik poprawnej polszczyzny*

морфеме -дер (за ублажавање императивности) и -те (за обраћање бар двојма особама или већем броју лица, в. у вези с тим на дијалекатском материјалу: Пижурџа 1972).

Синоним прилога овамо је и прилог амо, који у дијалектима и као дијалектизам у језику лепе књижевности долази и проширен као *амока*, *амокар*, *амокарце*, *амокаре*, а са императивом или вокативом и као *амоде*, *амодер* или *амоте* (в. РСАНУ). Иако се уз амо у речницима не дају напомене о сфери употребе тог прилога, може се рећи да је он сасвим нетипичан за савремени стандардни језик. Његова употреба се осећа као застарела, ако не и индивидуална или регионална као у ових неколико примера из језика М. Решетара:

Шаљем Вам данас неколико сепарата проф. Керблера који их је послао амо мени. (Реш. 205) - Кад јавите да ћете доћи амо, ми ћемо Вас већ дочекати на станици. (Реш. 203) - Сваки дан експресно писмо амо, а опет експресно тамо. (Реш. 204)

Ретка је и употреба прилога *наоамо*, но значењу скоро идентичног прилогу *овамо*, али више специјализованог за појачано указивање на правац кретања према говорном лицу, нпр.:

Кућа [је] била баш на путу од железничког пристаништа *наоамо*. (РМС, В. Живојиновић)

§ 26. Као што је већ било речено, у вези са опозицијом *аблативност/неаблативност* као једном од карактеристичних опозиција за овај део система заменичких прилога, у исказивању смера кретања ка домену говорног лица могу учествовати и неки прилози за које је иначе обична локативна употреба. У српскохрватском језику то су прилози *овде* и *ту*, нпр.:

Ко *овде* дође тај је крив, или се макар очешао о кривца. (А. 34) - *Ту* долази и *туда* пролази све што се свакодневно притвара и апси у овом пространом и многољудном граду. (А. 15)

Наведени примери уједно су илустрација чињенице да такво значење датих заменичких прилога остаје сачувано и при транспонованој употреби заменичког прилога, доста честој у уметничком тексту: употреба прилога са обележјем *Centr* ствара утисак да је приповедач учесник ситуације о којој говори, што не мора бити случај као у наведеним примерима из *Проклете авлије* Иве Андрића (о транспонованој употреби заменичких локализатора в. Гжегорчикова 1975: 115; Пипер 1985а).

§ 27. У руском језику одговарајуће значење исказује се прилогом *сюда*, упор.:

Ступай *сюда* ко мне, и садись мне на колени! (Доот.

(Wagzawa 1977). Његов српскохрватски еквивалент је *Непријатељ је био веома близу*. Упор. и одговарајући руски пример: *Французы тут как тут*. (М. Лермонтов: *Бородино*)

§ 27. Николай Николаевич приехал сюда осенью из Петербурга. (Паст. 49) Сюда захаживал молодой Чехов. (Кат. 25) - А ты помнишь, как я принес тебя сюда. (Лем 109)

Окационално се срећу и архаични и супстандарни облици *сюды* и *суды* са истим значењем који су и лексикографски описани (в. БАС).

§ 28. Специфичност ситуације у пољском језику, као што је речено, представља одсуство посебног прилога који би био еквивалент српскохрватском *овамо* и руском *сюда* на парадигматском плану (за *dokad* се овде основним сматра адлативно лимитативно значење, а варијантним чиста адлативност). На синтагматском плану у исказивању датог значења учествују прилози *tu* и *tutaj*, при чему прилози носе само обележје *Central*, док се адлативност исказује најчешће предикативним изразом, али понекад се одговарајућа информација налази и у самој ситуацији у којој је прилог употребљен. В. примере:

On pewnie tutaj trafił przez swoje gadulstwo - medycował brat Piotr. (A. 52) - Przybywają tutaj (...) drobni i wielcy przestępcy. (A. 21) - Чтoпoчy! wszыcы tu! (SJP, J. Rychlewski)

Посебност пољског језика у поређењу са српскохрватским и руским с обзиром на могућност и начин диференцирања локативности од аблативности лепо показују преводни еквиваленти, упор.:

А што ви радите овдје? (К. 272) - Сви воле да долазе овамо. (Д. 48)

Что вы здесь делаете? (К. 344) - Сюда все так любят приходиться. (Д. 133)

Coz pan tu robi? (К. 246) - Tu wszyscy tak lubią przychodzić. (Д. 316)

§ 29. Размотреним прилозима са обележјем адлативности семантички су врло блиски прилози који поред адлативности реферишу и о *границы* кретања (обележје *Limit*). Исто обележје имају и неки прилози аблативног значења (в. § 33). Природа лимитативности је преваходно квантитативна јер је у њу уграђена негација (а с њом и универзална квантификација, в. Пипер 1984: посебно 155-157), тј. садржај адлативне лимитативности може се парафразирати као "не даље", а садржај аблативне лимитативности као "не пре", дакле преко негације без обзира на то да ли је прилог са датим обележјем у сфери надређене негације, нпр. *Нису дотле дошли*, или није под негацијом, нпр. *Дотле су дошли*, што би говорило о пресупозитивној природи датог садржаја.

У српскохрватском језику заменичко-прилошка локализација са обележјима *Central*, *Adlat* и *Limit* својствена је прилозима *довде* и, мање фреквентном, *довле*, као и њиховим супстандардним варијантама, проширеним афликсима *-к*, *-ка*, *-н*, *-на*, *-наке* и другим. На пример:

Дошла [...] *довде* пјешнице [...] и то зато да ми преди јадиковку. (РСАНУ, И. Франгеш) - Карло је обашао с гору па је [...] дошао *довде* водећи свога коња. (РСАНУ, Шеноа) *Довде* отсечено, а човек хоће хлеба. (Лаз. 60)

Као што се из последњег примера може закључити, лимитативности заменичког прилога (*довде*), квантитативни аспект може бити и јаче наглашен, поготову када предикат има директивно значење; у наведеном примеру најближе парафразе за *довде* биле би "до овог места и оволико" или (прецизније, али сложеније) "дужина [одсеченог дела] сеже до овог места".

§ 30. У руском језику одговарајући садржај има колоквијалној употреби прилог *досюда*, нпр.:

Прочитай *досюда*. (Ож.) - Он прикидываает в голо сколько от Петушкова *досюда*. (МАС, К. Симонов)

Пошто руски језик нема стилски немаркирани заменичко-прилошки еквивалент прилога *досюда*, одговарајући садржај исказује се средствима која не припадају систему заменичких прилога, често конструкцијом *до этого места*.

§ 31. Пољски језик има два прилога са обележјем *Central, Adlat, Limit: dotąd и potąd*, упор.:

Do widzenia, *dotąd* cię odprowadzam i dalej nie idę (Fok. 98) - Zobacz, *dotąd* woda sięgała zanim przerwała tam (MSJP) - [...] te kwiaty, książki, nuty i cukierki sprzykrzyły mi się... mam ich *dotąd*. (SJP, S. Reymont)

Młodszy syn sięga mi już *potąd*. (Fok. 98) - *Potąd* mam! dodał przeciągając grubym palcem po swoim bawolli podgardlu (SJP, M. Konopnicka) - Totez plemiona polskie [...] zajmowały tę ziemię właśnie *potąd*: po Odrę i Nysę i po Sudety (SJP, Ar. Grzuszeczki)

§ 32. Исказивање адлативности заменичким прилозима у српскохрватском, руском и пољском језику очигледно показује више међујезичких разлика него што је то био случај са локативним значењем: разлике се, с једне стране, огледају у постојању или непостојању посебног израза за изражавање адлативности у систему заменичких прилога, по чему се српскохрватски и руски језик разликују од пољског, и, са друге стране, у постојању или одсуству прилога са лимитативним значењем, по чему се пољски и српскохрватски разликују од руског језика, у којем се дато значење изражава најчешће именском групом са лимитативним предлогом и показном заменицом *этот* јер је једини еквивалент одговарајућих српскохрватских и пољских прилога колоквијалне природе, па стога и мање фреквентан у стандардном језику од стилски неутралних прилога таквог значења и функције у друга два језика.

§ 33. Размотрени заменички локализатори са адлативним значењем налазе се у односу еквиполентне опозиције са заменичким локализаторима којима се од њих разликују само тиме што у својим семантичким структурама уместо адлативне имеју аблативну компоненту. Такви су у српскохрватском прилог *одавде*, *одавде*, *одовуд*(а) (као и дијалектиски регистровани у речницима *одавлен*, *одовле*, *одоле*, *одолен* и др.), у руском језику - *отсюда* (архаично и супстандардно, а лексикографски описано такође *отселе*, *отсель*, *отселева* и др.), у пољском језику - *stąd*, упор. примере:

Хајдемоте *одавде*! - рече капетаница. (Лаз. 68) *Одавде* до ованућа никуд ни макац. (Тип. 307) Ипак, ми ћемо се *одавде* извући (Ант. И. 42) - Одмах да се губиш *одавде*, јеси ли чуо! (А. 36) Непријатељ намјерава да нас ту, кад будемо морали да се *одавде* пробијемо, нападне. (РМС, Р. Чолаковић) - Свјетска је слава као вјетар што хује, сад *одовуд*, сад *одонуд* (РМС, М. Комбол)

По-моему, Ася права: самое лучшее - уехать нам обоим *отсюда*. (Т. 37) - Ты посмотри только как розы-то нахнут... *Отсюда* слышно. (Купр. 167) - Вон *отсюда*! - уже заревел начальник. (Ард. 7) - [...] вот *отсюда* он увидел в окне дома единственный на свете голубой бант. (А.Т. 189)

Widać *stąd*, przez to okno, wielki dziedziniec i bramę. (Z. 33) - Niech mi Bóg da zdrowie za to, że *stąd* wylazł. (Z. 12) - Mogłbym bez trudu [...] wydostać się *stąd* na wolność. (A. 26) - *Stąd* już niedaleko do miasta. (WSPR)

§ 34. Прилог *одовуд*(а) у српскохрватском језику изван контрастне употребе према *отуд*(а) или *одовуд*(а), као у наведеном примеру, ређе долази самостално, нпр. *Поћи ћемо одовуд у десет сати*, *Одовуд је почело да се разведрава*, *Одовуд је било више боровница* и сл. Ови и други забележени примери регистровани само у говору представника српскохрватског језичког израза из северне Црне Горе (просветних радника и филолога), али регионална обојеност прилога *одовуд*(а) вероватно је шира. У савременом стандардном српскохрватском језику тамо где би могао бити употребљен прилог *одовуд*(а) обично се употребљава прилог *одавде*.

§ 35. Ни у једном од ова три словенска језика не постоји посебан прилог са аблативно-лимитативним значењем и упућивањем на сферу говорног лица него у исказивању одговарајућег значења учествују наведени прилози, при чему се лимитативност исказује другим средствима, обично у оквиру глаголске групе, нпр. *Скакач се одавде одразно*, *Одавде се један пут одваја према селу*, или *Одсеците одавде до краја* са наглашеном квантитативном страном лимитативности, о чему је било речи у § 29.

§ 36. Опозиција у чијој је основи супротстављеност адлативности аблативности једна је од најстабилнијих у замени-

чко-прилошким системима у сва три језика и практично нема позиције у којој би она могла бити неутрализована, што је уосталом у природи еквивалентних опозиција. На тој основи одговарајући заменичко-прилошки парови често се употребавају у контрастним позицијама, на пример:

Ављелку више интересује игра са коом Кручком него лепице које им задају "одваде довад".

Antelkę bardziej zajmuje zabawa z psiem Kruczkiem niż lepieli lekoje zadawane "stad dotad". (SJP, J. Dugański)

У руском језику заменичко-прилошка лимитативност није развијена, на се одговарајући садржаји исказују другим средствима, упор.:

Ављелку больше интересует игра с собакой Кручком, чем уроки "от" и "до".

§ 37. Прилози са перлативним значењем постоје у датим микросистемима српскохрватског (*овуда*, супстандардно, лексикографски регистровано и *овудјелн!*) и пољског језика (*tędy*), на пример:

Тамо је руна. Овуда, овуда! (Д. 41) - И докле ћемо се овуди вратити? (Лит. И. 21) - Њена нога није овуд никад корачала. (РМС, Ј. Веселиновић)

I tędy, tymi drzwiami uciekła, tędy uciekła... (Z. 33) - [...] tędy droga do wyjścia z kryzysu. (Polska, 1) - Tędy wiedzie droga. (A. 88)

§ 38. У руском језику не постоји посебан прилог са перлативним значењем. Упор.:

Видите, скорый из Сызрани. Он тут проходит в пять с минутами. (Паст. 18)

Због одсуства посебног прилога са обележјем *Perlat*, у руском језику постоји више приближних еквивалената српскохрватског *овуда* и пољског *tędy*. На пример:

Тамо је руна. Овуда, овуда! Ту је ближе. (Д. 41) Там она. Сюда, сюда! Здесь ближе. (Д. 126) Tam jest dziu-ga. Tędy, tędy! Tu bliżej. (D. 309)

Авдотје је [...] пролазила туда. (О. 166) [...] она шла мимо. (О. 169) Awdocia [...] tędy przechodziła. (O. 205)

Овуда се не може проћи. Этой дорогой нам не пройти. (WSPR) Tędy się nie przejdzie. (WSPR)

Раније је овуда пролазила улица. Ранише здесь проходила улица. (WSPR) Dawniej tędy przechodziła ulica. (WSPR)

Оно што је у § 22 било речено за однос између прилога овде и ту важи и за однос који постоји између прилога овуда и туда (в. такође § 42 ).

§ 39. Сви заменички прилози овог микросистема уклањају на исти аспект статичког вида просторног односа на домен говорног лица. С обзиром на то да према критерију дистанце међу њима не постоје ни разлике ни опозиције, они се у таквим односима налазе према прилозима који у својим семантичким структурама имају обележја *Peripher* и *Distal*. Пре него што такви односи буду подробније размотрени, задржаћемо се на синтагматском аспекту семантике заменичких прилога са обележјем *Central*.

Заменички прилози који упућују на просторни домен говорног лица налазе се у различитим (по степењу и квалитету) односима са својим лексичким окружењима тако да је понекад информација о просторном односу у реченици са таквим заменичким прилозима само једним делом садржана у значењу самог прилога, док њен други део носи управна реч. Такав однос између заменичког прилога и управне речи, поготову када се посматрају могућности изражавања недирективности и директивности, може се констатовати и код других заменичких прилога. У наведеним примерима типа *Дошли су овде* или *Овамо је све у реду* податак о кинетичком аспекту просторног односа изражен је само глатолском лексемом, за разлику од примера типа *Кренули су овамо* или *Кренули су одавде*, у којима заменички прилози не носе само информације о месту (близина vs. удаљеност) него и о природи директивности: адлативност у првом и аблативност у другом случају.

Уколико у конструкцији са просторним значењем управна реч носи део информације о просторном односу, у питању је указивање на кинетички аспект просторног односа кретање као приближавање (адлативност), нпр. *Овамо долазе деца*, кретање као удаљавање (аблативност), нпр. *Одавде одлазе деца*, или као истовремено удаљавање од једне тачке и приближавање другој (перлативност), нпр. *Овуда пролазе деца*.

Перлативност, очигледно, представља сложеније семантичко обележје, које обухвата и аблативност и адлативност, али за разлику од тих обележја, која се односе на екстрадирективност, за перлативност је, као што је било речено, карактеристична интрадирективност, тј. у првом плану је локализација линије кретања, а не њене полазне или завршне тачке. Поред тога, аблативност и адлативност могу се разложити на уже компоненте од којих је једна динамичка, а друга статичка: адлативност представља *прогресивну проксималност*, а аблативност *прогресивну дисталност* између објекта локализације и локализатора.

Између заменичких прилога и садржаја који се у реченици њима одређује постоји различити видови семантичке конгруенције. На пример, у српскохрватском језику основна ин-

формације коју носи реченица *Дођи овамо!* садржана и у једној и у другом њеном делу. У руском језику у еквивалентној реченици *Иди сюда!* само заменички прилог може бити употребљен као приближан синоним дате реченице (упор. *Сюда!*), док у одговарајућој пољској реченици (*Chodź tu!*) ни глагол ни заменички прилог не могу самостално да изразе њено значење због најтежњег комплементарног односа (Пипер 1978, 1983).

§ 40. Као што је било показано, опозитивни однос између прилога са локативним и прилога са адлативним значењем у руском језику врло је чврст, у српскохрватском језику је подложнији неутрализацији, док га у пољском језику ни нема (са изузетком прилога код којих се адлативност обавезно појављује у спрези са лимитативношћу – *dotąd, potąd*). У посебним семантичким контекстуалним условима и у руском језику се у истој позицији и истом лексичком окружењу могу употребити како локативни тако и адлативни прилог: то је употреба прилога у функцији одредбе глагола почетно-ставивних значења. упор.: *Он сядет здесь // Он сядет сюда, Объявление можно приклеить здесь // Объявление можно приклеить сюда* (в. такође, са друкчијом интерпретацијом предикатске семантике у таквим реченицама: Казем-Бек 1981: 190–192) Волођко 1984: 47). И опозиција између локативних и аблативних прилога може бити неутрализована (на пример, у српскохрватском *Овде је узео пет хиљада, онде пет...* // *Одавде је узео пет хиљада, оданде пет...* и сј.), али је таквих примера још мање, а колебања информаната још су израженија него када је у питању употреба локативних и адлативних прилога у истим окружењима. Очигледно је при томе да и у једном и у другом случају идентичност реченичних садржаја постоји само на денотативном плану док се на сигнификативном плану, у зависности од тога да ли је употребљен прилог локативног или прилог директивног значења, исте ситуације осмишљавају на начине који нису идентични: у једном случају сигнификативним значењем прилога и реченице у коју је укључен истиче се локализатор и локативни моменат, а у другом кретање објекта локализације и директивни, адлативни или аблативни моменат.

Чињеница да у српскохрватском језику могућност варирања локативних и адлативних прилога у истој, било локативној функцији (в. ниже [а]), било адлативној функцији (в. ниже [б]), постоји и изван поменутог услова, релевантног за употребу руских прилога, показује ипак само степен постојаности дате опозиције, а ни у ком случају не и њено одсуство, односно могућност слободне замене једних прилога другима. Употреба прилога у функцији која није примарно његова, поготову употреба адлативног прилога у локативној функцији, не тиче се само промене сигнификативног реченичног значења, већ се често осећа као нетипична, па на тој основи може да буде и стилски маркирана као архаизам, дијалектизам, колоквијална употреба у сл. Упор.:

(а) Он је становао овде, на Теразијама. (Мил. 28).  
Али овамо да буде кнез [...] није хтео ни по које благо. (Коч. 253)



16) *Овамо гледај!* (М. 32) — Из околине долазе овде  
 јакојаки пробисвети те нас кваре и уче злу. (Дом. 163)

У том смислу се однос између прилога *овде* и *овамо*, до посебних јединица система за које могућност употребе у идентичним окружењима не представља особину која важи за све контексте без икаквих промена на плану садржаја, при чему се посебно нетипична употреба прилога *овамо* у локативном начењу, битно разликује од односа који постоји између пољских прилог *tu* и *tutaj*, који представљају праве синониме.

§ 41. Заслужује такође пажњу чињеница да се у латолским групама реченица са аблативним прилозима (што осталом важи и за њихове адлативне опозите) поред глагола који значе кретање у најширем смислу, као сваку промену места у простору, срећу и глаголи перцептивне семантике, тј. ерцентивна својства се, као што такви прилози показују, посебно други и четврти пример на руском језику, могу осмишљавати као предметни објекти локализације. Карактеристично је, при томе, да се у таквим случајевима у функцији објекта локализације не појављује објекат перцепције него перцептивна способност која се, како се аблативним прилогом истиче, хвата као нешто што извире из субјекта и сеже некуда изван њега (нпр. *Одавде је осетио мирис*, *Одавде је чула његов глас* и сл.). Међутим, исти депотат може да се осмисли и тако да се у функцији објекта локализације појави објекат перцепције са истицањем у први план самог говорног лица као локализатора, а тада изостаје аблативно значење и његов прилошки израз, односно оно се замењује локативним (упор. *Овде је осетио мирис*, *Овде је чула његов глас* и сл.). Употреба адлативних прилога (нпр. ср. *овамо*, рус. *сюда*, пољ. лимитативно *dotąd* и сл.) је само могућност адлативне локализације предмета перцепције (али не и самог процеса перципирања као нечег што излази из субјекта, тј. локализатора), упор.: *Овамо је допирао мирис*, *Овамо је допирао глас* и сл.

§ 42. У подсистему обележја заменичко прилошке просторне локализације централност/периферност објекта локализације у односу на локализатор (говорно лице) доста је слабо изражена. К. Бругман, који је поставио основе потоњих класификација заменичких деиктика (Бругман 1904) именован је ту диктинкцију као *Ich-Deixis* и *Du-Deixis*. Од Бругманове концепције показних заменичких речи у индоевропским језицима полази се и многим каснијим радовима о истом питању или о неким његовим аспектима, укључујући и овај рад. Међутим, као што сам Бругман напомиње, а К. Билер, изражавајући критички став према неким елементима Бругманове концепције, и наглашава (Билер 1978: 107), указивање на сферу саговорника релативно је слабо заступљено у индоевропским језицима, поготову у њиховом поређењу са неиндоевропским језицима. То се још документованије доказује у радовима: Фреј 1944; Мајтинска 1969; в у вези с тим и Пипер 1983: 23-24). Ипак, Бругман за такву концепцију налази потврде у неким мртвим језицима (грчком, латинском, старојерменском), а од живих и у неким јужнослоvensким језицима, међу којима и у српском,

§ 43. Опозиција централност/периферност може констатовати и у систему заменичких прилога у савременом српскохрватском језику (в. § 22), на пример:

Ставићемо један букет *овде*, на мој сто, а други на твој сто, а трећи *онде*, на његов сто.

Узајамно замењивање заменичких прилога *овде* и *ту* датом контексту не изгледа прихватљиво као што је то случај многим другим контекстима, односно изгледало би у сваком случају мање прихватљиво од овакве њихове употребе. Иако има мишљења да су у српскохрватском језику значења прилога *овде* и *ту* јасно разликују у добром књижевном језику, чињеница је да се ови прилози често употребљавају синонимично, указујући на исти домен говорне ситуације. Разлика која међу тим прилозима постоји на парадигматском плану постаје функционално релевантна пре свега, онда када у језичком или ванјезичком контексту постоје неки елементи на које се опозиција централност/периферност, односно прилошка средства њених изражавања, може ослонити. Нарочито је изражена зависност од конкретне ситуације у којој је заменички прилог употребљен (на пример, да ли је саговорник у видном пољу говорног лица односно у домену непосредне комуникације), због чега је писаном језику та дистинкција веома ретка. На пример:

[...] Кажу ти: *ту* си сад сигуран. (М. 15)

Слаба израженост дате опозиције може се објаснити тиме што су домени говорног лица и саговорника обично у не посредној близини тако да њихово разграничавање по дистанци није комуникативно релевантно. У случају када између учесника у комуникацији постоји већа дистанца (на пример, у телефонском разговору и, уопште, кад год је комуникација посредна) употребљава се заменички прилог са обележјем дисталности, на пример: *Какво је тамо време, код тебе?* али: *Видим ту, код тебе на столу, неку нову књигу и сја.*

§ 44. У савременом српскохрватском језику прилози *овде* и *ту*, поред тога што могу да се разликују као носии опозитивних обележја централност/периферност, још се више разликују по укупној дистрибуцији, наиме прилог *ту* чешће се употребљава у анафорској функцији и уопште у конструкцијам са непросторним значењем. Осим прилога *ту* на домен саговорника може упућивати прилог *туда*, са значењем перлативности *дотле* са значењем адлативности и *одатле*, *отуд(а)* са значењем аблативности. Код свих ових прилога, као и код прилога *ту* обележје периферности објекта локализације у домену говорне ситуације реализује се ретко, углавном када је у питању упућивање *ad oculos*, према изразу К. Билера, док се у писаном језику употребљавају готово увек у анафорској функцији. Упор. *Он је прошао туда, поред вас.* - *Како си дошао дотле?* - *Помери се одатле!* - *Видиш ли шта отуд?* и сл.

§ 45. Обележја *Locat*, *Distal* има у српскохрватском прилог *онде*, а у руском прилог *там*, на пример:

А камо онеме *онде* с ногом? (Лав. 60) - Што ће нам, на примјер, канте у Москви кад *онде* имамо водовод. (Ман. 00) - У Кукумаровој бријачници, *онде* одмах до офшине, бриљали су се искључиво прваци странке. (М. 18)

А *там* даље - море! (Купр. 149) - Они *там*, в танке, *ак* в закуворенной бочке. (Ант. И. 17) - Осталась где-то *там*, *од* дождем (Пл. 131)

У оба језика постоји и више лексикографски регистрованих дијалектизама, на пример, у српскохрватском *онамо*, *идека*, *ондена*, а у руском језику *тамо* (архаично и супстантивно), *тама* (архаично и дијалекатски), *тамоди*, *тамотка*, *таютко*.

Поред тога, у српскохрватском језику описаном одјосу прилога *онде* и *овамо* -аналоган је однос прилога *онде* и *намо*, тј. прилог *онамо* такође се понекад среће употребљен у функцији исказивања локативности, на пример:

А *онамо*, "Четири епидемије" и "Апотекари" одједном оставили Бараделу. (М. 48)

§ 46. И у пољском језику је исказивање дисталности организовано у основи на исти начин као исказивање централности, тј. исти прилог, *там*, учествује и у исказивању локативности и у исказивању адлативности, на пример:

Byłam *там* i przy mnie utopił się człowiek [...] (Cz. 11) - [...] życie zostawili *там*, w Bułgarii. (А. 45) - *Там* w górze [...] jesteśmy wszyscy równi. (ТЛ. 3)

Myslał o powrocie do Anglii i istotnie *там* wrócił. (Fok. 96) - Ја не *там* по *ко* *там* јechać. (Cz. 10) - Chodźmy *там*, (WSPR)

У том погледу пољском прилогу *там* најближи је у српскохрватском језику прилог *тамо*, који се такође употребљава равноправно у функцији исказивања како локативности тако и адлативности, разуме се, са ослоном на лексичко окружење, пре свега - предикатски израз реченице којим се диференцирају два значења, док сам прилог носи информацију о дисталности (овет на исти начин као што се употребљава прилог *там* у пољском језику), на пример:

Ено *тамо* под смоквом. (Ђип. 293) - Него кажите ми мени који познаје оног путника *тамо*, што од јутрос седи у кладу крај пута. (Дом. 173) - На шта те, оче, подсећају валови? [...] онај *тамо*. (Јел. 10) - Али кад рекоше "немој да вас отерамо у Мајке Јевроиме", ваљда је *тамо* неки затвор, ја сам попустила. (НИН, 17. маја 1981, 5)

Било је то, зашто не казати, занимљиво суђење. Чудо се како је цемент ишао "*тамо*" [...] (Арена, 46) - До вечери допре глас и до Маријанова оца - *тамо* горе. (Арена, 39) - Путује народ, неко *тамо*, неко *амо*. (РМС, Б. Ћоковић)

Лексикографски регистровани дијалектиски синонимични прилогу *тамо* су *тамокаре*, *тамокарце*, *тамолак*

§ 47. Обележја *Distal, Adlat* у српскохрватском језику има прилог *онамо*, а у руском језику прилог *туда* (застарели и супстандардно такође *туды*), увор.:

*Онамо* су долазили да се пријаве сви прогнаници (Ман. 198) - [...] па су брже-боље одјурили *онамо*, на другу страну, да виде макар Бараделу. (М. 37) - Све гледа *онамо*, и обалу, где се борба водила. (М. 48)

Тянуло *туда*, в далекую даль. (Пауст. 197) - Как удобнее *туда* ехать, по железной дороге? (Ж. 28) - Там в углублении [...] толпилась кучка случайных ротозеев. *Туда* загнал крупом и боками своей лошади драгун. (Паст. 48)

О употреби прилога *tam* у полском језику у глаголским синтаagmaма са значењем локативне дисталности и у глаголским синтаagmaма са значењем адлативне дисталности в. вретходни параграф.

§ 48. Сва три језика имају посебне прилоге са аблативно-дисталним значењем: сх. *оданде*, *оданле*, *одонуд(а)*, *онданле*, *ондоле*, *одонле(н)* (последња три су дијалектизми), рус. *оттуда* (уз дијалектизам *оттудова*), поль. *stamtąd* (уз дијалектизам *stądtam*, в. Јодловски 1973: 101).

Упор. преводне еквиваленте:

*Оданде* се једно време могла чути препирка и граја (А. 43)

*Оттуда* некоторое время слышались препирательства и крики. (А. 35)

*Stamtąd* słyszał było przez pewien czas wrzawę wzburzonych głosów. (А. 43)

Упор. такође:

*Оданле* су непрестано довозили у дијеловима красних брвнаре. (Ман. 272) - Лазар не *одонуда*: Это же [...] држи се добро. (РМС, Б. Ђокић) - Удри ти право, па *оданле* кроз буховик. (РМС, Л. Лазаревић)

Вылезай, все равно я тебя *оттуда* вытащу. (А. Т. 130) - Наскоро одевшись, сошел я в сад, а *оттуда* в рощу. (Дост. 77) - Село наше стоит на крутояре, поглядишь *оттуда* - вправо влево, вправо стелются луга. (Гриб. 218) - Вы давно *оттуда*? Расскажите хоть, что там нового. (Ш. 339)

Wierzę, że tam mieszka Bóg i że nigdy *stamtąd* nie odszedł. (Polska. 58) - *Stamtąd* płynęły dymy fabryczne. (Z. 33) Nie widać *stamtąd* ani miasta, ani przystani. (А. 28) - *Stamtąd*, jak twierdzi, chce poprowadzić wojska [...] przeciw Turcji. (А. 80)

§ 49. Лимитативност у вези са обележјима *Distal, Adlat* исказује се у српскохрватском језику прилогом *донде* (лексикографски је регистрован и дијалектизам *дондоле*), на пример:

Морам свртити [...] има два сата пута *до*де. (PMS, И. Франгеш).

Руски семантички еквиваленти тог прилога су стила-ски маркирани: *дотуда* (колоквијално), *дотудова* (супстандардно и дијалекатски), *дотоле*, *дотољ* (застарело), на пример:

Я плутал и мне *дотуда* в темень не добраться. (БАС, Пуговской)

Аналогно структури микросистема прилога са обележјем *Central* (в. §§ 21-45) и у овом микросистему нема посебних прилога са значењем аблативне лимитативности него се зато значење исказује аблативним прилозима са дисталним значењем и одговарајућим лексичким окружењем са лимитативним значењем, на пример, у српскохрватском: *Тражење треба почетеги оданде, Прекопајте двориште оданде доде, Кренули смо оданде* и сл.

§ 50. Прилози са обележјима *Perlat*, *Distal* као и прилози са обележјима *Perlat*, *Central* постоје у српскохрватском и пољском, али не и у руском језику, упор.:

Увек идем *онуда*.

Zawsze chodzę *tamtędy*. (PSPR)

Я всегда хожу той *дорогой*. (PSPR)

У српскохрватском језику дато значење исказује се прилогом *онуда* (и неким дијалектизмима, *онуде*, *онуди*), на пример:

Дочекат ће те у некој мрачној улици, ноћу, кад бунеш *онуда* пролазно. (М. 7) - *Онуда* је до субједова плота по-сидило два реда воћака. (PMS, Ж. Бертић) - *Онуда* сам најрадије лутао. (PMS, Ђ. Јакшић).

У пољском језику поред прилога *tamtędy* у исказивању перлативне дисталности може учествовати и прилог *owędy*, за који је ипак примарно рестриктивно значење ("не *онуда*") и који на синтагматском плану обично долази у вези с прилогом *tędy*. Синоним прилога *tamtędy* је дијалектизам *tęturedy*, в. Јодловски 1973: 101). Упор. примере за *tamtędy* и *owędy*:

*Tamtędy... Tamtędy wdarł się motłoch.* (Z. 38) - *Nie pójde tamtędy.* (Z. 35) - *Dziś pierwszy raz sama szłam tamtędy.* (Pek. 85) - *On tak, ja tak, on tędy, ja owędy.* (SJP, W. Kostakiewicz)

§ 51. Са становишта семантичке синтагматике размотрених заменичких прилога посебно је важна семантичка конгруенција заменичког прилога са глаголом као конститутивним елементом глаголске групе, односно предикатског израза у реченици. Заменички прилози којима се обележава кинетички аспект просторног односа могу бити само одредбе глагола који имају одговарајућа обележја. У супротном реченица је непри-

хватљива (упор., на пример, \**Сјуда дети* у руском језику), ил. нема конкретно-просторно значење него добија неко транс-новано значење као, на пример, у српскохрватском *Деца с одавде* = "деца су пореклом одавде, тј. деца су рођена овде/живе овде". Са друге стране, заменички прилози са локативним значењем ретко се употребљавају уз глаголе са директивним значењем. Реченица *Овде иду деца* није прихватљива у српскохрватском језику, у сваком случају није уобичајена. Опступање од овог представљају случајеви неутрализације опозиције локативност/директивност, као, на пример, у руском језику где *Здесь идут дети* може да значи "овуда иду деца" јер не постоји посебан прилог са обележјем перлативности, нити прилог за који би била једнако обична употреба у две различите функције, као, на пример, у пољском језику, где реченица *Tu idź dzieci* значи и "овамо иду деца" јер се прилог *tu* равноправно употребљава и у реченицама са локативним и у реченицама са адлативним значењем.

§ 52. Из чињенице да стативни глаголи у сва три језика допуштају само одредбе са локативним значењем, док директивни глаголи поред семантичке конгруенције са прилозима директивног значења допуштају и употребу заменичко-прилошких одредби са локативним инваријантним значењем, чија је локативна компонента у таквој глаголској синтагми неутрализује тако да остаје као релевантно само обележје које се односи на оријентир у просторној локализацији, што је нарочито карактеристично за српскохрватски језик (нпр. *Овде су деца* према *Овде су дошла деца*), може се закључити да заменичко-прилошки просторни локализатори у српскохрватском језику имају шире дистрибутивне могућности него одговарајући прилози у руском и пољском јер, како се из изложеног дела описа њихових значења и употребе могло видети, имају и шире могућности контекстуалног варирања инваријантних значења.

Та двострукост опозиције и редундантност једног од два израза истог обележја понекад резултира тенденцијом да се уместо маркираног употребљава семантички немаркирани прилог и да се на тај начин елиминира вишак информације. На пример, у подсистему прилога са обележјем дисталности у српскохрватском језику уместо прилога *онамо* и *онде* у реченицама типа *Отишао је онамо* и *Налази се онде* постоји могућност употребе прилога *тамо*, који се понаша неутрално у односу на опозицију локативност/адлативност, упор.: *Налази се тамо*, *Отишао је тамо*. Такву појаву синкретизације опозитивних функција у једном прилогу можемо, као последицу деловања принципа језичке економије и елиминисања вишка информације констатовати у сва три језика, негде као тенденцију, а негде као завршен процес.

Употребом директивног прилога у функцији одређе предикатског израза стативног значења добије се или неприхватљива реченица (на пример, у српскохрватском језику \**Овуда стоји дете*), или се неутрализује обележје директивности, а прилог добија локативно значење, што је, на пример, у српскохрватском језику могућно иако није фреквентно, упор.: *Овуда се говори друкчије* или *Овамо се говори друкчије* и сл.

Поређење последњих реченица са реченицом у којој је у истом контексту употребљен прилог *овде*, за који је локативно значење основно, упор.: *Овде се говори друкчије*, показује да се у претходни два примера, и у њима сличним, обележје директивности не губи потпуно, због чега би се такве реченице могле интерпретирати као елиптичне; упор.: *Када се прође овуда, може се приметити да се овде говори друкчије* или *Када се дође овамо, може се приметити да се овде говори друкчије*. У том смислу могло би се закључити да директивни прилози имплицирају постојање директивне предикативности чак и онда када она није остварена у површинској структури реченице.

Обележје директивности у семантичкој структури управне речи је, другим речима, једини услов за употребу прилога са директивним значењем без обзира на то који је тип директивности у питању (адлативност, аблативност или перлативност), тј. у том погледу не постоје ужи, рестриктивни услови. Исто тако важи и обрнуто: исти директивни прилог може бити употребљен у конструкцијама са различитим глаголима (по типу директивности). На пример: (1) *Онуда пролазе деца*, (2) *Онуда одлазе деца*, (3) *Онуда долазе деца*, (4) *Онуда иду деца*. У ова четири примера очигледно не постоји разлика у значењу заменичког прилога, а семантичке разлике међу реченицама последица су супституисања једног глагола другим: у (1) је, за разлику од (4), перлативност исказана два пута, и предикатским и аргументским изразом, и тиме наглашена. У (2) и (3) могло би се говорити о две предикације у дубинској структури реченице: *Онуда одлазе деца* = "деца иду онуда када одлазе", *Онуда долазе деца* = "деца иду онуда када долазе".

§ 53. Употреба прилога са екстрадирективним значењем у функцији одредбе глагола са интрадирективним значењем сасвим је неуобичајена. Одступања у том погледу су ретка. Тако, на пример, у руском језику перлативни глагол у конструкцији са адлативним прилогом може да неутрализује његово екстрадирективно значење тако да читава конструкција има перлативно значење, нпр. *Сјуда проходили дети* = "овуда су пролазила деца", иако то није ни једини ни најчешћи начин исказивања датог значења у руском језику

У пољском и српскохрватском језику такве конструкције практично не постоје јер дати језици имају перлативне прилоге (у пољском језику ни теоријски, јер пољски нема адлативне просторне прилоге, осим специјалних са адлативно-лимитативним значењем, на пример, *dokąd*). У српскохрватском језику би свој адлативног прилога са перлативним глаголом био могућ само у колоквијалној употреби, и ту ретко, као контаминације двеју реченица, тј. *Овамо пролазе деца* = "деца пролазе поред нечега/кроз нешто и долазе овамо"

§ 54. Употреба адлативних и аблативних заменичких прилога у конструкцијама са семантички опозитивним глаголима (аблативним, односно адлативним) прихватљивија је, такође као контаминација двеју реченица: *Овде се говори друкчије* и друге са адлативним и друге са

аблативним значењем, која се ослања на шири контекст, на пример: *Одавде долазе деца, Онамо одлазе деца, Одавде одлазе деца* или *Овамо одлазе деца* и сл. Могло би се рећи да су прилози са обележјем централности у таквим реченицама мање уобичајени, односно да се интерпретације таквих реченица у већој мери ослањају на контекст, на пример, *На такмичење су дошли пионери из Београда, а одавде су дошли омладинци* и сл.

§ 55. У погледу оних обележја која се односе на статички аспект просторног односа семантичка конгруенција прилога усмерена је како на управну реч тако и на различите деиктичке елементе у контексту датог прилога који посредно или непосредно упућују на говорно лице. Семантичка конгруенција са глаголом такође је деиктичке природе и испољава се у томе што се, на пример, глаголи са обележјем *Central* најчешће употребљавају са прилозима који имају исто обележје, упор. *Дођи!* (имплицира "овамо", а не "онамо"), али *Отиди!* имплицира "тамо, онамо", а не "овамо". У реченици *Дошао је Петар прилог овамо* ни не мора бити употребљен јер је редундантан као и прилог *одавде* у реченици *Петар је отишао*.

Ови односи су најстабилнији у говорном језику, док су у писаном језику, поготову у белетристици могућна различита померања, одступања, неправда, наративна употреба деиктика и томе сл. Осим тога, српскохрватски, руски и пољски глаголи са овог становишта су засад слабо проучени, што на синтаксичком плану чини слику у још већој мери нејасном. Обележја *Central*, *Peripher* или *Distal* у семантичким структурама заменичких прилога често конгруирају са истим обележјима у семантичким структурама ближих или даљих елемената контекста осим управне речи. То су најчешће заменичке речи и изрази као и прилози и прилошки изрази који значе близину или удаљеност. Упор.:

Најтеже ми је било - најзад проговара Животије - што ми се отац баш задесно овде, код нас. (НИН, 17. маја 1981, 25) - Овако, сада, ваља да седиш овде док не пронађем негде неког невиног. (А. 34) - Кажу ти, ту си сада сигуран. (М. 15) - Ено тамо, под смоквом. (Тип. 293) - А камо онеме онде с ногом? (Лаз. 60)

Сюда захаживал молодой Чехов. [...] Здесь обитал художник Л. Пастернак. (Кат. 25) [...] ступай сюда, ко мне, на колени. (Дост. 52) - Вы давно оттуда? Расскажите хоть, что там нового. (Ш. 338)

Widać stąd, przez to okno wielki dziedziniec i bramę. (Z. 33) - I tędy, tymi drzwiami uciekła, tędy uciekła... (Z. 33) - Wierzę, że tam mieszka Bóg i że nigdy stamtąd nie odszedł... (Polska, 58)

§ 56. У систему семантичких обележја заменичких прилога просторне локализације опозиција *Central* vs. *Distal* једна је од најстабилнијих кад год заменички прилози кроз које се она изражава поред упућивања на текст упућују такође на



или искључиво на) денотат, који је на неки начин присутан у оборној ситуацији. Међутим, веома су чести случајеви када еноат није очигледно присутан и када је за заменички прилог примарно текстуално-деиктичка или анафорска функција. Са гледишта семантичке категорије која се кроз њу изражава екстуална деикса је временска деикса јер су за њу увек релевантни временски критерији антериорности, идентичности и posteriорности, којима у тексту могу бити одређена и нека временска значења, као у овом случају просторна значења.

Када објекат који се узима за локализатор није у домену говорне ситуације нити у видном пољу говорног лица, што је чест случај у приповедању и у писаном комуницирању, таквој ситуацији одговара употреба заменичких прилога са обележјем *Distal*. На пример:

Побјегли смо у једну забитну крчму на крају града и тамо су нас навушили. (К. 91) - [...] тамо изнад наших глава некакво собоољкарско лице фићука танго. (К. 263) - По његовом налогу иде у Софију, носи поруку ЦК КПЈ бугарском партијском руковођству и отуд доноси одговор. (Политика, 24. марта 1981)

Виктор был уже около дома и оттуда махал ему рукой. (А. Т. 147) - Они вышли, наконец, из музея во двор, а оттуда на улицу. (Ж. 29) - [...] но любопытные отыскали нас и там. (К. 227)

Uciekliśmy wówczas do jakiegoś zakazanego szynku na kraju miasta, ale i tam nas wywachali. (К. 80) - Został tam powitany przez miejscową władzę. (ТЛ. 6) - [...] wycofano się z muzeum na dziedziniec, a stamtąd na ulicę. (Z. 21)

§ 57. Осим овакве употребе заменичких прилога, која се могла назвати *правом*, јер се (просторно и временски) локализатор означава прилогом са обележјем *Distal* у истој синтаксичкој функцији и под истим условима (удаљеност денотата) у сва три језика употребљавају се и прилози са обележјем *Central*, а у српскохрватском и прилог *ту*, у чијем инваријантном значењу постоји обележје *Peripher*. Упор.:

Ту, међу хартијама, неко време је шушкао. (Мих. 61) - Сутрадан отидем и ја пред судницу [...] Ту је гурање, псовање. (Дом. 168) - Лагани повјетарац доносио је свјежину с дивошких врта чак овамо у тијесни простор звоника. (Арена, 36)

Нетель, которая прежде подлежала реализации, подступает в специальный блок. Здесь создаются группы из 12 животных. (Правда, 17. августа 1981, 2) - [...] здесь, на даче можно было обойтись самыми небольшими расходами. (Купр. 146) - Тут бы жить да жить на берегу моря, в тишине, спокойненько. (Купр. 167)

Tutaj dokonuje się wielka i powolna selekcja areazto-

wanych. (A. 21) - [...] my, artyści, właśnie tutaj, na Starym Mieście, możemy odnaleźć właściwą atmosferę twórczą. (Polska, 27)  
 Tuz obok drzwi stała pani Niewadzka. (Z. 30)

**Напомена.** - У већини случајева тек из ширег контекста може се видети да ли је реч о текстуалној или кокретно-просторној деикси. На пример, прилог *tutaj* у првом од наведеном примеру из пољског језика упућује на обимни део претходног текста (овде изостављен) у којем се даје подрбан опис локализатора овде означеног само заменичким прилогом. Остали примери садрже реч или израз са којим је заменички прилог у кореференцијалном односу.

§ 58. Пошто у овим и сличним примерима заменички прилози не упућују на локализатор који је у просторној сфери говорног лица него би, напротив, у свим наведеним реченицама заменички прилог за који је примарно обележје *Central* могло бити супституисан прилогом са обележјем *Distal*, могло би се рећи да се опозиција централност/дисталност неутрализује када је заменички прилог са обележјем централности употребљен у текстуално-деиктичкој функцији. О потпуној синонимичности прилога са обележјем *Central* и прилога са обележјем *Distal* ипак се не може говорити ни у оваквим случајевима. Наимено, употреба прилога са обележјем централности у текстуално-деиктичкој функцији стилски је маркирана. Она ствара илузију да је приповедач, говорно лице, на месту догађања о којем је реч, текстуално упућивање привидно се замењује директним, приповедање привидом стварности. Зато би дату употребу прилога са обележјем централности адекватно било назвати непосредно, приповедачком или наративном, а значење прилога обележјем централности, када је употребљен у текстуално-деиктичкој функцији, псеудо-централним. Приповедачка употреба заменичко-прилошких локализатора са обележјем *Central* може се посматрати као прелазни облик у транспоновану конкретно-просторних значења у сфере непросторних односа. Конкретно, у овом случају, употреба прилога са обележјем централности тамо где би била адекватна употреба прилога са обележјем дисталности има функцију истицања веће емотивне ангажованости приповедача (говорног лица), значење просторне близине замењује се значењем емоционалне близине, односно просторни критериј се транспонује на семантичку категорију модалности.

§ 59. За разлику од руског и пољског језика који имају две могућности за означавање дистанце у односу на говорно лице српскохрватски језик, као што је било речено, има три такве могућности (*Central*, *Peripher*, *Distal*), од којих друга (*Peripher*) ређе реализује. Оваква ситуација у српскохрватском језику одразила се на специфичан начин на употребу српскохрватских заменичко-прилошких просторних локализатора у текстуално-упућивачкој функцији. Прилог *ту* специјализован је за анафорско или катафорско упућивање, а такође други прилози са коренском морфемом *т* осим прилога *тамо*, који увек има обележје дисталности. Текстуална специјализација тих прилога није апсолутна, тј. она их, с једне стране, ни

лишила могућности директног упућивања на денотат, а с друге - није искључила могућност употребе прилога са обележјем централности и периферности у функцији анафорског или катафорског упућивања, тако да се њихов однос у савременом српскохрватском језику може укратко оцртати овако: у текстуално-деиктичкој функцији прилози са обележјем централности имају наглашено псеудоцентрално значење, прилози са обележјем периферности имају ослабљено псеудоцентрално значење - најуобичајенији су у приповедању и писменим облицима комуникације и експресивно су маркирани у односу на прилоге са обележјем централности; прилози са обележјем дисталности лишени су сваке експресивности, они врше кореференцијалну функцију у вези са сложеним текстуалним означавањем просторно (или просторно и временски) удаљених денотата.

Контрастном употребом у истом тексту наративне природе просторних прилога са различитим обележјима према критерију дистанце постиже се варирање експресивности исказа, привидно лоцирање његовог садржаја у говорној ситуацији на супрот његовом објективизирању, на пример:

Али, лежући, руком сам се држао за крста. Ту се нешто догодило. Ту ме покрива попарила. Ту ме је та свила опржила [...] И нехотице, као да тамо имам некакву рану на леђима, леђа сам у постељи канда мало одизао. (Мих. 65)

У горњем примеру, иако је у питању исти локализатор (крста), писац три пута употребљава прилог *ту*, а једанпут прилог *тамо* истичући према експресивној неутралности и дисталности другог извесну експресивност и наративност првог прилога. У овом случају значење централности је наглашено зато што је локализатор део тела говорног лица, али би и употреба прилога *тамо* у сва четири случаја била прихватљива како због тога што локализатор није у видном пољу говорног лица тако и због тога што није у питању упућивање на елемент ситуације која је прошла, која се само замишља у говорној ситуацији.

Разлике у дистрибуцији, а отуд и у значењу прилога просторне локализације у руском и пољском језику у поређењу са српскохрватским, када су ти прилози употребљени у текстуално-деиктичкој функцији, испољавају се у преводним еквивалентима одговарајућих српскохрватских, руских и пољских реченица. На пример:

Ту су већ била два грађанина из Бугарске. (А. 45) -  
Ту сам доста прогнаних људи срео. (А. 131)

Там уже сидели двое болгар. (А. 36) - Там я встретил уйму осмыслных. (А. 84)

Byli tam już dwaj mieszczanie z Bułgarii. (А. 45) -  
Spotkałem tam wiele wygnanoow. (А. 107)

§ 60. Прилози са обележјем *Peripher*, који се више од других прилога у српскохрватском језику употребљавају у функцији упућивања на текст, с обзиром на кинетички аспект просторног односа о којем реферншу организовани су на исти начин као што су организовани микросистеми прилога са обележјем *Central*, односно *Distal*: прилог *ту* има обележје *Locat* (као и дијалектисми *туна*, *туј*), прилог *тамо* има обележје *Adlat* (*ту* има обележје *Locat* (али учествује и у исказивању адлативности), прилог *дотле* - обележја *Adalat*, *Limit*, прилози *одатле*, *отуд(a)* (као и дијалектисми *отале*, *отле*, *отлем*, *отлен*, *отоле*, *отолем*, *отолен*, *отомле*, регистровани у речницима српскохрватског књижевног језика) имају обележје *Ablat*, а прилог *туд(a)* (и дијалектисми *тудан*, *тудар*, *туде*, *туден*, *туденака*, *тудн*, *тудње*, *туднјер*) имају обележје *Perlat*. И њихова дистрибуција је иста као дистрибуција заменичко-прилошких локализатора са обележјем *Central*, односно *Distal*. Уочљивија разлика је у томе што се адлативни прилози *овамо*, *онамо* знатно ређе срећу у глаголским синтаграмама са докативним значењем него што је то случај са прилогом *тамо*. Заменичко-прилошки просторни локализатори могу да упућују на различите (по структури и обиму) делове текста у којем су употребљени. Своју кореференцијалну функцију они могу да остварују у вези са другим прилогом, често такође заменичким, упор. у српскохрватском језику:

*Ту десно је криви бор* (Ал. И. 104),

или у руском језику:

*Осталась где-то там, под дождем.* (Ант. И. 131),

или у пољском језику:

*Wszędzie tam [...] praca przy koszeniu i zwozce trwa do późnych godzin wieczornych.* (TL. 2).

Кореференцијална функција просторних заменичких прилога остварује се и са сложенијим синтаксичким структурама какве су именичке групе у следећим примерима из српскохрватског, руског и пољског језика:

*На улазу у посвећен одјевак стајао је војник који је тјерао одатле путнике што су тражили слободна мјеста.* (Мав. 46)

*Из этой кутерьмы он удрап сюда, в тишь да гладь первопрестольной, писать задуманную им книгу.* (Паст. 49)

*Tutaj, na ziemi obfitującej w źródła [...] zbudował piękny dom.* (A. 32),

као и са аргументским изразима који имају облик зависне реченице, упор. у српскохрватском, руском и пољском језику:

[...] нашао га је тамо, где се најмање могао очекивати. (A. 28)

*И там, где на бумагу падају ево слезы, там чернила расплываются кляксами.* (Купр. 166)

*Odnalazł je tam, gdzie się najmniej można było spodziewać.* (A. 31)

§ 61. Заменички прилози просторне локализације могу упућивати на веће текстуалне целине. Тако, на пример, у реченици *Ту се врши велико и споро одабирање поапшених у делу Иве Андрића Проклета авлија* прилогом ту закључује се садржај претходног дела текста од четрнаест редака, а прилог ту у реченици истог дела *Ту пристижу и сви они који су упућени до казни* (стр. 17) упућује на претходне две странице описа *Проклете авлије*.

§ 62. Најзад, за синтагматику заменичких прилога просторне локализације карактеристична је честа контрастна употреба према другим прилозима, најчешће заменичким (в. и § 59). Упор. примере са преводним еквивалентима:

*Јер, тамо или овде, он може бити само једно: султан.* (A. 104)

*И там и здесь он может быть лишь одним - султаном.* (A. 69)

*Bo czy tu, czy tam, może być tylko tym jednym - sułtanem.* (A. 88)

§ 63. Поред односа означених реченицама са заменичким прилозима просторне локализације у којима су локализатор и објекат локализације конкретно-просторне природе, у сва три језика постоји могућност употребе просторних заменичких прилога у функцији упућивања на различите апстрактне односе који су просторно осмишљени, обично на сфере нечије делатности или на склоп околности као локализатор у односу означеном реченицом са просторним заменичким прилогом, на пример: *Он се бавио логиком и одатле је преузео неке термине, Прешао је у дипломатију и тамо остао десет година, Црни ће морати да мења коња за топа и ту је шанса за беле фигуре и сл.* (у последњем примеру и са временском компонентом).

За упућивање на апстрактан простор (ту је, очигледно, реч *простор* сасвим условна) не постоји нити један посебан заменички прилог него се и у тој функцији употребљавају заменички прилози просторне локализације, најчешће локативни, ређе адлативни и аблативни, док употреба перлативних прилога у таквој функцији изгледа сасвим искључена.

Апстрактне просторне локализације, било заменичке, било остварене другим средствима по правилу се не издвајају у посебну семантичку функцију, осим у склопу подробнијих проучавања именичке групе (в., на пример, за српскохрватски језик Радовановић 1977: 111 и даље, са друкчијим терминолошким решењем, где се тај тип значења у именичким групама разматра у оквиру одељка о семантичким допунама).

Пошто се исказује просторним прилозима, апстрактна

просторна локализација је утолико у вези са ситуативном локализацијом. Међутим, с обзиром на домен упућивања то је готово увек текстуална локализација. Ипак, ако је реч о склову различитих, просторних, временских, узрочних и других околности као целини на коју се просторним прилогом упућује, то може бити и ситуативна локализација, на пример: *Ту ћеш морати да меваш коња за топа* (без ослоња на контекст, где се ту може парафразирати као "у тој ситуацији", а не као "на том месту").

### 1.1.2. Процесуална локализација

§ 64. У оквиру заменичко-прилошких локализатора општег типа, тј. таквих који могу упућивати како на текст у који су укључени тако и на елементе говорне ситуације који су изван самог текста, а на супрот текстуално-заменичким прилошким локализаторима који упућују искључиво на текст, разликују се, с једне стране, управо размотрени заменички прилози са просторним значењем, а, са друге, заменичко-прилошки процесуални локализатори. Опозиција између та два типа заменичко-прилошких локализатора је привативне природе пошто и међу просторним прилозима има таквих који реферишу о процесуално схваћеном просторном односу (сви прилози са обележјем *Adlat*, *Ablat* или *Perlat*), али и таквих за које критериј процесуалности није релевантан (прилози са локативним значењем). Према томе, у опозицији: прилози са просторним значењем/прилози са процесуалним значењем, ови други чине групни маркирани члан. Тај семантички тип заменичких прилога није елементарне природе јер обухвата неколико субординираних, ужих опозиција. Међу њима је основна супротстављеност прилога са временским значењем, као апстрактно-процесуалних, односно таквих чија је процесуалност одвојена од њеног конкретного догађајног садржаја, прилозима који упућујући на процес реферишу и о неким категоријалним странама његовог садржаја: с једне стране, постоји могућност локализације процеса у најширем смислу у односу на учеснике у комуникацији и њихову улогу у том процесу (на пример, у руском језику *во мoему*, *по-твому* и сл.), а, са друге, постоји и могућност упућивања на квалитативну, квантитативну или узрочно-последичну страну процесуалног односа, што је и основ даљег системског организовања.

#### 1.1.2.1. Временска локализација

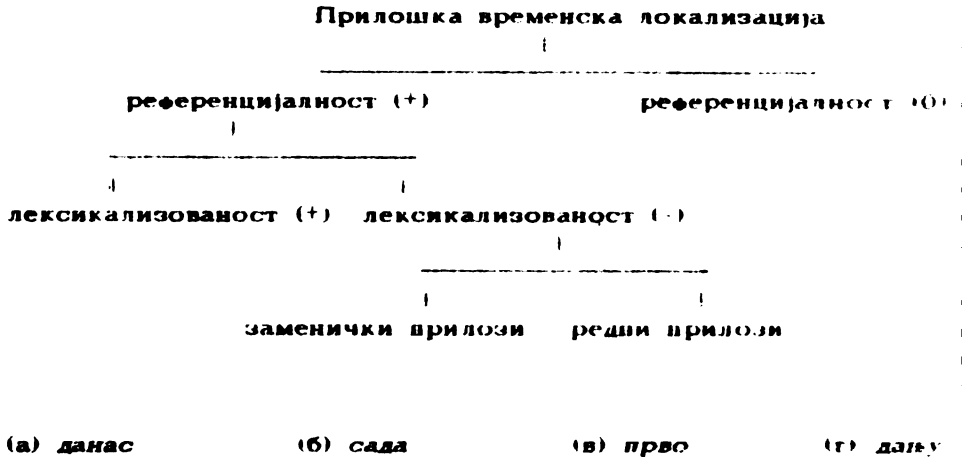
§ 65. Временски заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику организовани су у системе у којима су односи уређени на начин у основи сличан структури система заменичко-прилошких просторних локализатора. То је само један од појавних облика познате чињенице да су временска значења на различитим језичким нивоима и у различитим језицима организована тако што су просторни критерији транспоновани у непросторну сферу, на временски план, уз неопход-

не редукције и адаптације тих критерија самом појму времена и начину његовог језичког осмишљавања у различитим језицима.

То се, између осталог, манифестује у чињеници да и у временској локализацији, као и у просторној постоје исти конститутивни елементи: локализатор, објекат локализације и оријентир, в. за простор § 7, напомена 4). На пример, у реченици *У јануару је падао снег* именицом *јануар* означен је временски локализатор, предлогом *у* временски оријентир (интра-локализација), а временски објекат локализације (време ситуације о којој је реч) означен је основним делом те реченице: *падао је снег* исто тако као што се у реченици *У приморју је падао снег* именицом *приморје* означава просторни локализатор, предлогом *у* просторни оријентир (ужи простор који конкретизује однос између објекта локализације и локализатора; овде је то просторна интралокализација), а именицом *снег* објекат просторне локализације. (в. Пипер 1977-1978, 1983 са широм литературом). Заменичким прилозима у функцији временске локализације означава се истовремено и локализатор у временском односу означеном исказом са таквим прилогом (локализатор је ту увек време говорне ситуације) и временски оријентир (симултаност, тј. интралокализација, ближа или даља екстралокализације антериорног или постериорног типа итд.). На пример, у реченици *Сада пада снег* објекат локализације (време ситуације означене речима *пада снег*) лоцира се у временским оквирима говорне ситуације, док се у реченици *Тада је падао снег* исти временски објекат локализације смешта изван временских граница говорне ситуације, а граматичким облик глагола носи ужу информацију о типу екстралокализација (антериорност у односу на време говорне ситуације).

§ 66. За разлику од заменичко-прилошких локализатора са просторним значењем, систему временских локализатора делом своје семантичке структуре припадају и прилошке сложене у којима је поред деиктичке компоненте јаче присутна и номинациона функција (*именовање* временских периода у којима се нешто локализује у односу на време говорне ситуације, на пример, *јутрос, данас, синоћ, лане* итд.). Ти прилози, као и заменички прилози у ужем смислу, део су система прилога са функцијом временске локализације који обухвата четири главна типа таквих прилога, семантички издиференцираних у прилошке подсистеме. У семантичким структурама једних обавезно је присутно значење временске јединице (дан, део дана, година, део године и сл., на пример *данас, јутрос, лане, летос; зими, лети, ноћу, зором...*), а унутар таквих прилога врло је уочљива разлика између оних који су обавезно учествују у исказивању временске референцијалности (тип *зиму*), и прилога који то обележје немају (тип *зими*). Остали прилози, који не реферишу о одређеним, увек истим временским периодима, обавезно су носиоци временске референцијалности, али на различите начине. То су, с једне стране, заменички прилози временске локализације (на пример, *сада, тада, онда...*), а са друге - то су редни прилози у функцији текстуалне и временске локализације (на пример, *прво, друго, треће...*). Схематски се основ-

ни односи у систему временских прилога, којем припадају и заменички прилози временске локализације, може представити на следећи начин:



Пошто се прилози типа (а), функционално најближи заменичким прилозима, значајним делом свога значења разликују од заменичких прилога *sensu stricto*, њихов опис овде може бити изостављен без штете по целину слике о значењима заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику<sup>10</sup>.

§ 67. Семантичка обележја заменичких прилога разматрана у § 13-15 у потпуности важе и за прилоге са временским значењем. Разуме се, сви временски прилози, за разлику од просторних, начинских и др. имају посебно категоријално обележје *Temp* које је дистинктивно у односу на семантичку структуру прилога других заменичко прилошких подсистема.

Са становишта могућности промене временске локализације (почетак такве промене, њен завршетак, ток, или одсуство обавезне сигнализације о промени) и на временском плану постоји микросистем семантичких обележја динамичког

<sup>10</sup> О односу временских прилога према граматичкој категорији времена в. Гжегорчикова 1975; Пипер 1983, 1985а; Мушовић 1987. Прилоге типа (а) разматрао сам у контрастивном светлу у реферату на IV конгресу Савеза друштава за примењену лингвистику (Херцег-Нови, 1986) "Прилошка темпорална локализација у руском и српскохрватском језику" (у штампи, у Годишњаку Савеза друштава за примењену лингвистику Југославије), прилоге типа (в) у раду "О редним прилозима у српскохрватском језику" (*Folia philologica jugoslavo-polonica*, Katowice: Uniwersytet Śląski 1988); о прилозима типа (б) в. и Пипер (у штампи).



плану постоји микросистем семантичких обележја динамичког аспекта локализације, у којем су обележја *Adlat*, *Ablat*, *Perlat* и *Locat* ), док се већи број обележја односи на "статички" аспект временске локализације, тј. на различите типове временских оријентира, нпр. *Central*, *Proximal*, *Distal* и др.

Значења аблативности, адлативности, перлативности, централности, дисталности и др., остајући у основи иста без обзира на природу категоријалног обележја прилога одређеног подсистема, у споју са различитим категоријалним обележјима дају и различите конкретне садржаје; тако временска аблативност подразумева процес временског удаљавања извесног објекта локализације од онег обавезно временског локализатора (на пример, у српскохрватском, *отад(a)*, у руском *с тех пор*, у пољском *odtąd* ), временска централност (један од појавних облика временске интралокализације), као што је на претходним примерима објашњено, представља лоцирање времена извесне ситуације у оквирима времена говорне ситуације, па, према томе, и потпуну или делимичну симултаност двеју ситуација (на пример, у српскохрватском *сад(a)*, у руском *теперь*, у пољском *teraz* ) итд. Обележје *Peripher*, које се у подсистему просторних прилошких локализатора односи на сферу саговорника као оријентир у просторном односу, временски прилози немају из разумљивог разлога што је време говорне ситуације исто, како за говорника тако и за саговорника, па нема ни потребе ни могућности за дистинкције по тој основи. Због тога и обележје *Distal* на временском плану има нешто друкчији садржај него на просторном: временска дисталност је опозитивно постављена према временској проксималности (*Proximal* ), на пример, у српскохрватском језику *давно/недавно*, а оба та обележја у оквиру општијег значења квантификоване временске екстралокализације улазе у ширу опозицију интралокализације и екстралокализације. Само временским прилозима својствена су и обележја *Anterior* и *Posterior*, као и обележја најширег садржаја ниноцентричности, алоцентричности и полицентричности (*Nyocentr*, *Allocentr*, *Polycentr* ) која се односе на употребљивост употребе прилога само једним типом временског ситуативног локализатора, нпр. таквим који никада није идентичан времену говорне ситуације (упор. у српскохрватском *тада*, у руском *тогда*, у пољском *wtedy*).

§ 68. Заменички прилози временске локализације у сва три језика организовани су у два ужа подсистема, од којих у један улазе прилози којима се временска локализација врши непосредно у односу на време говорне ситуације (на пример, сх. *тада*, *давно*; рус. *теперь*, *давно*; пољ. *teraz*, *dawnie* и сл.), а у други улазе прилози који локализују у односу на обавезно екстралокализован оријентир, због чега је таква временска локализација у даљој и посредној вези са временом говорне ситуације као полазним локализатором за све заменичко-прилошке временске локализације (нпр. сх. *тад(a)*, *дотад(a)*; рус. *тогда*, *до тех пор*; пољ. *wtedy*, *dotąd* и сл.). Први се називају *ниноцентричним*, а други *алоцентричним* (Клум 1961: 226-306). Упоредо с тим употребљавају се и други термини, на пример:

лексички и анафорски временски прилози (Гжегорчикова 1975: 106 *et passim*). Такви термини и одговарајући појмовни садржаји, па према томе и базична опозиција у систему заменичких прилога временске локализације, чини се, сасвим су адекватни када је реч о инваријантним (*основним*) значењима тих прилога. Међутим, када је реч о њиховим општим значењима, као укупном семантичком потенцијалу, који "покрива" могућности њихове употребе, у оквиру датог категоријалног, временског значења, уместо опозиције *ниноцентричност/алоцентричност* мора се констатовати опозиција *полицентричност/алоцентричност* (в. Пипер, у штампи), јер прилози са ниноцентричним инваријантним значењима, неки мање, а неки више, могу учествовати, по одређеним условима у означавању алоцентричне временске локализације, док обрнуто не важи: алоцентрични прилози ни у једном од ова три језика, ни у једном контексту не могу учествовати у означавању ниноцентричне временске локализације. Реч је, дакле о привативној опозицији према критерију алоцентричности, у основи истој онаквој, какву налазимо у системим глаголских времена у словенским језицима: презент је немаркирана категорија јер може учествовати у означавању прошлости или будућих радњи, док систем облика са примарном функцијом локализације глаголске радње у прошлости или у будућности ни може бити употребљен у функцији актуелног презента.

Даље еталон семантичког описа заменичких прилога за временску локализацију у српскохрватском, руском и пољском изгледа овако.

§ 69. Ниноцентрични (а на плану општег значења полицентрични) прилози деле се на прилоге: I интралокализације и II екстралокализације, према томе да ли непосредно временско одмеравање према времену говорне ситуације подразумева или не подразумева подудараре (делимично или потпуно) временског објекта локализације и оријентира; упор. сх. *засада!*, рус. *пока*, пољ. *na razie* и сл. према сх. *затим*, рус. *затем*, пољ. *potem* и сл.

У зависности од тога да ли је оријентир у целини или само делимично у оквирима локализатора, првом групом обухваћени су прилози IA *ексклузивне интралокализације* (нпр. сх. *сада* и прилози одговарајућег значења у руском и пољском) и IB *инклузивне интралокализације* (нпр. сх. *засада* и руски, односно пољски еквивалент тог прилога).

Ексклузивна интралокализација може бити (1) *пунктуална*, (2) *линеарна* и (3) неутрално постављена према опозицији *пунктуалност/линеарност*, што се најбоље може илустровати руским прилозима (1) *сейчас*, (2) *сегодня*, (3) *теперь*.

Инклузивна интралокализација може бити (1) *антериорна* и (2) *постериорна*, а у првом случају, уже: (а) *квантификована* и (б) *неквантификована*, на пример у српскохрватском језику: (1а) са обележјем *Proximal* - *однедавно*, са обележјем *Distal* - *одавно*; (1б) *засада*; (2) *одсада*. Квантификована посте-

риорност у овом делу подсистема ни у једном језику није представљена посебним прилогом, али се одговарајућа значења исказују изразима са заменичко-прилошком функцијом, на пример у српскохрватском, за проксималност - *још неко време*, *још за кратко*, за дисталност - *још дуго времена*, *још (за) дуго*.

И заменичко-прилошка екстралокализација (II) може бити или (IIА) *антериорна*, или (IIБ) *постериорна*, затим, у првом случају (1) *неквантификована*, на пример, у српскохрватском језику *раније/досад*, sukcesивност може бити истакнута посебним прилогом, упор. у пољском *przedtem*; или (2) *квантификована (проксимална/дистална)*, на пример, *недавно/давно*. Антериорна проксималност може бити и уже степенована, упор. *малочас/недавно*. У оквиру проксималности може постојати и дистинкција локативност (*недавно*)/адлативност (*донедавно*), док се семантички најближи прилог са аблативним значењем (*однедавно*) односи и на време говорне ситуације (в. горе: антериорна инклузивност).

У другом случају (IIБ) такође је за временску локализацију битно да ли је (1) праћена квантификацијом по удаљености или није, Уколико јесте, то је квантификација проксималног типа, која се, нпр. у српскохрватском језику, исказује прилогом *затим* (са обавезним истицањем sukcesивности) и прилогом *ускоро* (без обавезног истицања sukcesивности), док за дисталност посебан прилог постоји само у пољском језику: *nieprędko*. Међутим, (2) временска локализација не мора бити праћена квантификацијом по удаљености: такво опште значење постериорности има у српскохрватском језику прилог *у будућа*.

*Алоцентрични прилози* такође могу бити прилози за (а) интралокализацију или (б) прилози за временску алоцентричну екстралокализацију (нпр. *дотада*). Првих је више, а односи међу њима уређени су на сличан начин као односи међу прилозима временске интралокализације, дакле, (а1) ексклузивна интралокализација, упор. у српскохрватском језику: *пунктуалност (уто) / немаркираност према датом обележју (тада vs. дистално онда)*; и (а2) постериорно инклузивна интралокализација (нпр. *отада*).

*Напомена.* - Примери и подробнија објашњења семантичких структура заменичких прилога временске локализације које су обухваћене овим еталоним као типолошким матрицом укупности њихових значења дају се ниже. Појединачна значења овде су илустрована српскохрватским прилозима где год је то било могућно, што, разуме се, не искључује могућност да одговарајући прилози постоје и у друга два језика. То је такође предмет излагања које следи.

§ 70. У српскохрватском, руском и пољском језику постоји, као што је у претходној тачки речено, више временских прилога са значењем ексклузивне интралокализације алоцентричног типа. Томе се сада може додати да ти прилози

граде у сва три језика сличне микросистеме. Према опозицији пунктуалност/линеарност неутрално су постављени у српскохрватском језику прилог *сад(а)*, поред песничког *саде* и дијалектизма *садека*; у руском *теперь*, *ныне* (књишки), *нынче* (колоквијално), *новче* (дијалектизам); у пољском *teraz* и *obecnie* (књишки). Упор.:

И, это, сад знаш шта радим, куд идем. (Г. 16)

Теперь это стало общеизвестным фактом, историей.

(Кат. 26)

Jesteśmy teraz w Paryżu. (Z. 14)

Стилски маркиран као књишка и песничка реч прилог *ныне* чест је у публицистици и административном стилу. Прилог *нынче* је колоквијални синоним за прилог *сегодня*, али се употребљава и као синоним прилога *теперь*. Примери:

*Ныне* выросло целое племя металлургов - искусников, новаторов. (Известия, 22. ноября 1977, 2) - [...] *нынче* эта цифра перевалила за тонну. (Правда, 17. августа 1981, 3)

Слична дистинкција постоји и у пољском језику, где се прилог *obecnie* употребљава у писаном језику, у званичном и пословном комуницирању, док за његов синоним *teraz* такво ограничење не важи, на пример:

*Obecnie* nie ma go w domu. - *Obecnie* odpoczywa. - *Obecnie* jest kierownikiem działu. (SJP<sup>3</sup>)

Супротстављеност прилога са значењем временске пунктуалности прилогу који је према таквом критерију неутралан врло јасно је изражена у руском језику кроз прилоге *сейчас* и *теперь*, упор. у контрастној позицији *Теперь я женат. Сейчас вечер.*<sup>11</sup> *Я сижу у себя в кабинете и читаю.* (Чех. 143). У српскохрватском језику се временска пунктуалност истиче прилозима *тренутно* и *моментаљно*, а у пољском језику изразом *w tej chwili*. Линеарна, тј. широко схваћена ниноцентричност, исказује се у сва три језика прилогом чија је основна функција упућивање на дан говорне ситуације као временски оријентир. У значењу линеарне ниноцентричности такве чврсте временске границе нестају. То су, дакле, прилози: у сх. *данас* (нпр. *Данас светом харају неке нове болести*), у руском језику *сегодня*, а у пољском језику *dzisiaj* или *dzis*.

Ако је временска пунктуалност корелат локативном значењу у просторном односу, линеарност је на временском плану у најближој вези са перлативним значењем (истицање тока процеса у првом, односно линије кретања у другом случају). Потпуне аналогije због онтолошке различитости времена и простора, и начина њиховог језичког осмишљавања, наравно, не

<sup>11</sup> В. врло исцрпну анализу значења прилога *сейчас* и *теперь* у раду: Мељчук 1985.

постоје. Временска перлативност, као што ће ниже бити показано, у значењима заменичких прилога комбинује се са јачим или слабијим истицањем адлативне или аблативне компоненте (почетне или завршне тачке у временском односу), као, на пример, у значењу прилога *досад(а)* у српскохрватском и његових еквивалената у руском и пољском језику.

§ 71. Неквантификовану антериорно-инклузивну интралокализацију носе прилози: сх. *засад*, рус. *пока* (уз супстандардно *покамест* и *покуда*), пољ. *na razie*. На пример:

*Засад се добро држе.* (Нов. 35)

*Пока очевидно тољко одно.* (Пл. 13)

*Na razie jest na praktyce.* (SJP<sup>3</sup>)

Специфичност временске перлативности, као локализације извесне акције кроз њено остваривање у току одређеног временског периода најпотпуније се испољава у поређењу реченица са перлативним прилогом са реченицама у којима је употребљен прилог са најближим, локативним значењем (и *Perlat* и *Locat* су обележја интралокализације). На пример:

(1) Здрав је.

(2) Сада је здрав.

(3) Засад је здрав.

(1a) Он здоров.

(2a) Он теперь здоров.

(3a) Он пока здоров.

(1b) On jest zdrowy.

(2b) On jest teraz zdrowy.

(3b) On jest na razie zdrowy.

Из наведених примера може се видети да је основни носилац временског, у овом случају презентског значења, глагол (у [1 a] нулта копула). Локативним прилозима темпорално обележје глагола *Central* појачава се уз истицање супротности у односу на план прошлости, чији је се референт обично налази у претходном делу текста или је имплицитно присутан<sup>12</sup>. Прилозима са обележјима *Central*, *Perlat* такође се појачава обележје *Central* у семантичкој структури управног глагола у презентском облику, али са опозитивном импликацијом према плану будућности. Другим речима, прилози са обележјима *Central*, *Locat* и *Central*, *Perlat* разликују се у погледу садржаја својих импликација. *Сада је здрав* подразумева друкчије стање у прошлости, а *Засад је здрав* могућност друкчијег стања у будућности, док је реченица без заменичког прилога (1, 1a, 1b) у том погледу неутрална. Реченице са адлативним и аблативним прилозима садрже обрнуте импликације, упор.:

<sup>12</sup> В. Тополињска 1988: 16 2) о прилозима *tu* и *teraz* у пољском језику, посебно о њиховој употреби као средству појачане асертивности локалне или темпоралне компоненте у исказу.

- (4) Досад је био болестан.  
 (5) Одсад ће бити болестан.

Наиме, може се рећи да се реченице са временским прилозима чија су дистинктивна обележја *Central*, *Locat* и *Central*, *Adlat*, уколико имају имају комплементарно антонимичне предикате, налазе у конверзивном односу (*Досад је био болестан* = *Сада је здрав*), односно да се дати прилози у њима налазе у односу допунских синтаксичких варијаната: *сада* одређује предикат у презенту, а *досад(а)* у неком облику за означавање прошлости. На тај начин остварује се њихова семантичка конгруенција са семантичком структуром управног глагола. Изузетком се могу сматрати случајеви неправне употребе датих прилога, јер као и глаголски облици за обележавање времена, и временски прилози могу имати права и транспонована значења, односно основна и варијантна значења. На пример, као што постоји наративни презент, тако и прилози са обележјем *Central* у приповедању могу бити употребљени за означавање непрезентске идентичности оријентира и локализатора, односно симултаности радње која се локализује са њеним локализатором. Упор.:

*Дотада сам само знао да падам. Сада то угледах.* (Лем 7)

*До сих пор я просто знал, что падаю. Теперь я это увидел.* (Лем 23)

*Dotąd wiedziałem tylko, że spadam. Teraz to zobaczyłem.* (Лем 8)

Таква употреба временских прилога са обележјем централности може се, као што је предложено за прилоге са просторним значењем, звати псеудоцентралном јер има функцију привидног приближавања временски удаљених догађаја о којима је реч и њихове локализације у односу на време говорне ситуације, а на тај начин и емоционалног приближавања садржине исказа учесницима у комуникацији. Другим речима, критериј временске дистанце транспонује се на модални план. Такве транспозиције имају више стилску него семантичку вредност јер, као што се може видети из наведених примера, денотативно значење све три реченице је исто, али су у руском језику извршене две псеудоцентралне транспозиције, у српскохрватском једна (у другој реченици) и у пољском језику такође једна (у другој реченици). Тиме је руска реченица донекле експресивно појачана у односу на српскохрватски и пољски еквивалент готово без последица на семантичком плану. (На чињеницу да је у таквим реченицама у питању псеудоцентрално значење датих временских прилога указују глаголски облици за обележавање прошлог времена као и шири контекст, који се овде изоставља)<sup>13</sup>.

<sup>13</sup> Функционална повезаност глаголског граматичког значења и прилошког значења врло је уочљива у домену тем поралности и аспектуалности, в. Новак-Франковска (1975), на материјалу пољског језика.

§ 72. Са друге стране, и прилог *досад(a)*, иако обично одређује глаголе у облицима за обележавање прошлости, може бити употребљен као одредба глагола са презентским значењем (нпр. *Он досад добро ради*), али би у таквим случајевима адекватнија била употреба прилога *засад(a)*.

§ 73. За разлику од прилога *досад(a)* и *сад(a)*, за које је констатован однос допунских синтаксичких варијаната у конверзивним реченицама, такав однос не може се констатовати за прилоге *засад(a)* и *одсад(a)*, упор.:

(6) Он је засад болестан. (7) Он ће одсад бити здрав.

Објашњење је у томе што између прошлости као реалности и будућности као иреалности не постоји однос симетричности. Прилог *засад(a)*, као што је речено, имплицира само могућност промене стања. Насупрот њему, импликација прилога *досад(a)* окренута је прошлости. *Досад(a)* има пресупозицију супротног стања у прошлости, тј. реченица (7) подразумева и једино са таквом претпоставком може бити употребљена: "он је досад био болестан".

§ 74. Само пољски језик има посебан прилог перлативног значења (*tyczasem*), који за разлику од прилога *lagazie* реферише само о напоредности трајања извесног процеса трајању говорне ситуације, упор.:

*Tyczasem nad Karlinem wciąż unosi się w górę stęp ognia i dymu.* (Polaka, 7)

Овакви односи постоје и у микросистемима руских и пољских временских прилога са обележјем *Central* у оној мери у којој у њима постоје посебни прилози са обележјима *Locat*, *Ablat*, *Perlat*.

§ 75. Временска адлативност као неквантификована антериорна екстралокализација исказује се, дакле, у српскохрватском језику прилогом *досад(a)*, поред *наовамо*, затим ређег *досле* и застарелог *дојако*, у руском језику прилогом *позыне* (књишки) и прилошким изразима *до сих пор*, *по сей день*, *до сего дня*; у пољском језику *dotychczas*, поред прилошких израза *po dzis dzien*, *do dzis dnia* и сл. Упор.:

Комисија наводи домаћи курс који не би смео бити прецењен [...] као што је био случај *досад*. (Политика, 24. марта 1981, 4)

Он *до сих пор* обожал Анну. (Купр. 159) - Тут *позыне* маљчишки находят черепки первобытной посуды. (МАС. Песков)

*Dotychczas nie wyjaśniono przyczyn eksplozji.* (TL. 6)

§ 76. Као што је речено у § 69, неквантификована антериорна екстралокализација у системима заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику може имати још

један тип: поред заменичких прилога типа *досад(а)* постоје и заменички (по функцији) прилози типа српскохрватског *раније*. Природу њиховог узајамног односа најбоље показује тест супституције једног прилога другим у истом лексичко-граматичком окружењу (нпр. *Досад је долазио у пет / Раније је долазио у пет; Досад се није жалила / Раније се није жалила* и сл.), из којих се види да *досад(а)* значи континуирану антериорност, што није случај са прилогом *раније*, резервисаном за антериорну локализацију која не мора да сеже, па обично ни не сеже до времена говорне ситуације, упор. *Раније је долазио у пет, а онда је почео да долази у шест; Раније се није жалила, а онда се једног дана и то догодило* и сл. Међутим, примери типа *Раније се није жалила, а сад се, ево, жали* показују да прилог *раније* може бити употребљен на месту и у функцији који су иначе примарни за прилог *досад(а)*. Уколико није тако употребљен, прилог *раније* фактички се понаша као алоцентрични прилог, одређујући временски објекат локализације у односу на оријентир који је обавезно изван говорне ситуације.

**Напомене.** - За разлику од осталих наведених прилога у српскохрватском језику употреба прилога *наовамо* ограничена је на случајеве када је реч о дужем временском периоду (нпр. *деценије, векови*) па и тада се у истој функцији често среће друкчије средство, обично прилошки израз *до данас*. Упор.: *У свом систему даје [...] баштину читаве филозофске прошлости од Грка наовамо.* (РМС, Антол. филоз. текстова)

- Употреба архаичних прилога, како временских тако и других, у живом језику може имати функцију хуморизације текста, иронисања и сл. На пример: *Впрочем, нџман, занимавши доселе этот стул, [...] вернулся.* (Кат. 48)

§ 77. Семантичка анализа прилога *досад(а)* и *одсад(а)*, која, разуме се, важи и за њихове функционално-семантичке еквиваленте у руском и пољском језику, омогућује да се констатује да разлика међу таквим прилошким паровима није само у супротстављености адлативног значења аблативном и у супротстављености антериорног значења постериорном него и у томе што је антериорност у таквим случајевима ексклузивног, а постериорност инклузивног типа, тј. прилози типа *досад(а)* не односе се на време говорне ситуације него само на време које јој претходи и које се временом говорне ситуације завршава, док прилози типа *одсад(а)* обухватају једним делом и време говорне ситуације, поред периода који му непосредно и неограничено дуго следи, упор. *Досад си се звао Петар* (тј. "сада се више не зовеш Петар") и *Одсад се зовеш Петар* (тј. "сада се зовеш Петар и убудуће ћеш се тако звати" и сл.).

Постериорно-инклузивна временска локализација остварује се у српскохрватском језику прилогом *одсад(а)*; у руском прилогом *отныне* (књишки), или заменичким изразима *от этих пор, от этого времени*; док пољски језик нема посебно заменичко-прилошко средство за исказивање тог значења него се оно исказује на други начин: *od tej chwili*. На пример:



Од сада нећеш више мћи од мене. (Арена, 23) - Тешко ће нам бити *одсада* унапријед, а бога ми није нам било лако ни *досада*. (М. Решетар)<sup>14</sup>

*Отныне* берет все в свои руки, хватит. (Ш. 179) - *Отныне* вы оба единственные автор будущего романа. (Кат. 107)

§ 78. Односу између прилога типа *досад(а)* и *раније* аналоган је однос између прилога *одсад(а)* и *убудуће*, тј. у првом случају реч је о континуираној постериорности, а у другом (рус. *впредь* [књижки], пољ. *na przyszłość, nadal*) о одсуству обележја континуираности.

§ 79. Критериј дистанце, који је релевантан и за прилоге са значењем антериорне и за прилоге са значењем постериорне локализације, реализује се као обележје *Proximal* и *Distal*. Прилози са проксималним значењем највећим делом су везаменички по свом морфемском саставу, али функционално и семантички они чине део подсистема заменичких прилога за временску локализацију, тј. понашају се као заменички прилози. У српскохрватском језику антериорно-проксимално значење имају прилози *недавно*, *однедавно*, *однедавно*, *донедавно*, *одско-ра*, *малочас*, *малопре*, *нетом*, *ономад*, *ономадне*, *одономад*, *оточич*, *оточике*. У стилском погледу је, као и у руском и пољском језику, неутралан и по употреби најобичнији прилог *недавно*. Међутим, за разлику од руског у српскохрватском и пољском језику овај прилог, као носилац локативно-временског значења, гради микросистем са прилозима *однедавно* и *донедавно*; *od niedawna, do niedawna*, који имају обележја аблативности, односно адлативности. На пример: *Донедавно није добијао писма, Недавно је добио писма, Однедавно добија писма* итд., или у пољском језику: *Do niedawna czuła się dobrze, Niedawno wyszła za mąż* (SJP<sup>3</sup>), док се у руском језику одговарајуће значење обично исказује прилошким изразима као што су *еще недавно*, *с недавних пор*.

Исту семантичку структуру као прилог *недавно* има прилог *нетом* који се употребљава у западној варијанти српскохрватског стандардног језика, док је прилог *одско-ра* синонимичан прилогу *однедавно*. Прилозима *малочас* и *малопре* се више него осталим прилозима са проксимално-антериорним значењем истиче временска близина говорној ситуацији. Упор.:

*Однедавно* синма у Венецији оладуваву причинцу (Арена, 54) - Још сам *донедавно* била дубоко забринута за своје ближње (Мих. 46). - *Нетом* завршено суђење оставило је дојам [...] (Арена, 46) - Затим гледа своју [цигарету], коју је *малопре* отео (Ал. И. 117) - Мало касније опет [је] извршио, тачно на оном месту где и *малочас* (Мих. 61).

Прилози *ономад(не)* и *одономад(не)* одлика су разговорног језика. Поред основног значења блиске прошлости (= "пре неки дан") прилог *ономад(не)* се, ближе свом изворном значењу,

<sup>14</sup> Пример из: *Зборник за филологију и лингвистику*, XX/1, стр. 215.

употребљава и као синоним прилога *прекјуче*.

У руском језику антернорно-проксимално значење поред прилога *недавно* имају прилози *давеча* (супстандардно) и *наведни* (супстандардно). (*Наведни* има значење већег степена близине говорној ситуацији него прилог *давеча*.) Упор.:

Нашлись его отрастиме поклонники и увели его к себе, как недавно увел его к себе и я. (Кат. 14)

У пољском језику исто семантичку структуру као прилог *nie dawno* има и прилог *ostatnio*. На пример:

*Niedawno (od chwili, gdy piszę te słowa - bo do chwili druku upłynęło jeszcze trochę czasu) 500 ekonomistów polskich opublikowało rezultat swej wielotygodniowej pracy. (Polska, 4) - Prezydent Nixon przebywał ostatnio w Europie, obecnie znajduje się w Stanach. (Grzegorzczukowa 1975: 293)*

§ 80. У подсистему временских прилога прилозима са обележјима *Anterior, Proximal* најближи су, као њихови семантички овознги, прилози са обележјима *Anterior, Distal*. У руском језику прилози са дисталним значењем су *давно*, *издавна*, *истари*, *издревле* (књишки). Прилог *давно*, који се јавља и као саставни део сложенице *давным-давно*, са значењем већег степена временске удаљености, има у колоквијалној употреби и синоним у прилогу *давненько*, који се у речницима третира као *доминантно* наоко заправо не значи мању временску удаљеност од говорне ситуације већ служи да исказу да боју присности. Упор. примере:

Когда-то очень давно на фронте я любил рассмотреть трофейное оружие (Бояд. 29). Она уже давно заметила, что ее считают дурочкой (Пауст. 197). - А кто им дал право нарушать [...] давным-давно сложившиеся традиции (Зуб. 15). - Этот обычай ведется издревле (WSRP). - Грузия издавна славится своими винами (Правда, 17. августа 1981, стр. 6). - Так ведется истари (WSRP).

У пољском и српскохрватском језику исто значење исказује се и прилогом *dawno*, односно *давно*. Упор.:

Да ли *давно* познаје његов отац? (Г. 20) Czy dawno zna jej ojciec? (G. 39) *Давно* ли знае се отац? (Г. 24)

Разлика између прилога *давно* и *издавна*, *издревле* одређена је семантичким критеријем аблативности: прилози са префиксом *из-* имају аблативно временско значење, док прилог *давно* у руском језику може бити употребљен и у конструкцијама са аблативним значењем. Упор.:

Еј показало се, што она *давно* знае ову девојку. (Г. 26)

Wydało jej się, że już od dawna zna tę dziewczynę. (G. 42)

Њој се однекуд чинило да одавно познаје ту девојку.  
(Г. 22)

Као што се из пољског примера види, аблативно значење временске удаљености у прошлости исказује се у пољском језику прилошким изразом *od dawna*, али исту дистрибуцију и исто значење има и прилог *dawno*, као и одговарајући прилог у руском језику. Упор.:

*Dawno juz chora?* (Z. 41) - *Dawno nikogo tak nie kochałam jak tego konia.* (Iw. 29) - *Teraz dawno juz nie jezdził.* (Iw. 14)

У српскохрватском језику опозиција према критерију директивности (аблативност/локативност) дисталних временских прилога *давно*, *одавно* и *поодавно* још је мање стабилна него однос између најближих пољских еквивалената јер се разлика у употреби прилога *давно*, *одавно* и *поодавно* више испољава у фреквенцији прилога у одређеним лексичким окружењима него на семантичком или дистрибутивном плану. Другим речима, сва три прилога употребљавају се и у конструкцијама са локативним значењем (нпр. *То је било давно // одавно // поодавно*), и у конструкцијама са аблативним значењем (нпр. *Они су се одселили давно // одавно // поодавно*). Ипак, за прилог *давно* обичније је локативно, а за друга два прилога аблативно значење. Упор.:

*Давно је речено да смо нација пензионера.* (НИН, 1512, 22) - *Одавно се нисам тако препао.* (Лаз. 114) - *Иван поодавно ради у Швајцарској.* (Политика, 10. фебруара 1981, 11)

§ 81. Временски прилози са постериорним значењем такође исказују временску дистанцу у односу на говорну ситуацију кроз обележја *Proximal* и *Distal*.

Постериорна проксималност карактеристична је у српскохрватском језику за прилог *ускоро*, а може бити исказана и прилозима *домало* (углавном у западној варијанти српскохрватског језика) и *сад(а)* (са наглашеном проксималношћу), поред основног значења тог прилога, в. § 68, на пример:

*Паша ће ускоро доћи, причекајте га.* (Г. 19) - *Знам, домало ће се вратити.* (РМС, В. Виловић) - *Сад ћу, сад ћу.* - *Ловикивао је онима пред кућом.* (Чол. 14)

Руски прилози постериорне проксималности су *вскоре* и *скоро*, док већи степен временске близине може бити исказан прилогом *сейчас*, на пример:

*Вскоре началась эпидемия сыпного тифа.* (Кат. 60) - *Скоро они встретятся со связными.* (Пл. 21) - *А что, если мы сейчас пойдем к нам.* (Увар. 438)

У пољском језику више прилога има одговарајуће

значање: *niedługo*, *niezadługo*, *prędko*, *wnet*, *wkrótce*, *niebawem* (књишки), *zaraz* (за најближу постериорност), на пример:

*Niezadługo* popłynie stamtąd pieśń o Marynie. (Cz. 30)  
 A kiedy przyjdziecie? - *Niedługo*. (D. 49) - *Prędko* przyjdzie podwoda? (Cz. 109) - *Ale wnet* dudniło coś za oknem. (D. 16)  
 - *Wkrótce* nadejdzie wiosna. (WSPR) - *A niebawem* [...] wlokła się tędy-rędy stara familijna landara z powrotem do domu. (D. 31) - Przeprawiliśmy się cicho na łodziach i *zaraz* poszliśmy dalej. (Cz. 108)

§ 82. Могућност прилошког исказивања постериорности дисталности постоји само у пољском језику (*nieprędko*). У српскохрватском и руском језику то значење исказује се описно. Упор.:

Teraz *nieprędko* się zobaczymy. (WSPR) - *Nieprędko* stąd wyjdziemy. (WSPR)

Сад се нећемо скоро видети. - Нећемо скоро одавде изаћи.

Теперь мы скоро не увидимся. (WSPR) - Мы не так скоро выйдем отсюда. (WSPR)

§ 83. У овом делу система заменичких прилога временске локализације размотреним прилозима са значењем постериорне проксималности најближи су прилози који поред датог значења додатно реферишу и о сукцесивности односа између временског локализатора и објекта локализације. У српскохрватском језику то су прилози *затим* и, ређе, *потом*; у руском језику прилози *потом*, *затем* и застарело *посему*; у пољском језику прилог *potem*. На пример:

Радиш ли? - ослови је. *Затим* скиде мотику с рамена (Стан. 209) - У почетку је било и супротних мишљења, а *потом* је ипак преовладао логика здравог разума. (НИН, 10. маја 1981/14)

Ја решио сам да се занимавам пливањем и да станем шампион СССР, а *потом* и мира. (Каз. 11) - [...] *всем телом* прижалась к нему, *затем* отстранилась и быстро пошла. (Гриб. 222) - А *потом* проследуем в загс, где скрепим наши чувства в присутствии шаферов. (Крокодил, 1980, № 34, 6)

Książdz [...] stukał w tabakierkę z czarnej laki, a *potem* niuchał długim czerwonym nosem. (D. 15) - Czytała książkę a *potem* słuchała radia. - Ani przedtem, ani *potem*. (SJP<sup>3</sup>)

Контекстуални синоним прилога *затим* у српскохрватском језику може бити прилог *онда*. Упор. са преводним еквивалентима:

Ја сам поново улио коњака, прво господину министру, а *онда* себи. (К. 66)

Ја наполнио рюмки, *сначала* господину министру, *потом* себе. (К. 211)

Nalałem z butelki, *najpierw* jemu, *potem* sobie. (К. 58)

§ 84. Са друге стране, прилози сукцесивне постериорне проксималности опозитивно су постављени и према прилозима сукцесивне антериорне проксималности, у српскохрватском језику *претходно*, у руском *предварительно*, у пољском *poprzednio, przedtem*. Ова два прилога у пољском језику опозитивно су постављена према прилогу несукцесивне антериорности *wczesniej* (у српскохрватском језику *раније*, у руском језику *раньше*), будући да могу бити употребљени како у функцији означавања сукцесивности, тако и као синоними прилога *wczesniej*. Упор. неколико примера из SJP<sup>3</sup>: *Przedtem mieszkali tu inni ludzie, Pojdziesz do kina, ale przedtem odrob lekcje, Uczyc się lepiej niż poprzednio, Spotkać kogos poznanego poprzednio*.

§ 85. Подсистем алоцентричних заменичких прилога у сва три језика слабије је развијен од подсистема ниноцентричних прилога. Ексклузивна интралокализација заступљена је или прилозима који су маркирани прома критерију пунктуалне временске локализације, или прилозима који су неутрални у односу на тај критериј. У српскохрватском језику прво значење (пунктуалност) носе прилози *уто*, *утом*, *утоме*, а друго значење је карактеристично за прилог *тада*; у руском језику у сличном односу налазе се прилози *тогчас* и *тогда*, а у пољском језику прилози *wowczas, wtedy, wtenczas* (застарело) према *natychmiast, wtem* (са компонентом неочекиваности). Упор.:

*Уто чујем звиждук локомотиве. (Лаз. 118) - Валија измирског вилајета био је тада неки тврд и ревностан чиновник. (А. 67) - Иво захрче... Тада се девојка оћути посве сама. (Тип. 308).*

*Она прижала ладони к щекам. Тотчас на глазах выстувия слезы. (Пауст. 207) - И все же ничего подобного теперешнему не испытывал Митя тогда. (Бун. 88) - Иногда я устаю. Тогда я сажусь и смотрю на широкую реку.*

*Położyła się i natychmiast zasnęła. (SJP<sup>3</sup>) - Psa wiewieził natychmiast. (D. 25) - Wtem nianka zaspiewała straszliwym głosem. (D. 32) - Newinne ofiary istniały wówczas, tak samo jak istnieją dziś. (Polska, 17) Wtedy kapral podchorazy Jerzy Zawisłak zeskoczył na podłogę. (Cz. 19) - Wtenczas cicho i niespodziewanie zamykały się drzwi do salonu. (D. 18)*

§ 86. Временска пунктуалност, као што и наведени примери показују, није иста у сва три језика, а и у једном језику може бити осмишљена на различите начине. У систему заменичких прилога у пољском језику то је најочљивије јер постоје два прилога са различитим значењем пунктуалне временске локализације, *natychmiast* и *wtem*. Само је за други прилог карактеристично да је временска пунктуалност праћена значењем неочекиваности, изненадности, док се, на супрот томе, прилог *natychmiast* обично употребљава онда када између две ситуације које су у односу временске локализације постоји

узрочно-последична или слична повезаност. То може бити и проксимална постериорна алоцентричност, тј. значење "одмах после тога" (*Natychmiast po obiedzie wyszedł*). Поред тога, сама пунктуалност може понекад доћи у први план, потискујући упућивачку функцију прилога и тада прилог *natychmiast* има значења која у српскохрватском језику имају прилози *одмах*, *сместа*, *брзо* или *хитно*, која утолико ни не припадају систему заменичких прилога.

Прилог *уто* у српскохрватском језику реферирше о пунктуалности првога типа (као прилог *wtem* у пољском језику), а прилог *тотчас* у руском језику реферирше о пунктуалности другога типа (дакле, као пољски прилог *natychmiast*, мако укупне дистрибуције та два прилога ниоу у потпуности исте).

Функцију прилога *тотчас* у руском језику може преузети прилошки израз *тут же*, на пример:

Теперь, даже закрыв глаза, я чувствовал это. Я тут же открыл их. (Лем 22)

На сличан начин, али без пунктуалности, прилог *тогда* је истиче напоредност двеју ситуацију које су у односу временске локализације, на пример:

А я его тогда же после вашей свадьбы продал. (Литературная газета, 18 марта 1981, 6)

§ 87. Само у пољском језику постоји могућност заменичко-прилошког истицања алоцентричне нерлативности, што се чини прилогом *tużczasem*, којим се иначе означава нерлативност у временском оквиру говорне ситуације. Упор.:

*Tużczasem* znał stawu słychać już było głos ojca. (D. 17) - *Tużczasem* taki właśnie potężny pożar wybuchł po południu 9 grudnia 1980 r. (Polska, 6)

§ 88. Само у српскохрватском језику у подсистему алоцентричних заменичких прилога постоји опозиција према критерију дисталности у односу на време говорне ситуације, према којем је маркиран прилог *онда*, (уз лексикографски регистроване дијалектизме *ондај*, *ондајке*, *ондак*, *ондан* и застарело *ончас*), а неутралан прилог *тад(а)*. Иако су могуће узајамне супституције једног прилога другим у истом окружењу, има основа да се у односу између та два временска прилога види слаба привативна опозиција: прилог *онда* сам носи или истиче обележје *Distal*, док у конструкцијама са дисталним значењем у којима је употребљен прилог *тад(а)* већу улогу у том погледу има сам контекст. Иако се прилог *онда* обично и реализује у свом инваријантном значењу, постоје позиције у којима дистално значење прилога *онда* слаби, или нестаје, на пример, у корелативним реченицама, где се заправо заменичка реч *онда* понаша превасходно везнички, упор.:

То је било само за тренутак, онда када су се сукобили. (Мил. 28)

Прилог *онда* као носилац обележја *Locat* налази се у односу семантичког троугла са прилозима *донде* и *од онда*, као носiocима обележја *Adlat*, resp. *Ablat*. Упор.:

Господин генерал *онда*, дакако, није ратовао. (К. 35)  
- Ја сам се *донде* рачунао једним из најбољих ђака. (РМС, С. Марковић) - А колико је прошло *од онда*? (Фет. 136)

§ 89. У руском и пољском језику као приближни еквиваленти прилога *онда*, са јачим ослоном на контекст, како на плану антериорности тако и на плану постериорности, функционису прилози са најближом семантичком структуром, у руском језику то је прилог *тогда*, а у пољском језику прилог *wtedy*, упор. преводне еквиваленте:

Он се *онда* није још ни родио. - Он *онда* неће више бити жив.

Он *тогда* еше не родиося. - Он *тогда* уже не будет жив.

*Wtedy* on jeszcze się nie urodził. - *Wtedy* już nie będzie żywy.

Исту структуру као микросистеми прилога *сад(а)* - *одсад(а)* - *досад(а)* и *онда* - *од онда* - *донде* имају прилози *тад(а)* - *отад(а)* - *дотад(а)*, *дотле* и арх. *потад(а)*. В. примере употребе адлативних и аблативних прилога у датом микросистему:

*Дотле* ће се већ све заборавити. (Ман. 60) - На лицу му се појави нека *дотад* невиђена светлост. (Шћеп. 149) - Појавило се нешто чега *до тада* није било. (Ман. 171)

*Отада* су се виђали сваког лепог дана. (Дав. 157) - *Од тада*, кад год се чује да Кенеди намерава да се кандидује, ожигни прича о догађају код Чапакдвика. (Ил. политика, 11. децембра 1979, 14)

Такав однос између алоцентричне адлативности и аблативности исказује се у руском језику прилошким изразима и прилозима *до тех пор*, *дотоле* (застарело) vs. *с тех пор*; а у пољском језику прилозима *dotąd*, *dotychczas* vs. *odtąd*. На пример:

*До тех пор* она отворачивалась от меня. (Тур. 31) - В его жизни наступил момент, *дотоле* неведомый. (Пл. 166) - Как я жила *с тех пор*. (Соя. 137) - *С тех пор* он замолчал о любви. (Кувр. 176)

Jak i *dotąd* - więcej mówił brat Piotr. (А. 71) - *Dotychczas* nie zwracałem na to uwagi. (К. 57) - *Odtąd* obracał się wśród przestępców. (А. 100)

**Напомена.** - Прилог *dotąd* у пољском језику има лимитативно значење и када је употребљен у функцији упућивања на просторне односе (основна функција) и када је учествује у временској локализацији, секундарној овде као и другде у односу на просторну локализацију.

### 1.1.2.2. Други типови заменичко-прилошке локализације

§ 90. Као што је у § 64 речено, постоје два типа заменичко прилошких процесуалних локализатора: апстрактно процесуални (временски) и конкретно-процесуални, за које је релевантно да ли упућују на неког од учесника у комуникацији као носиоца улоге агенса у процесу означеном оним делом реченице који прилог одређује (прилози са личним значењем), или таквог упућивања нема (прилози без личног значења) него је релевантно упућивање на унутрашње (начинске или количинске) или спољашње (узрочне или циљне) аспекте процеса који се прилогом одређује.

#### 1.1.2.2.1. Прилози са личним значењем

§ 91. Посматрано са типолошког становишта, за поређење заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику пре свега је значајна чињеница да прилози са личним значењем постоје у руском и пољском језику док се у српскохрватском одговарајућа значења исказују предлошком конструкцијом са личноm заменицом, упор. у руском језику *по-моему*, у пољском *po tojemu*, али и *według mnie*, у српскохрватском *по моме*, *по мом мишљењу*; *на мој начин* и сл. У руском језику разлика између таквих прилога и одговарајућих предлошко-падежних конструкција постоји и на акценатском плану, упор. *по-моему* и *по моему желанию*. Поред тога, прилози са личним значењем у руском језику (*по-моему*, *по-твоему*, *по-нашему*, *по-вашему* су стилски неутрални (осим колоквијалних облика *по-его*, *по-ее*, *по-их* и неколико супстандарних облика, на пример, *по-ихнему*, док су у пољском језику прилози са личним значењем (*po tojemu*, *po twojemu*, *po naszymu*, *po waszemu*) маркирани колоквијалношћу.

Заменичко-прилошки локализатори са личним значењем у најтешњој су функционално-семантичкој, а и формалној вези са личним заменицама, односно са присвојним заменицама као дериватима личних. Са друге стране, такве заменице су и формално и семантички у тесној вези и са начинским прилозима, како заменичким (на пример, *по-нынешнему*, *по-здешнему*) тако и незаменичким (на пример, *по-новому*, *по-старому* и сл.).

Као део подсистема личних заменичких речи заменички прилози са личним значењем у руском језику семантички корелирају са свим личним заменицама, тј. са оним садржајима на које се односе облици *я*, *ты*, *он*, *она*, *оно*, *мы*, *вы* (*они* је само плурални облик, в., нпр. Пипер 1987). Ипак, у њиховој употреби постоји и једна специфичност која је праћена и формалном разликом на парадигматском плану. Наиме, разликују се заменички прилози са модалним значењем претпоставке, мишљења или става (на пример, *По-моему, она вридет* = "я думаю, что она придет"), који се увек употребљавају као реченични прилози, издвојени интонационо и позицијом (обично инцијал-



ном) у реченици, којих има четири: *по-моему*, *по-твоему*, *по-вашему*, *по-вашему*; и прилози са правим личноначинским значењем (на пример, *Она это сделает по-моему* = "она это делает так, как я это делаю"), чија је парадигма богатија за облике за треће лице *по-его*, *по-ее*, *по-их*, стилски маркиране претежно колоквијалном употребом. (Руска граматика 1980, I: 704).

§ 92. Осим тога прилог *по-нашему* у руском језику (такође *po naszymu* у пољском језику) може да буде употребљен и у специјалном значењу "на нашем језику", које има и прилог *по-нашенски* (супстандардно), док за прилог *по-вашему* одговарајуће значење није посведочено у реченицима, нити у корпусу, али га потврђују информанти. Исто тако прилог *по-ихнему* може значити "на њиховом језику". Упор.:

*По-нашему* говорила рыбка. (БАС, А. Пушкин) Он только понимает, а не умеет *по-нашенски* (БАС, В. Некрасов) - [...] я хорошо знаю *по-ихнему* и перевел его ответы. (БАС, М. Лермонтов)

#### 1.1.2.2. Прилози без личног значења

§ 93. Заменички прилози у функцији локализације са обавезном процесуалном компонентом могу бити референцијално употребљени и изван система лица као комуникацијских улога у говорној ситуацији. У том случају локализација која се заменичким прилогом остварује може бити или унутрашња (упућивање на обележје својствено самом ситуативном односу чији је семантички корелат предикатски део реченичне структуре: упућивање на начин остваривања тог односа или његов интензитет), или је то локализација спољашњег типа (упућивање на узрок датог ситуативног односа или на његов циљ), тј. на нешто што је изван самог односа, али га на неки релевантан начин одређује.

##### 1.1.2.2.1. Прилози унутрашње локализације

§ 94. Као што је у претходном параграфу речено, ови прилози имају значење начина или значење интензитета. У овом другом случају говори се и о количинским прилозима, и о прилозима за количину и степен (в. 1.1.2.2.1.2)

##### 1.1.2.2.1.1. Начински прилози

§ 95. Као што појам количине, односећи се на статички аспект универзума, представља такву особину објекта која је садржана у њему самом, тако и појам начина, односећи се на динамички аспект универзума, представља такву особину акције која се одређена њом самом, а не неким спољашњим околностима. Начинска одредба истиче једну компоненту акције, ону

која је са становишта говорног лица у датом тренутку комуникативно најрелевантнија, не помоћу спољашњег локализатора, као у просторној и временској локализацији, него помоћу карактеристичне особине, коју дати процес садржи као свој унутрашњи локализатор. Зато се природа семантичке категорије начина са локалистичког становишта може најкраће дефинисати као динамичка интралокализација, супротно, дакле, категорији узročности, чију суштину чини одређивање једне акције према другој (динамичка екстралокализација). У једној општијој равни категорије начина и узročности налазе се у најтежњој вези јер се обе односе на динамички аспект универзума, на акцију чији је исходнишни и завршни део одређен категоријама узрока и последице, а средишњи - категоријом начина, што проистиче из чињенице да сваки процес води промени квалитета и да су при томе појаве и промене повезане узрочно последичним везама. Језик, као феномен који је и формално и садржајно дискретне природе, то јединство одражава на дискретан начин, одвајајући једне његове компоненте, узрочно последичне, од других, начинских. Будући да се појам акције најчешће изражава глаголом као конститутивним елементом предикатског израза, и да је у природи самог глагола да тражи или чак означава време, начин и место реализовања датог процесуалног значења, као што је приметио А. Белић, "прилошка функција [је] на првом месту одређивање свега тога" (Белић 1959: 85, 160). Прилозима и, уопште, прилошким одредбама се, дакле, обично експлицирају оне значењске компоненте које су садржане у семантичкој структури предиката, уколико прилог није семантички комплементаран предикату (нпр. *Представа је дуго трајала*), што је ређи случај.

§ 96. За начинске прилоге, а такође за количинске, карактеристично је да, за разлику од прилога за временску и узрочну локализацију, они имају у својим семантичким структурама и просторна обележја (упор. у српскохрватском језику *овако/тако/онако*, у руском *так/этак*). Међутим, просторна значења која се реализују кроз деиктичку функцију у ужем смислу, тј. упућивање на ситуацију изван самог текста, ређе се исказују начинским прилозима, нпр. *Урадите то овако*. (уз позивање), јер је основна сфера њиховог упућивања ипак текст у којем су употребљени, а ту се просторна дистанца у односу на говорно лице замењује временском дистанцом у односу на време говорне ситуације, или локализацијом кореферента пре или после тренутка употребе заменичког прилога; упор. *Прођите кроз споредни улаз који ћете видети са стране. Тако је најлакше*. (анафора) и *То се ради овако: узме се литар млека, мало шећера, једно јаје... па се све промеша* итд. (катафора).

§ 97. Специфичност еталона семантичких обележја којима су одређене семантичке структуре начинских прилога у дата три језика представља и обележје персоналности (*Person*), које је присутно у семантичким структурама начинских прилога у руском и пољском језику. Наиме, дистинкција: централност - периферност - дисталност, може се односити на просторни аспект говорне ситуације, као у наведеном примеру, или на лица која у датој говорној ситуацији активно, пасивно или индиректно учествују (в. § 91).

а изузетком те специфичности и. разуме се, базичног начинског елемента *Qual*, еталон семантичких обележја начинских прилога углавном представља редуковани еталон семантичких обележја која су релевантна за просторне и *mutatis mutandis* за временске заменичке прилоге.

§ 98. У руском језику начински заменичко-прилошки локализатори деле се у две неједнаке групе у зависности од тога да ли се њихово значење остварује кроз *поређење* са неком другом ситуацијом или такво *поређење* изостаје. Према том критерију негативно су маркирани прилози *так*, супстандардно *етак*, *эдак*, архаично и књишки *так*. Упор.:

Вы не уважаете себя, Петя. Так нельзя, милый. Пауст. 206) - За границей сейчас танцуют только блюз. Так - Верно, блюз. Но не так, а так. (Ар. 17) - Мужа [...] называет Каким. Знаешь *этак* в нос (Купр. 172) - Взмахнул, значит, он рукою и ка-ак нашего Карлентьева [...] наотмашь *этак!* (Ар. 26) [...] каждый раз *эдак* - я стараюсь, меня же и выдерут. (Коч. 22) Скажем, к примеру, *так*: Кай смертен, Кай человек [...] БАС, М. Салтыков Шедрин)

Поредбено-начински заменички прилози који немају обележје *Person* имају обележје *Spat* или *Temp*. За прве је ужи семантички критериј *централност*, а за друге *универзална квантификација*. За немаркиране чланове опозиције према последњем критерију такође је релевантно да ли имају или немају обележје *централности*, док они прилози који у оквиру последње групе такво обележје немају улазе у опозицију према критерију *аптериорности*, што се може представити на следећи начин:

*Person (-)*

<i>Spat</i>		<i>Temp</i>			
<i>Central (+)</i>	<i>Central (-)</i>	<i>Univers (+)</i>	<i>Univers (-)</i>		
			<i>Central (+)</i>	<i>Central (-)</i>	
			<i>Anterior (+)</i>	<i>Anterior (-)</i>	
по-здесь нему	по-тамош- нему	по-всегда нему	по-тепе решнему	по-преж нему	по-тогда шнему
			по-ныне- шнему	по-вчерашнему	по-прошлогоднему

/пор.:

А по-здесьшему я говорить умею. (Кочин. 9) - По-егоялый двор. или. по-тамошнему, умет, находился в стороне, в степи. (БАС. А. Пушкин) - [...] идет [...] в своей инженерской шинели, по-вынешнему, без погонов. (Кочин. 9) - Хотите я, по-вчерашнему, сыграю вам вальс? (Тург. 34) - По-прежшему по него отчетливо доносилось хриплое дыхание Зочи. (Ант. И. 6)

Осим прилога *по-прежњему* поредбено-начински прилози су стилски маркирани колоквијалношћу употребе.

Одговарајуће серије начинских прилога са личним значењем и без личног значења постоје и у пољском језику, нпр. *po tojemu, po swojemu, po tutejszemu* и сл.

§ 99. Обележја *Central, Peripher, Distal* у семантичким структурама начинских прилога у српскохрватском језику могу се односити на простор (приликом непосредног упућивања на говорну ситуацију, нпр. *Ја радим овако, ти тако, а он онако*), или на време (приликом текстуалног упућивања анафорског, или катафорског). За прилог *овако*, са обележјем *Central* више је карактеристично упућивање на говорну ситуацију или истовремено упућивање и на ситуацију и на текст, на пример:

Само се исецкају, овако, уздуж, рече дечак. (Кли. 137) - Изгледаћеш људски, браћо. Овако си гадан, да знаш (Чол. 18) - Кобила као срна! Па само овако савије главу. Схвати изви руку тако здраво, како би, отприлике, изгледао ковчег са сломљеним вратом. (Лаз. 62).

али се дати прилог употребљава и у функцији упућивања на материјалне или веће делове текста у којем је употребљен. Упор.:

То је изгледало овако: гомила књига, тачније половина гомиле, накривљена као да се налактила на ону другу половину [...] (Мих. 59)

Међутим прилог *тако* готово увек се употребљава у корелацијалној функцији. На пример:

Још пре два дана су прешли преко пута и оставили га. Вођа је тако водио. (Дом. 183) - Још једном сам те ноћас запалио цигарету и тако га чекао. (Мих. 66)

§ 100. Прилог *онако* најчешће корелира о начину реализације неког временски удаљеног догађаја. На пример:

Када се свануло, а вођа седи онако исти као овог дана, када га изабраше за вођу. (Дом. 183) - А она [кобила] ђем на зуб, па овако! Па како је улетела онако у авлију. (Лаз. 63)

§ 101. У пољском језику и за остензивно упућивање у корелацијалној функцији употребљава се прилог *tak* (рецидивни региструју и архаизам *tako*). Пошто других прилога са таквим значењем нема, у пољском језику не постоји ни могућност заменичко-прилошког диференцирања с обзиром на степењеве удаљености од говорног лица и говорне ситуације. Упор.:

*Tak przeszło pięć czy sześć dni.* (А. 86) - *Tak się postępuje i dzisiaj.* (К. 244) - *Powód był przypadkowy, przynajmniej tak się wydawało.* (А. 72) - *Tak to wygląda z drugiego strony lady.* (ТЛ. 3) - *Tak zwykle bywa.* (Сз. 70)

## 1.1.2.2.2.1.2. Количинска локализација

§ 102. У системима семантичких категорија природних језика категорија количине има једно од најзначајнијих места: она је веома присутна у језичком систему на различитим његовим нивоима, у различитим врстама речи и на различите начине је семантички обликована. У систему средстава за изражавање количинских значења посебно место имају заменичка средства за количинску локализацију, не због разуђености датог подсистема или разноврсности јединица које су њиме обухваћене него због њихове присутности у говорним реализацијама језичких структура као једно од главних референцијалних средстава у оквиру именичке групе са количинским категоријалним значењем.

§ 103. У инвентару семантичких обележја датих речи у српскохрватском, руском и пољском језику једину специфичност чини базична компонента квантитативности *Quant*, а само у српскохрватском језику и трочлани систем упућивања, нпр. *оволико*, *толико*, *онолико*, дакле релевантност обележја *Central*, *Peripher*, *Distal*, као код просторних и начинских заменичких прилога.

§ 104. У српскохрватском језику у прилоге са количинско-показним значењем, тј. у заменичке речи за количинску локализацију, убрајају се заменичке речи *оволико*, *толико*, *онолико*, као и њихови деминутиви, што је посебно карактеристично за српскохрватски језик: *оволичко*, *толичко*, *оноличко*; *оволично*, *толично*, *онолично*; *оволишно*, *толишно*, *онолишно*. У руском језику то су заменичке речи *столько*, *настолько*, *столь* (књишки) и *столечко* (колоквијално); у пољском језику то су облици *tyle/tyli*, експресивно *tyście* и, евентуално, *na tyle*. Упор.:

Нигде [...] за тако кратко време није изрешетано *толико* генерала. (НИН, 17. маја 1981, 49) - *Толико* смо толерантни да смо алкохол [...] учинили доступним и најмањем дјетету (Арена, 6) - [...] свака треба да добије само *онолико* колико је завриједно. (Ман. 269)

Я не думал, что он *настолько* злопамятен. (Ож. 359) - В присутствии *столь* очаровательных дам не к чему вести разговоры о войне. (Пл. 42) - Это был мир наших не *столь* отдаленных предков. (Кат. 129) - Неужели нельзя соблюдать хоть вот *столечко*? (В. Ардов)

*Tyle* owozodziłaś pieniędzy, a teraz nie stać cię na tę wycieczkę. (Fok. 98) - *Tyle* razy wracaliśmy z tych Dankowic pozą! (Zal. 188) - Czy musimy *tyle* wozić? (TL. 4)

Деминутивни облици, који су иначе ретки у системима заменичких прилога, обичнији су у разговорном језику и упућују најчешће на ситуацију мада могу бити и кореференцијално употребљени.

§ 105. Заменичка реч *столько* у руском језику понекад се третира као неодређено-количински број (нпр. Руска граматика 1980, I: 579). У прилог таквом мишљењу говоре аргументи да *столько* има количинско значење, које имају и бројеви, да постоје сличности у парадигми (нпр. између *столько* и *оба*) и да постоје сличности у синтаксичким односима у оквиру именичке групе (рекција, конгруенција) између заменице *столько*, с једне стране, и неких основних бројева, са друге. Основни аргумент против таквог решења је семантичке природе: бројеви се у врсту речи издвајају, пре свега, на семантичкој основи; количинска значења бројева се на карактеристичан начин разликују од количинских значења других речи. Када се тај класификациони принцип наруши, односно почне проширивати другим принципима као допунским, граница између бројева и речи које то нису, а имају количинско значење (нпр. опште и одричне заменице и др.) постаје мање јасна. Укључивање речи као што је *столько* у бројеве ослања се тада на критерије који су за издвајање бројева као врсте речи секундарни и само за један њихов део релевантни. Дода ли се томе деиктичност, која је сасвим другачије природе него она коју налазимо код бројева, а у потпуности иста оној која постоји код заменица, намеће се закључак да би тзв. неодређено-количинске бројеве требало можда звати "заменичким бројевима". Изван сумње је да су те речи, са становишта класификације речи по врстама, прелазне природе, и то је чињеница која се у њиховом опису мора констатовати, али ако се жели одредити којој класи јединица они припадају својим главним особинама, и ако се томе прилази са функционално-семантичких позиција, онда би речи као што су *столько*, *столько-то*, *скољко*, *скољко-то* и др. требало разматрати у оквиру система заменичких речи.

§ 106. Уколико се лексичко-граматички статус заменичких речи за количинску локализацију тако посматра, онда се поставља уже питање: како те речи прецизније одредити у оквиру система врста речи с обзиром на њихове граматичке особине, тј. да ли су такве речи заменички придеви или заменички прилози, ако је већ констатовано да је мање аргумената за њихово убрајање у заменичке бројеве.

Тамо где постоји њихова падежна парадигма (нпр. у руском *столько*, *стольких...*, у пољском *tyle*, *tylu...*), уз коју редовно иде и атрибутска функција, таквог проблема очигледно нема. Он постоји онда када је у питању непроменљива заменичка количинска реч, коју је уобичајено сматрати прилогом, на пример, *Зашто он толико пије*, *Толико вас могу сачекати* и сл. У оквиру тога могу са разликовати две групе случајева: (а) случајеви када се количинска заменичка реч, иако непроменљива, употребљава као носилац именичке групе, тј. поименичено, обично са могућношћу реконструкције садржаја који није експлициран посебном именицом него је укључен у садржај саме заменичке речи, нпр. *Толико [новца] вам могу платити*, *Толико [времена] вас могу чекати*, *Толико [чаша...] могу попити* и сл.; (б) случајеви када такве експликације нису могуће, нпр. *Нисам знао да неко може бити толико толерантан*, *Зашто се она*

толико љути и сл. У првом случају очигледно се не може говорити о прилозима јер синтаксичка функција то не дозвољава. Тако употребљене дате заменичке речи понашају се у реченици као именице. У другом случају мора се, прво, имати у виду да семантичке експликације средствима истог природног језика понекад нису могућне у свакој појединачној од више истоврсних појава, што може бити особина структурираности језичке форме, а не обавезно и језичког садржаја, упор. *Нисам знала да је она толико [килограма] тешка, али Нисам знала да је она толико [...?] љута, Нисам знала да је она толико [...?] брза.* Према томе одсуство могућности да се у сваком таквом конкретном случају у реченици експлицира количински параметар присутан у семантичкој структури аргумента који је у реченици представљен заменичким речима типа српскохрватског *толико*, не може се узети као довољно јак аргумент у прилог тезе да се дата реч понаша прилошки, а не именички. Напротив, ако у серији истоврсних облика таква могућност формализације садржаја постоји, нема разлога да друге јединице исте класе код којих она из разлога језичке конвенције не постоји сматрамо нечим суштински друкчијим (као што, на пример, глаголи истог садржаја могу у једним језицима да буду прелазни, а у другим непрелазни). Чињеница да реченице типа *Нисам знала да се она толико љути, Нисам знала да је она толико љута, Нисам знала да је њена љутња толика, Нисам знала да је њена љутња толико велика* имају исту пропозиционалну структуру, која, дакле, у аргументском изразу може бити уобличена и као *толика љутња*, тј. са атрибутски употребљеном заменичком речју, показује да и у примерима типа *Нисам знала да се она толико љути*, или *Нисам знала да је она толико љута* и сл. треба видети именички, а не прилошки употребљену заменичку реч. У свим таквим случајевима појавни облик категорије количине је значење степена (интензитета).

Према томе, и повремена употреба термина *количински прилози* у претходном делу излагања саображена је традиционалним погледима на семантичке класификације заменичких прилога. Закључак анализе таквих заменичких речи која је дата у овом одељку био би да заменичке речи типа српскохрватског *толико*, руског *столько* или пољског *tyle* по својој синтаксичкој функцији не спадају у заменичке прилоге.

§ 107. Друго, употреба таквих заменичких речи често садржи и посебан тип градуелне квантификације који може бити посебно изражен и заменицом *много*, што посебно долази до израза онда када се у функцији заменице *толико* употреби прилог *тако*, на пример,

То није тако (толико) важно.

Это не столь важно. (WSRP)

To nie jest takie ważne. (WSRP)

#### 1.1.2.2.2. Спољашња локализација

§ 108. Заменички прилози у функцији процесуалне локализације према моментима који су изван односа семантички осмишљеног у предикативном делу реченичне структуре, или упућују на узрок, или упућују на циљ, а заједно припадају сложенем каузалном комплексу семантичких категорија у којем се поред узрока и циља издвајају и последица, услов и уступак. Тим категоријама је у њиховој укупности одређена структура полицентричног макропоља *условљености* (Теремова 1988), којем је у оквиру по неким битним решењима друкчијег лингвистичког модела најближи појам узрочног семантичког поља (Ковачевић 1988).

##### 1.1.2.2.2.1. Узрочна локализација

§ 109. У семантичкој категорији узрока, као и у категорији начина, одражен је кинетички аспект универзума, његова променљивост, са посебним издвајањем исходне тачке промена, за разлику од категорије начина, која се увек односи на сам процес промене, тј. на његова квалитативна својства. Пошто се у узрочно-последичном односу један квалитет одређује довођењем у везу дате ситуације са неком другом и друкчијом ситуацијом, а у начинском - његовим довођењем у везу са неком особином која је у датом процесу инхерентно присутна, категорије узрока и начина су, са локалистичког становишта организације система семантичких категорија, објашњене у светлу базичне категоријалне опозиције *интралокализација* vs. *екстралокализација* (Пипер 1983).

§ 110. Подсистеми заменичких прилога са узрочним значењем су и у српскохрватском, и у руском, и у пољском језику слабије развијени, од система заменичких прилога за просторну и временску локализацију у тим језицима, и с обзиром на број чланова који су у те подсистеме укључени, и с обзиром на број семантичких критерија који су за њихове структуре релевантни. Односи међу прилозима са узрочним значењем уређени су у основи на сличан начин као и у другим заменичко-прилошким системима, са ограничењима на квантитативном и неким специфичностима на квалитативном плану. У односу на систем дистинктивних обележја прилога са просторним значењем, као најразвијенији, може се констатовати неколико уочљивих разлика. Основна је, свакако, категоријално значење *Caus*, својствено само узрочним прилозима, уместо обележја *Spatial*, којим су одређене семантичке структуре свих просторних прилога. Поред тога, од обележја која се односе на дистанцу само један прилог (пошто у руском језику) има обележје *Proxim*, на основу чега гради опозицију са прилозима који дато обележје немају него као текстуално-деиктичке речи значе само нецентралност. Наиме, прилози узрочне локализације најчешће се употребљавају у текстуално-деиктичкој функ-



ији и, будући да је узрочна текстуална деикса, као свака друга текстуална деикса, заснована на временском одмеравању у односу на одређени тренутак у говорној ситуацији (време употребе самог деиктика), у овом случају са значењем "из поменутог разлога/из разлога који се даље наводи", она на временском плану, у оквиру трајања самога текста, чак и када је то текст дијалошког типа, значи екстралокализацију у односу на тренутак употребе заменичко-прилошког узрочног деиктика. Текстуално деиктичка функција се овде, као и другде, реализује у виду анафоре или катафоре, на пример: *Болестан је и зато лежи / Лежи зато што је болестан*. Пошто прилози са катафорском функцијом, односно када су употребљени у корелативним реченицама као што је друга, имају везничку функцију, па се утолико и разликују од осталих заменичких прилога, тј. у мањој мери припадају прилошком систему, временска екстралокализација узрочних заменичких прилога може се уже одредити као антериорност, јер је њихово упућивање оријентисано на референт који је већ реализован, тј. који временски претходи реализацији узрочног прилога.

§ 111. У оквиру система узрочних заменичких прилога у сва три језика, као и у многим другим језицима, микросистем прилога узрочне локализације организован је на сличан начин као микросистем упитно узрочних прилога: чланови *парова зашто? - зато* и сл. имају заједничку компоненту упућивања на говорну ситуацију иако се то упућивање остварује на различите начине (о механизму заменичког упућивања, посебно у вези са питним заменичким речима, в. Пилер, 1983, 1987, 1987а). Изаједначење о микросистемима се у том погледу може повторити само у обзиром на ситуацију у руском језику према којој у српскохрватском и пољском стоји само неколико прилошких синонима или приближних синонима.

§ 112. У руском језику то су прилози *зато, потому, позтому, оттого*, и архаични прилог *посему*. Односи међу њима уређени су, пре свега, с обзиром на критериј дистанце: *позтому, зато* и *посему* (данас практично ван употребе, осим иронијско), могу означавати временско-текстуалну (прилог *позтому* евентуално и просторну) близину говорној ситуацији и времену употребе заменичког прилога, за разлику од осталих прилога те групе који су према датом критерију постављени неутрално. Ова привативна опозиција је слаба, што је у литератури већ констатовано за однос *потому/позтому* (Назикова 1968: 9), будући да је комуникативно мало релевантна и да се често њени чланови употребљавају као синоними. Упор. примере употребе заменичких прилога узрочне локализације у руском језику:

Вполне естественной *потому* могла быть ее озабоченность, рассеянность. (Бун. 88) - Именно *потому* это так страшно. (Лем 30) - Смелость города берет, маменька [...] Знаю. *Оттого* и плачу. (Паст. 43) - Надеюсь, теперь вам все ясно? А *посему* не ждите никакого специального освидетельствования, господни поручик. (Пл. 13) - А родная вот племянница меня слушать не хочет! Зато теперь вот и плачется. (МАС, И. Тургенев)

§ 113. У српскохрватском језику узрочна локализација исказује се прилозима *зато* и *стога*, а у пољском језику прилогом *dlatego*. На пример:

Када угледа дечака сета и туга само порастоше. За-  
заклопи лице рукама. (Дав. 157) *Стога* је у друштвеном животу  
такођер тражио хармонију. (Ман. 237)

*Dlatego właśnie to takie straszne.* (Lem, 16)

§ 114. Узрочни заменички прилози, као што је претходном параграфу речено и као што примери њихове употребе показују, функционишу преваходно као речи које упућују на одређени сегмент текста преко категоријалног узрочно-последичног значења које им је с таквим сегментом текста заједничко. Пошто тако употребљени повезују суседне реченице њихова синтаксичка функција блиска је везничкој, а сасвим обична и њихова употреба у саставу сложених заменичко-везничких израза, на пример у српскохрватском језику *зато што* у руском *потому что*, у пољском *dlatego że*, на пример *Није урадила зато што није знала како то да уради* и сл.

§ 115. Готово увек се везнички понашају и прилози са конклузивним значењем (в. о тим прилозима у: Ивић 1978: Пипер 1983: 106; Ковачевић 1988: 235) (нпр. у српскохрватском језику *дакле*, у руском *следователно*, у пољском *więc*), чак када нису употребљени у сложеној реченици, на пример, *Само смо ту. Дакле, можемо да почнемо* (упор. самосталну употребу са ослонцем искључиво на говорну ситуацију *Дакле, можемо да почнемо*). Због такве подређености прилошке функције функцији везивног елемента у структури текста, конклузивни прилози налазе се на периферији заменичко-прилошког система као речи чи прелазне природе.

Семантичка специфичност њихове природе одређена је управо конклузивношћу као видом последичног значења (последика као закључак који следи из онога што је изложено у претходном делу текста или из онога што се сматра очигледним у датој говорној ситуацији). Да ли то даје основа да се последични прилози издвоје из класе узрочних, или такво решење не би било адекватно зависи од тога какав се садржај даје терминима *узрок*, *узрочност* и сл. Ако се тим и сличним терминима означава комплекс значења у којима су мање или више (не)посредно одражени различити узрочно-последични односи, онда су и конклузивни прилози подтип узрочних прилога (Ковачевић 1986). Међутим, ако се термин *узрок* односи само на један аспект узрочно-последичног односа, као денотативни јединственог, али сигнификативно (према начину осмишљавања) двочланог односа у којем се језички може фокусирати било један његов аспект (*узрок*), било други његов аспект (*последика*), на пример

(1) Састанак је заказан тачно у десет. *Зато* морамо почети.

(2) Састанак је заказан тачно у десет. *Дакле*, морамо почети.

онда се конклузивни прилози издвајају као посебан семантички тип прилога у односу на узрочне (Пипер 1983: 106).

Према томе, избор класификационог решења у овом случају зависи од тога да ли се о узроку говори у ширем или у ужем смислу, с обзиром на његово денотативно значење, или с обзиром на различита сигнификативна значења истог денотативног, узрочно-последичног односа.

Конклузивно могу бити употребљени и прилози за које је таква функција секундарна, нпр. временски прилог онда (Ковачевић 188: 235), у руском језику *тогда* (пољски еквивалент је *to* или *w takim razie*).

#### 1.1.2.2.2.2. Циљна локализација

§ 116. За разлику од српскохрватског језика у руском и пољском језику постоји посебно заменичко-прилошко средство за циљну локализацију. У руском језику то је прилог *затем*, а у пољском прилог *po to*. На пример:

Поговорам, *ведь я затем и пришел.* (Ож.)

*Po to reformuje się drobna wytwórczość, by tworzyć przestanki [...] (TL. 4)*

У српскохрватском језику циљна локализација остварује се истим прилозима као узрочна: *зато* и *стoga*. На пример: *Веома јој је стало да победи. Зато // стoga ће све учинити да усве.*

## 1.2. Текстуална локализација

§ 117. Традиционално схватање заменичких речи као речи за које је примарна функција замењивања све више уступа место схватању да је способност заменичких речи да у тексту замењују друге језичке јединице на нивоу речи или на вишим нивоима изведена из њихове опште упућивачке функције. Постоје две основне сфере таквог упућивања: говорна ситуације и текст, који у крајњој линији такође представља део говорне ситуације. Већина заменичких речи, укључујући и заменичке прилоге, може бити употребљена и у једној и у другој функцији. Мањи њихов део има ограничену сферу упућивања. Такве речи упућују или искључиво на текст, или искључиво на одређене елементе говорне ситуације изван текста у којем су употребљене. Први случај може бити илустрован општеновратном заменицом (на пример, у српскохрватском језику *себе*, у руском *себя*, у пољском *siebie*), а други личном заменицом *ја* (са истим обликом номинатива и истим значењем у сва три језика).

У систему заменичких прилога значењима личних заменица најближе су прилози начинско-личног значења као што су у руском језику прилози *по-моему*, *по-твому*, *по-нашему*, *по-вашему* и одговарајући пољски прилози *по тојети*, *по two-јети...*, који су размотрени у § 91. Овде ће пажња бити усмерена на текстуалне локализаторе, односно на заменичке прилоге са рефлексивним значењем. Заменички прилози са рефлексивним значењем део су подсистема рефлексивних заменица у оквиру сваког заменичког система. Пошто сам већ имао прилике да изложим свој поглед на структуру подсистема рефлексивних заменица у српскохрватском језику у поређењу са руским (Пипер 1984-1985), а ситуација у пољском језику је у том погледу слична српскохрватској, овде ће о целини система рефлексивних заменица бити речи само у оној мери колико је то неопходно да би се боље осветлила природа рефлексивних заменичких прилога.

§ 118. Рефлексивне заменице најчешће се схватају врло уско, обично тако да су тим термином обухваћене заменице као што су у српскохрватском *себе* и *свој*. Ређе се рефлексивним заменицама сматрају и оне заменичке речи које представљају формално-семантичке или само семантичке деривате поменутих, као што су, на пример, заменица *сам* са значењем аутосоцијативности (упор. *Х је то урадио сам* (-- *Х је то урадио са собом* (-- \**Х је то урадио са Х-ом* и сл.), или, у руском језику, заменички прилог *по-својему*, којем у пољском и српскохрватском одговарају инструменталне предлошке конструкције са заменицом *siebie*, односно *себе*, тј. у пољском *po swoјети*, у српскохрватском *по своме*, у сва три језика са истим, начинско-рефлексивним значењем "на свој начин". Изван те групе рефлексивних заменичких речи, које не рефериршу о количини онога што је означено именицом, односно именичком групом на коју заменица упућује, као ни о односима унутар могуће

сложене целине, налазе се рефлексивне заменичке речи за које је такво обележје обавезно, тј. заменичке речи које упућују искључиво на оне делове текста који означавају сложене целине. Такве рефлексивне заменице сигнализирају и тип односа унутар сложеног објекта, нпр. реципрочност, као што је то случај са заменицом *друг друга* у руском језику, прилогом *узајамно* или *један другог* у српскохрватском и сл. Унутар њих могу се разликовати два основна типа рефлексивних заменичких прилога: једни указују на еквивалентност односа између делова исте целине у том смислу што се ти односи не осмишљавају као различити или супротног смера него као односи истог смера, и обухватају прилоге са *социјативним* и прилоге са *компаративним* значењем.

§ 119. Семантичку природу рефлексивних прилога са социјативним значењем показују парафраза реченица у којима су такви прилози употребљени, упор. у српскохрватском језику *X и Y су ишли заједно* = "X и Y су ишли тако да је X ишао са Y-ом, односно Y је ишао са X-ом". Одговарајућу функцију у руском језику имају прилози *вместе, сообща*, а у пољском језику *wspólnie* и *razem*. Упор. у српскохрватском *живети заједно, деловати заједнички, одлучивати заједнички*, у руском језику *жить вместе, действовать сообща, вместе решить*; у пољском језику *mieszkać razem, działać wspólnie, wspólnie postanowić*.

Дистрибуција прилога *заједно* и *заједнички* у српскохрватском језику и прилога *razem* и *wspólnie* у пољском одређена је значењем заменичке речи која дефинира конкретан тип односа унутар сложеног субјекта на који рефлексивни прилог упућује. Ако је реч о односу статичког типа, употреба прилога *заједнички* је искључена, упор.: *Они седе заједно*, али *Они седе заједнички* и сл.

Разлика између заменичких прилога *вместе* и *сообща* у руском језику је, међутим, само стилске природе: први члан тог пара је у стилском погледу неутралан, а други је маркиран књишком сфером употребе.

§ 120. Семантичка природа рефлексивних прилога са компаративним значењем такође може бити експлицирана паразом реченице са таквим прилогом, упор. *X и Y су се једнако обукли* = "X и Y су се обукли тако да се X обукао као Y, односно Y се обукао као X". Одговарајућу функцију у руском језику врши прилог *одинаково*, а у пољском прилог *jednakowo*, или, архаичније, *jednako*, упор. у српскохрватском језику *једнако облачити децу*, у руском *одинаково одевать детей*, у пољском *jednakowo ubierać dzieci* и сл.

§ 121. Насупрот тим социјативним и компаративним рефлексивним прилозима, који указују на еквивалентност односа између елемената сложене целине, стоје рефлексивни прилози, такође са социјативним и компаративним значењем, који указују на нееквивалентност таквих односа.

Семантички опозити прилога заједно у српскохрватском језику, *вместе* у руском и *razem* у пољском језику јесу прилози *одвојено* (у српскохрватском), *отдельно* (у руском) и *oddzielnie* (у пољском). Као синоними или приближни синоними тих прилога употребљавају се прилози *посебно*, *понаособ* у српскохрватском језику, *врозь* и, архаично, *врознь*, као и *порознь* у руском, и *osobno* у пољском језику.

§ 122. Семантички опозити рефлексивних прилога са значењем компаративне нееквивалентности односа су прилози *различно* у српскохрватском, *по-разному* или *различно* у руском и *rożnie* у пољском језику, на пример: *различно схватати*, *по-разному* *понимать*, *rożnie* (*coś*) *pojmować* и сл., што се у осталом види из парафраза, нпр. *X* и *Y* су то *различно* *схватили* = "X и Y су то схватили тако да X то није схватио као Y, односно Y то није схватио као X".

Подсистем рефлексивних прилога изграђен је, према томе, у сва три језика на неколиким сквиполентним опозицијама, при чему је за чланове тог система заједничко обележје упућивање на текст, односно анафорска употреба у ширем смислу.

§ 123. Искључиво у функцији текстуалне локализације употребљавају се и заменичко-везничке односне речи, укључујући и оне прилошког облика (*где*, *куда*, *када*, *зашто* итд.) у реченицама попут *Остала је тамо где јој је добро* и сл.). Будући да је функција таквих речи пре свега *везничка*, што је у вези и са њиховим местом у линеаризацији реченице, али и њиховим значењима не ретко ближим правим везничким значењима (упор. значење *где* у *Видела је дете где плаче* и сл.) него прилошким (нпр. *Где је дете?*), такве заменичке речи не могу се сматрати заменичким прилозима па и њихова анализа свој пуни смисао могла би добити тек у склопу потпуније функционално-семантичке анализе везника и везничких речи.

§ 124. Поред заменичких прилога у функцији текстуалне локализације, тј. таквих који упућују искључиво на текст у којем су употребљени, што је, дакле, посебно карактеристично за рефлексивне прилоге, за потпунију слику о овом аспекту заменичко-прилошког упућивања треба имати у виду да неки типови заменичких прилога само начелно могу упућивати и изван текста (на пример, начински и количински) и да су примери такве употребе заменичких прилога релативно ретки.

Посебно заслужује да буде истакнута веза између текстуалног упућивања и категорије времена јер је свако упућивање на усмени текст обавезно и упућивање на моменат који претходи, или на моменат који следи реализацији речи којом се упућује. Штавише за неке временске прилоге (алоцентричне локализације) упућивање на текст је готово обавезно. Ситуације у којима се такви прилози могу употребити у функцији упућивања на заједничка знања учесника у комуникацији, а не у функцији упућивања на текст знатно су ређе, на пример, исказ може имати облик реченице *Онда их је било више* (без ослонаца на контекст) у ситуацији када се даје неко поређење на два временска плана, али су такви искази ретки.

## 2. ЗАМЕНИЧКО-ПРИЛОШКА КВАНТИФИКАЦИЈА

§ 125. Заменички прилози, као и заменичке речи у целини, с обзиром на њихова функционална својства деле се, као што је у уводним напоменама речено, на две најшире групе с обзиром на то да ли је њихова примарна функција *локализација* у односу на говорну ситуацију онога што се исказом са заменичком речју саопштава, или *квантификација* одговарајућих садржаја. Граница између та два типа није оштра: заменичко-прилошка локализација често је праћена квантификацијом као што ни квантификација обично није лишена елемената локализације. Језичка средства у функцији квантификације, независно од језичког нивоа којем припадају, биће даље називана квантификаторима, дакле шире него што се тај термин употребљава другде изван лингвистике (на пример, у математичкој логици), а и у неким лингвистичким радовима. У оквиру могуће глобалне поделе језичких квантификатора на нумеричке и нумеричке заменички, па и заменичко-прилошки квантификатори очигледно би припадали овом другом типу, иако прецизније дистинкције и ту морају укључивати прелазне случајеве, не само када је реч о заменицама и бројевима у ужем смислу (на пример, у семантичку структуру квантификатора оба уграђени су садржаји нумеричког квантификатора *два* и нумеричког квантификатора *сви*, слично је и са *једини* = "један", "све" итд.) него и када је реч о заменичким речима уопште, укључујући и заменичке прилоге. Тако, на пример, поред размотрених текстуалних заменичких прилога, какви су у српскохрватском језику *заједно*, у руском *вместе*, у пољском *razem*, у сва три језика постоје прилози чије значење обухвата садржај поменутих прилога проширен нумеричком квантификацијом, на пример, у српскохрватском језику *удвоје*, *утроје*, *учетворо* итд., тј. *Радили су удвоје* = "било их је двоје и радили су заједно" и сл. Такође у руском језику *удвоем*, *втроем* итд., у пољском *we dwóch* (*we dwoje*, *we trojke*), *we trojke* и сл. Ипак заменичко-прилошки квантификатори, када се ставе на страну такви прелазни случајеви, јесу квантификатори *нумеричког* типа.

§ 126. За разлику од нумеричких квантификатора, код којих се доста јасно разликују они чија се функција у целини исцрпљује квантификацијом (бројеви) и они у чијим семантичким структурама постоје поред нумеричке компоненте и друкчије, такве које се односе на предмет квантификације (нпр. *двојка*, *седмецац*, *тандем*, *октет* итд.), на основу чега се може говорити о *слободним* квантификаторима и о *везаним*

квантификаторима, код заменичких прилога таква разлика је знатно слабије изражена. Категоријалност значења заменичких прилога, као и других заменичких речи, може бити мање или више изражена, тј. значење заменичког прилога, укључујући свакако и заменичко-прилошке квантификаторе, може бити мање или више лексикализовано, као што је, на пример, у српскохрватском језику случај са прилозима *својски*, *нашки*, *којекако* и сл. Постоје ипак и случајеви где је "везана" природа заменичко-прилошке квантификације сасвим очигледна јер се манифестује и на плану формалне структуре речи, на пример у прилошким сложеницама типа српскохрватског *свакодневно*, руског *ежедневно*, пољског *codziennie* и сл.

Предмет пажње су даље првенствено нумерички и нелексикализовани заменичко-прилошки квантификатори, али пошто граница између појединих типова квантификатора није оштра, у оној мери у којој то може бити да допринесе потпунијем моделирању подсистема заменичко-прилошких квантификатора, биће узимани у обзир и прилози који су с тим подсистемом у посредној вези.

§ 127. Заменички квантификатори, у којима су на најизразитији начин репрезентовани поједини типови нумеричких квантификатора, обухватају *апсолутне* и *релативне* квантификаторе. Квантификација која се остварује првима не одређује се према некој другој количини у истом исказу или ситуацији, што је обавезно када је реч о релативним квантификаторима (Пипер 1982). Прилог *свуда*, на пример, представља апсолутни квантификатор, а прилог *где-где* релативни квантификатор јер се прилогом *где-где* реферише о просторној обухваћености локализатора објектом локализације у обиму који се сматра *недовољно израженим, мањим од уобичајеног* и сл. У највећем броју случајева употребе релативних квантификатора у питању је исказивање степена, тј. градуелна квантификација.

## 2.1. Апсолутна квантификација

§ 128. Апсолутни квантификатори обухватају оне заменичке речи које се традиционално називају *општим* и *одричним*, с једне стране, и *неодређене* заменице, са друге. У новијој лингвистичкој терминологији учвршћује се терминолошка дистинкција *универзални квантификатори / егзистенцијални квантификатори*, преузета из математичке логике заједно са неким погледима на квантификацију и квантификаторе, што је омогућило потпунију научну спознају оних језичких јединица чија је природа најближа логичким универзалним и егзистенцијалним квантификаторима, иако им никада није у потпуности идентична због обавезног присуства и неких других елемената на плану садржаја.

### 2.1.1. Универзална квантификација

129. У заменичким системима универзални квантификатори представљени су тзв. општим и одричним заменицама. Оба термина доста прецизно одражавају функционално-семанти-



зку природу таквих речи. Неопходно је, међутим, имати у виду да је са становишта квантификације која тим заменичким речима може бити дата опсег општих и одричних заменичких речи исти. У оба случаја то је универзална квантификација. Разлика која постоји између те две серије заменичких речи налази се у сфери њихових супротних сигнификативних значења, повезаних истим категоријалним денотатом, и у домену дистрибуције која је комплементарне природе: у реченицама са негацијом у предикативном делу налазимо одричне заменичке речи, а у реченицама без негације у предикативном делу - опште заменичке речи, што важи и за заменичке прилоге као део система заменичких речи.

Таква констатација може бити доказана у реченицама са истим денотативним садржајем који је осмишљен на два супротна начина: са становишта свега што је обухваћено квантификацијом и са становишта свега што није изузето од квантификације, на пример:

- (1) То је свуда дозвољено.
- (2) То нигде није забрањено.

или *Она увек касни* према *Она никад не стиже на време*, *Свакако је успевао да дође на седницу*, *Никако није могао бити приморан да изостане са седнице* и сл. Услов за контекст који би се могао звати функционално јаким позицијом универзалног квантификатора (таквом у коме се прилози могу довести у непосредну парадигматску везу, са идентичним садржајем на плану денотације) јесте да је у предикатским деловима одговарајућих реченичних парова однос дошунске антонимије (такве која искључује трећу могућност: *жив/мртав*, *слободан/заузет* и сл.), преко које се негирањем једног њеног члана долази до еквивалентности денотативних садржаја: ако у (1) *дозвољено* = "није забрањено" и ако се реченице односе на исте ситуације, онда и заменички прилози *свуда* и *нигде* имају исти опсег квантификације (Пипер 1983, 1984). С обзиром на различитост сигнификативних значења квантификатора једне и друге серије и различитост њихових дистрибуција даље ће заменички прилози одговарајућих значења бити називани универзалним квантификаторима афирмативног типа (нпр. *свуда*) и универзалним квантификаторима негативног типа (нпр. *нигде*).

§ 130. Универзални просторни квантификатори у сва три словенска језика имају више облика него значења, што значи да је у датим подсистемима развијени синонимски односи.

У српскохрватском језику носиоци просторне универзалне квантификације афирмативног типа узајамно су издиференцирани с обзиром на то да ли је у њиховим семантичким структурама поред обележја *Univers*, *Spat*, обавезним за чланове датог микросистема, присутно и обележје *Locat*, *Adlat* или *Ablat*. Локативно значење имају прилози *свугде* (*свугдје*), *свагде* (*свагдје*), а и прилози *посвуда* и *свукуда* могу учествовати у исказивању универзалне локативности, уз лексикографски посведочене, али супстандардне *свудар*, *свуде*, *свуди* и дијалектизме *свуд* и *свуде*. Упор.:

*Свуда* су градилишта. И *свуда* су моје руке потребне. И *свуда* то пише. (НИН, 17. маја 1981, 67) - *Свуда* околу миро-вали су лешевн. (Ас. 98) - Око њих, *свуд*, у недоглед, зеленило и бујност. (Стан. 212) - Писци су *свуде* исти. (НИН, 17. маја 1981, 36) - *Свудје* би било само море. (Сл. 52) - Свагдје је био признат и призват. (Коч. 253) - [...] *свагдје* су тражили најамнину за годину дана унапријед. (Ман. 126) - *Посвуда* стријељају људе - рекао је млади физичар Л. (Ман. 48) - Дах прољећа се *посвуда* осјећао. (Арена, 36)

Иако може учествовати у исказивању локативности, за прилог *свукуда* основно је исказивање адлативности (на пример, *Има тога свукуда* - локативност, али *Разишли су се свукуда* - адлативност).

Учествујући у универзалној локативној квантификацији прилог *посвуда*, као у наведеним примерима, уноси у њу и компоненту дистрибутивности.

У западној варијанти српскохрватског стандардног језика адлативна просторна универзална квантификација исказује се и прилогом *свакамо*, на пример.:

*Издаја* продире *свакамо* као вода. (РМС, А. Шеноа) - *Ишла* је *свакамо*. (РМС, С. Крањчевић)

Аблативног су значења заменичко-прилошки просторни универзални квантификатори *одасвуд(а)*, као и ређе *одасвакуд(а)*, *одасвукуд(а)*, *одсвагде (одсвагдје)*, *одсвакуд(а)*, *одсвукуд(а)* и лексикографски посведочени дијалектизми *одсвакале(м)*, *одсвакале(н)*. На пример.:

*Одасвуд* као да у себи чујем радосне вести. (РМС, Д. Максимовић) - Ту падну *одасвукуд* слијепци. (РМС, С.М. Љубиша) - Ђутио се *одсвуда* неки особит мирис. (РМС, Д. Шимуновић) - Звонцад су из мрака тукла *одсвукуд*. (РМС, Политика) - *Одасвуд* бије, пржи и као уједа, гризе оштра и немилна студен. (Коч. 251)

§ 131. Сличне је структуре микросистем српскохрватских заменичко прилошких просторних универзалних квантификатора негативног типа: једни су специјализовани за локативност - *нигде (нигдје)*, други за адлативност и перлативност - *никуд(а)*, или искључиво за адлативност - *никамо* ( претежно у западној варијанти српскохрватског стандардног језика), а највише је прилога аблативног значења - *ниоткуд(а)*, ређе и мање типично *одникуд(а)*, *ниодакле*, *ниоткле*, дијалектизми *ниокле*, *ниоклена*, *ниоткале*. Упор.:

Писаљке *нигде* није било. (Чол. 16) - *Нигде*, ни у једној земљи света, за тако кратко време није изрешетано толико генерала. (НИН, 17. маја 1981, 49) - Предео непознат, брдовити го камен, а пута *нигде*. (Дом. 183) - Што ће у селу? *Нигде* ни куће ни макац. (Тип. 290)

Одавде до сванућа *никуд* ни макац. (Тип.37) - Више није могао да пође *никуд*. (Мил. 30) - Немојте *никуд* забадати нос па ћете остати живи. (Ман. 312) И све су стајале на истом мјесту, не дајући се *никамо* од оних судова. (РМС, В. Назор)

А ниоткуда помоћи. Село далеко... (Тип. 307) - Човек ниоткуда (Политика, 19. фебруара 1981, стр. 16) С прозора је чукала [...] ниокле помоћи. (Тип. 302) - Одникуда да би к њима вопро који звук. (РМС. Д. Шимуновић)

**Напомена.** - Као код универзалних квантификатора афирмативног типа и овде се локативни прилози често употребљавају адлативно, што се види из последњег наведеног примера за употребу прилога *нигде*.

§ 132. У руском језику локативно значење имају просторни универзални квантификатори *везде, всюду, повсюду* и *повсеместно*; у пољском језику се у реченицама одговарајућег значења употребљава прилог *wszędzie*, и архаично *wszędy*. Упор. примере са преводним еквивалентима:

Добреме је *судя* добро, а зломе зло. (О. 10)

Хорошему человеку *везде* хорошо, а плохому - худо. (О. 27)

Dobremu *wszędzie* dobrze, a złemu źle. (О. 14)

Упор. и следеће примере из руског и пољског језика:

*Везде* все стояло на своих привычных местах. (Бун. 28) - [...] фраза, которую мои сытые толстяки расточают *везде* поминутно. (Дост. 60) Я был готов к этому вопросу. Его задавали решительно *всюду*. (Кат. 111) - Быстро обошел я все улицы, заглянул *всюду*. (Тург. 43) - Дождь шумел *повсюду* - и по крыше, и вокруг дома, и в саду. (Бун. 135) - Стало казаться, что *повсюду* из черной пашни торчат подобные кресты. (А. Т. 13) - "Заставы", теперь, кажется, исчезнувшие *повсеместно*, составляли в то время характерную особенность шоссежных дорог. (БАС, В. Короленко)

Teraz *wszędzie* jest tak samo. (Cz. 11) - Dzieci błęty jeszcze na łąkę, [...] zobaczyć jak jest *wszędzie*, kiedy przychodzi Gwiazdka. (D. 18) - Należy do ludzi, którym *wszędzie* jest dobrze. (Pok. 61) - [...] tam *wszędzie* posyłano Gordona. (Am. 75) - Ja tu każdy kąt wiem na pamięć, *wszędy* po clemku bym trafił. (SJP, B. Prus) - [...] bo *wszędy* znać było ruch wielki. (SJP, H. Sienkiewicz) - Zwierzątko rade temu, *wszędy* za nim [...] biegło. (SJP, Zabawy przyjemne...)

Као што се из наведених примера види, не само у пољском него и у руском језику семантичка дистинкција локативност адлативност, која постоји на парадигматском плану, може на синтагматском плану нестати: исти универзални квантификатор може учествовати и у исказивању локативности и у исказивању адлативности.

§ 133. Од три аблативна прилога који су у руском језику регистровани са значењем аблативне просторне универзалне квантификације афирмативног типа најфреквентнији је прилог *отовсюду*. Његова варијанта, прилог *отвсюду* ретко се употребљава, али није стилски маркиран. Прилог *изовсюду* није посведочен ни у једном од речника руског језика који су у овом истраживању коришћени, а једни пример забележен је у

језику Л. Леонова. Пољски еквивалент српскохрватског *ода-свуд(а)* и руског *отовсюду* је прилог *zawsząd*. Упор. преводне еквиваленте:

*Одавсуд* су долазиле узнемиравајуће вести.

*Отовсюду* приходила тревожне вести.

*Zawsząd* dochodziły niepokojące wieści. (SJP)

Упор. и следеће примере употребе аблативних прилога у руском и пољском језику:

На чистом зеленом дворе от надвигающейсѣ *отовсюду* растительности стало как будто теснее. (Бун. 106) - Его берегла как национальную ценность. Но он *отовсюду* вырывался. (Кат. 84) - Стреляли из канавы, и с Никитинской, и с переулка *отовсюду*. (А. Т. 113) - *Отвсюду* поднялись казаки. (БАС, Н. Гоголь) - Даже хотелось немножко поубавить количество чуда, выпиравших *изовсюду*. (Леон. 16)

Ciemność go *zawsząd* ogarniała. (Fok. 61) - Tużam się z domu do domu, *zawsząd* wypędzana. (SJP, J. Iwaszkiewicz) - Smutne *zawsząd* wieści przychodziły do Rzymu. (SJP, I. Krasiński)

§ 134. Иако је, као што се може претпоставити, структура микросистема просторних универзалних квантификатора негативног типа слична структури просторних универзалних квантификатора афирмативног типа, она у руском језику има и неке специфичности. Једна је у томе што су јасније разграничена локативна и адлативна значења, друга је у томе да је слабије развијена синонимија у датом микросистему, а трећа, типолошки најинтересантнија - огледа се у томе што руски језик поседује и посебан подсистем просторних универзалних квантификатора негативног типа са предикативном синтаксичком функцијом, који обухвата и микросистем јединица са просторним значењем (*негде, некуда, неоткуда*), уз временско *некогда* и циљно *незачем*. На пример:

Неужели ты и в самом деле не видишь, что наша песенка спета? [...] Что *негде* ночевать. (Пл. 70) - Местность кругом была ровная, прятаться за ней было *негде*. (БАС, Б. Полевой) - Крылья у меня выросли, да лететь *некуда*. (Тур. 33) - Коту было и не скучно и не весело, торопиться *некуда*. (А. Т. 162) - Мне *неоткуда* получать письма. (WSRP) - Говорили, что впереди казаки. Только казакам *неоткуда* взяться. (БАС, А. Серафимович)

Функционално-семантичку специфичност таквих универзалних квантификатора јасно показује њихово поређење са семантички најближим универзалним квантификаторима негативног типа, на пример:

- (1) Ей *некуда* было пойти.
- (2) Она *никуда* не пошла.

За разлику од непредикативних квантификатора, као што је прилог *никуда*, који се употребљавају и референцијално (потпуна обухваћеност извесног скупа неким обележјем, које подразумева

обухваћеност и сваког појединог члана скупа, тј. *нигде* = "ни у парк, ни у продавницу... итд.) и неререференцијално (нпр. *Не хочется с Балтики никуда*, МАС, где су негацијом обухваћене могућне ситуације, а не било која актуелна ситуација), заменичке речи као што је *некуда* употребљавају се увек неререференцијално јер имају у семантичким структурама увек модалну компоненту могућности која је подређена негацији. То уосталом показује и превод таквих руских реченица на језике који немају заменичке речи типа *некуда*; упор. у српскохрватском: *Није могла никуда да оде, Није се могло нигде преноћити, Човек се нигде није могао сакрити* и сл.

§ 135. У микросистему који је семантички и функционално најближи оном који је констатован за српскохрватски језик у руском језику постоје три прилога: *нигде* са обележјем *Locat*, *никуда* са обележјем *Adlat* и *ниоткуда* са обележјем *Ablat*. Сваки од тих прилога може учествовати у исказивању перлативности у вези са обележјима *Spatial* и *Univers*, а избор зависи од конкретног лексичког садржаја реченице. Упор.:

Такој мышеловки вы *нигде* не найдете. (А. Т. 17) - Тут поблизости забегаловки *нигде* нету? (Ш. 345) - *Никуда* я не поеду. (Ш. 346) - Отец увез меня в деревню и целые двенадцать лет не выезжал *никуда*. (Тур. 23) - [...] и *никуда* не хочет идти. (БАС, Н. Гоголь) - *Ниоткуда* нет известий. (WSPR) - *Ниоткуда* не показывался [...] паровоз. (БАС, Лебедев)

§ 136. Као и у другим деловима система заменичких прилога са просторним значењем у пољском језику, у микросистему одричних просторних прилога исти прилог (*nigdzie*) учествује и у исказивању локативних и у исказивању адлативних значења, упор. *Nigdzie go nie ma* и *Nigdzie stąd nie pojdę* према руском *Нигде его нет* и *Я никуда отсюда не пойду*, док су посебне јединице система резервисане за аблативност (*znikąd* или застарело *zniskąd*) и за лимитативну адлативност (*donikąd*). На пример:

Dla niego nie ma *nigdzie* schronienia. (А. 88) - *Nigdzie* nie widzę zadnego dla siebie zajęcia. (Fok. 60) - Nie możemy ich *nigdzie* skierować. (TL. 2) - Wlokł się leniwie, jak człowiek, któremu się *nigdzie* nie spieszy. (SJP, S. Reymont) - Ta ulica prowadzi *donikąd*. (Fok. 60) - Droga prowadzi do *nikąd*. (WSPR) - Nie otrzymał *znikąd* pomocy. (Fok. 59) - Zjawił się *znikąd*. (WSPR) - Bolesław opasał one [miasto] ładem i wodą, zabiegając, ażeby *zniskąd* dowozu żywności nie miało. (SJP)

§ 137. Основна разлика између универзалних квантификатора са временским значењем и универзалних квантификатора са просторним значењем проистиче из различитости њихових денотата. За просторне универзалне квантификаторе релевантна је тродимензионалност локализатора као и чињеница да објекат локализација може да мења своје место у простору, па, према томе, и у односу на локализатор (упор. *Од свуд су долазила деца* према *Деца су се свукуд разилазила*). Временски објекат локализације одређен је местом на којем се замишљена линија његовог трајања подудара са замишљеном линијом времена уопште узетог. Стога адлативност и аблатив-

ност добијају на временском плану значења крајње, односно почетне тачке таквог односа, тј. имају обавезну лимитативну компоненту. Пошто универзална квантификације значи да се нека појава остварила без изузетка у сваком поједином случају истицање њене крајње или почетне границе изгледа супротно природи универзалности. Међутим, универзална квантификација у језику обично има ограничен домен у којем важи (иако то може да звучи противуречно), јер обухвата све поједине случајеве (универзалност), али у оквиру неког конкретног периода (ограниченост). При томе се универзална квантификације исказује заменичким прилозима, а границе домена у којем она важи дате су у контексту временског квантификатора, или ситуацијом у којој је он употребљен, на пример:

- (1) Он *увек* помаже људима у невољи.
- (2) Он *увек* помаже људима у невољи, *ако их познаје*.
- (3) Он *увек* помаже људима у невољи, *ако их познаје и ако су они њему некад помогли*.

§ 138. Лимитативна компонента може бити уграђена у семантичку структуру временског универзалног квантификатора, увор.:

- (1) *Одувек* је живела у том месту.
- (2) *Заувек* је напустила то место

Према томе, универзална квантификација временског односа, било да, у зависности од природе објекта локализације и локализатора, значи *непрекиданост* или *регуларност*, ограничене је природе, што може бити и прецизирано посебним језичким средством, или само имплицирано чињеницом да је сваки временски објекат локализације ограниченог трајања. Вероватно једини изузетак у односу на то представљала би реченица *Универзум увек постоји* јер се за универзум претпоставља просторно-временска бесконачност.

§ 139. Временски универзални квантификатори, као и просторни, могу бити афирмативног или негативног типа у зависности од свог сигнификативног значења и дистрибуције: употреба одричног квантификатора условљена је негацијом у предикату реченице са таквим квантификатором.

Подсистеми временских универзалних квантификатора у српскохрватском, руском и пољском језику структурирани су са великим степеном сличности. Осим појединачних разлика у структурама или стилској вредности неких прилога, највећа разлика исте је природе као у подсистему просторних универзалних квантификатора (и у значењу циљног *незачем*): то је посебан универзални квантификатор негативног типа *некогда* са предикативном функцијом и модалном компонентом због које је његова употреба увек *нереференцијална*, на пример: *Еј некогда било ждате, Мене некогда завакрати, Ему некогда писати писма* и сл. Предикативност показују и српскохрватски преводни еквиваленти, будући да у српскохрватском не постоји одговарајући прилог: *Није имала када да чека, Није имао времена да доручкује, Нема када да пише писма* и сл.

У српскохрватском језику подсистем временских уни-

верзалних квантификатора организован је на начин који се у општим цртама може представити следећом схемом:



§ 140. Као што се на основу схеме може закључити, временски универзални квантификатори афирмативног типа организовани су у српскохрватском језику у неколико опозиција с обзиром на то која су ужа семантичка обележја, осим најширих обележја *Univers*, *Temp*, присутна у њиховим семантичким структурама. Једни прилози реферишу и о начину на који се одвија процес који се временски квантификује, док је за друге тај критериј ирелевантан. У првом случају обликовање објекта временске квантификације језички се осмишљава као рашчлањено (*свакодневно*), или нерашчлањено (*стално*), а у другом се квантификација комбинује са локализацијом. За једне прилоге те групе релевантно је да ли се квантификација односи на период који је једнострано ограничен временом говорне ситуације, или неким периодом изван њега, као својим почетком (*заувек*), или завршетком (*одувек*), или се такав моменат у временској универзалној квантификацији изоставља (*увек*).

Насупрот временској квантификацији са значењем рашчлањености, упор.:

Покушали смо кренути трагом [...] једног од низа апсурда с којим *свакодневно* живимо. (Арена, 6),

више прилога реферише о нерашчлањености процеса који се временски квантификује, на пример, *једнако*, *непрекидно*, *непрестано*, *стално*, *све*, *свеједнако*. Да је тим прилозима заиста својствена универзална квантификација показује парафраза са заменичким универзалним квантификатором и лексемом категоријалног значења "све време". Упор.:

Он, дакле, стајаше, а казаница се *непрестано* вртија-

ше. (Лав. 57) - Он једнако седи оборене главе. (Дом. 176) - Југо бекрија свеједнако. (Јел. 9) Ноћас нисам могла преосавати... све сам мислила на вас. (РМС, М. Шанчанин)

§ 141. Правило да су немаркиране језичке јединице фреквентније од маркираних потврђује се и у овом случају. Универзални квантификатори са обележјем локативности, који су, дакле, немаркирани и времена критерију начива и према критерију директивности, представљају најобичнији тип универзалних временских квантификатора. Ту спада, пре свега, прилог *увек*, а такође његови синоними *свагда*, *свагдан*, *свагдано*, *свакад*, *вазда*, *ваздан*, *повазда*, *поваздан* и лексикографски посведочени дијалектизми у стандардном језику *вазде*, *свеђ*, *свеђе*, *свеђер*, *свеђерно*, *свесебице* и др. Увор.:

На њиви, пољу, *увек*, *увек* беху они једно до другог. (Стан. 211) - Око тога су *свагда* избијале препирке. (Ман. 253) - *Свакад* јој је поклањао по нешто. (Стан. 212) - Видим да се *свагдан* те ствари преображују и гину. (РМС, С. М. Љубиша) - Његова обитељ *свагдано* постаје другојачија. (РМС, Д. Шимуновић) - Ја по овојој нарави *вазда* нешто очекујем. (Ман. 138) - И ту се *ваздан* прича. (РМС, Ј. Веселиновић) - Почех да је уверавам да у рату војници ретко имају времена за писма, да су *поваздан* у покрету. (Чол. 17)

§ 142. Опозиција према обележјима *Adlat* и *Ablat* постоји само у српскохрватском језику јер руски и пољски језик немају прилоге за исказивање адлативности у вези са универзалном временском квантификацијом. Специфичност у исказивању адлативности и аблативности у датом микросистему заменичких прилога у односу на друге прилоге са тим обележјем представља чињеница да овде аблативно значење имају прилози са префиксима *до-* и *за-*, а адлативно значење - прилози са префиксом *од-*.

Прилози са префиксом *од-* су универзални квантификатори антериорности будући да се њима квантификује време неке ситуације које је претходило некој другој ситуацији, најчешће говорној. То су прилози *одувек* (*одвијек*), *одвазда*, *одвајкад(а)*, *одвека* (*одвијека*), *одзаманде* (регионално), *одискона*, *одискони* (црквенословенизам), *одсвагда*, на пример:

Вигосгет *одувек* чине само природни састојци. (Ил. политика, бр. 1101, 9) - Испред Накомичића куће, чије је *одвајкад* било да спасавају валутале путнике, [...] лизну широк и висок пламен. (Коч. 262) - *Одискона* све што нас кружи јест обмана. (РМС, В. Назор) - Звезде ... *одискони* туже у бескрајности небеских простора. (РМС, М. Јакшић) - Језик хрватски и српски био [је] *одвијека* један те исти. (РМС, В. Јагић) - *Одвазда* су... народ храбри. (РМС, Његош) - А људи и иду *одзаманде* са тим. (РМС, И. Коварац)

§ 143. Као што сви прилози у тим примерима имају у семантичким структурама компоненту "досад", односно "дотад", тј. дистинктивно обележје адлативности, тако и њихови опозити, универзални временски квантификатори са обележјем



*blat*, имају у семантичким структурама компоненту "отсад", односно "отад". То су прилози *заувек* (*заувијек*), *занавек* (*зана-вијек*), *довека* (*довијека*). Исто значење може имати и фразео-опшки облик, на пример, *на вјеки векова*. Упор.:

Затим покри лице шакама и заборави га, сасвим, отпуно и *заувек*. (Ф. Дав. 159) - А одрицање од Нобелове на-заде *занавек* ће ући у историју. (НИН, бр. 1514, 34) - Обузео и их страх да ће им подстанари *довијека* остати на врату. (Мав. 125) - Помоћ [...] да људи преживе и да остану, углавном, *росјаци за помоћ на вјеки вјекова*. (Политика, 13. марта 1981, 8)

§ 144. Наведени примери показују да је употреба универзалних временских квантификатора у тесној вези са глаголским видом. У природи је универзалне квантификације да се односи на трајне, а не на тренутне ситуације па се стога универзални квантификатори употребљавају првенствено као одредбе имперфективних глагола, док у конструкцијама са перфективним глаголима учествују у исказивању итеративности, тј. пет је у питању трајност процеса на који се квантификатор односи, на пример, *Увек им је помогла*, *Увек ће им помоћи* и сл. Такве реченице обично имају још неку одредбу која истиче итеративност, на пример, *...када је то било потребно*, *...кад год и јој се обратили* и сл.

§ 145. Пошто је категорија глаголског вида у најтежијој вези са граматичком категоријом времена, за употребу универзалног временског квантификатора такође је релевантно оје се време датим глаголским обликом означава. Конструкције са глаголом у презентском облику и универзалним квантификатором (на пример, *Она је увек добро расположена*, *Овде је увек промаја* итд.) имају квалификативно значење које очигледно није ограничено само једним временским планом (садашњошћу). Другим речима, универзални временски квантификатори у средству којим се актуелно презентско значење претвара у квалификативно. Тамо где квантификатор није експлицитан, он је у квалификативном презенту имплицитно присутан (на пример, *Сава се улива у Дунав*, *После лета долази јесен* и сл.). Потреба универзалних квантификатора у таквим реченицама могућна је само онда када је у питању предикат итеративног начења (на пример, *После лета увек долази јесен*), када је потребно нагласити универзалну квантификацију. У супротном, када је реч о појавама за које је временска универзалност очигледна, универзални квантификатор не може бити употребљен, пор.: \**Сава се увек улива у Дунав*, \**Он увек живи*, \**Он увек дише* и сл. Међутим, уколико није у питању генеричко значење, потреба универзалног временског квантификатора уз исте глаголе је могућна, на пример: *Он увек живи у приземљу*, *Он увек дише на уста* и сл.

Употреба универзалног временског квантификатора у конструкцији са глаголским обликом који реферише о прошлости или будућем времену представља квантификацију само датог временског плана, прошлости или будућности, односно антериорности или постериорности. С обзиром на то, код овакве употребе универзалног квантификатора увек је присутно лимит-

тативно значење: квантификација се односи на период одређеног тренутка, или на период од одређеног тренута. Уколико је то време говорне ситуације, у питању је адлативно значење, на пример, *Она је одувек радо примала госте* = "дос је увек радо примала госте". Уколико се тај лимитативни тренутак не подудара са временом говорне ситуације, онда универзална квантификација има и квалификативну функцију, на пример, *Увек је помагала колегама* = "њена је особина била да је свакој прилици помагала колегама". У таквим случајевима могу се рећи да је универзална квантификација праћена исказивањем перлативности, упор. "у току свог живота (радног века и сл.) досад је увек помагала колегама". Уколико се квантификација односи на план востерморности, она може бити аблативна (на пример, *Заувек је одлучио да помаже колегама*), или, такође, перлативна, односно квалификативна (на пример, *Док би, припадали овој организацији, њени чланови ће увек... итд.*).

§ 146. У руском језику временски универзални квантификатори афирмативног типа такође се деле на два подтипа, обзиром на критериј *рашчлањености* процеса који се временски локализује. Прилози који су маркирани према том критерију поред универзалне временске квантификације именују периоде којима се дати процес локализује (сат, дан, година итд.) па стога ни не би могли сматрати заменичким прилозима у ужем смислу него прелазним типом између заменичких и незамењивих прилога. Упор.:

Я умею теперь только желать ежеминутно Вам счастья. (Купр. 162) - И так Митя *поминутно* утешал себя. (Бу 88) - *Ежедневно*, улучив свободную минутку, я спешил к нему. (Чех. 141) - Все лучшие качества ее *повседневно* были погребены в самом своевольном сумасбродстве. (Дост. 65)

Руски језик је врло богат таквим временским квантификаторима: *ежеминутно, ежесекундно, ежеминутно, поминутно, ежечасно, ежедневно, повседневно, ежедень* (архаични дијалектизам), *ежедневно* (супстандардно, дијалектизам), *ежедневно, еженочно, еженощно, еженедельно, ежемесечно, ежего-*

*дно*. Други, знатно фреквентнији, иако малобројнији подтипови у језичком систему, представљају прилози који су немаркирани у односу на критериј *рашчлањености* процеса који се квантификује. То су прилози *всегда, навсегда, завсегда* (супстандардни), *всѣ* као и неколико прилога који функционишу као заменички квантификатори иако се од њих у творбеном погледу разликују: *навек* или *навек* (узвишено), *постоянно, беспрерывно, беспрестанно* (архаично). Упор.:

Она у меня добрая, всегда смеется. (Пауст. 199) - *счастью* для мужчин, любящие женщины *всегда* ослеплены любовью. (Чех. 141) - Я своих господ *завсегда* беру в расчет. (Бу 88)

У разговорном језику у истој функцији може бити употребљен прилог *вечно*:

У него было *вечно* ироническое выражение. (Кат. 14)

Уже је значење временских квантификатора *навсегда*, *авек*, *навек*, *насовсем* (колоквијално) јер се односи само на ван постериорности. Упор.:

Кончилась моя юность, отошла далеко-далеко, *навсегда*. (Каз. 26) - Бросить эти глупости. Раз *навсегда*. (Пауст. 35)  
*Все конечно и конечно навеки!* (Бун. 135) - Ты *насовсем* не-  
 ехал? - спросил Сережа. (Пан. 17)

Дакле, с обзиром на то да ли се у реченици више ли мање истиче универзална квантификација или облик њене еализације, могу се разликовати квантификације какве илуструју примери типа *Он всегда приходит первым* и квантификације какве илуструју примери типа *Он ежедневно приходит первым*. У првом случају заменичким прилогом се исказује иста универзална временска квантификација, тј. без пратилачких момената, јер се период на који се она односи не именује, ли се обично са мањим или већим степеном гачности може еконструисати из контекста и/или ситуације. У другом случају структури прилога је садржан и универзални квантификатор који на формалном плану репрезентује морфема *еже* и назив временске јединице као дела сложеног локализатора, односно параметра временског рашчлањавања (на пример, *дневно*).

§ 147. Исти подтипови универзалног временског квантификатора афирмативног типа постоје у пољском језику, али је и у целини и по подтипovima таквих квантификатора у пољском језику мање него у руском (а у погледу рашчлањене универзалне квантификације - више него у српскохрватском језику). Еквивалент српскохрватског прилога *увек* и руског *всегда* у пољском језику је прилог *zawsze*. Упор. преводне еквиваленте:

Ми смо увек и свуда први у раду. (Г. 54)

Мы *всегда* и *везде* - первые в работе. (Г. 62)

Myśmy *zawsze* i *wszędzie* pierwsi w pracy. (Г. 84)

Упор. такође:

*Zawsze* jednak w końcu wszystko zostawało po staremu. (А. 39) - I так јуз *позније* *zawsze* назывались *objawy* их *wsciekłej* *zartocznosci*. (Сз. 178)

§ 148. Носилац универзалне квантификације постериорности у пољском језику је прилог *na zawsze*, на пример:

"Janek-Sam" kocha mocno, *dziko* i *na zawsze*. (D. 23)  
 - Powtarzam sobie, że jest inny świat oprócz Podworza i że to *nawie jest na zawsze*. (А. 104)

§ 149. У функцији рашчлањене универзалне временске квантификације у пољском језику се употребљавају прилози *codziennie*, *cotygodniowo*, *corocznie* и *rocznie*. На пример:

*Codziennie* nad osadą robotniczą [...] wyła syrena fabryczna. (G. 219 - Wracał *codziennie* przez furtkę w zielonych sztachetach. (Now. 149) - Uwagi te znalazły się z kolei w raporcie sytuacyjnym *cotygodniowo* wysyłanym lotniczo do Londynu. (SJP) - Wysyła *zonę* do wód *corocznie*. (SJP)



У српскохрватском језику такву функцију има и прилог *нигда*, *нигдар* (дијалектизам) и *нидовека* (*нидовјека*) (застарело), на пример:

Ја то *никад* и ни на који начин нисам могао измислити. (Дом. 172) - *Нигда* нисте видели дух без тела. (РМС, Љ. Ненадовић) - Ова гора *нигдар* није сама. (РМС)

У следећем примеру и прилог *никако* употребљен је у функцији универзалне временске и/или просторне квантификације:

То је оно крупније брашно које ми сви тако радо једемо, а овдје га *никако* нема. (М. Решетар)<sup>15</sup>

§ 152. У руском језику се поред прилога *никогда* у истој функцији употребљавају и прилози *никак* и *вообще*. Упор.:

*Вообще* не топят или тољко сейчас. (Наг. 318)

[Бутерброд] вечно норовит упасть на пол той стороной, которая намазана маслом, а *никак* не наоборот. (К. 173)

У српскохрватском језику: [...] а *никад* обратно. (К. 3)

У пољском језику: [...] а *nigdy* odwrotnie. (К. 5)

Универзални квантификатори негативног типа често се, као у последњем примеру, на синтагматском плану контрастирају, у дисјункцији са неким прилогом временске локализације. Упор.:

Сима, в твоих руках моя человеческая жизнь. Да или нет. *Теперь или никогда!* (Крокодил, № 4, 1981, 12) - Когда вы мне ответили: этого не может быть, значило ли это *никогда или тогда?* (Л. Толстой. Война и мир)

Поред тога, ови квантификатори употребљавају се и у конструкцијама са другим адвербијалима који сужавају опсег универзалне квантификације на универзалну квантификацију интериорности или постериорности. Упор.:

[...] сразу понял, что это она, хотя *прежде никогда* не видел ее. (Бун. 121) - Я уже *никогда* более не встречался с ею. (Дост. 84)

§ 153. У пољском језику поред прилога *nigdy* постоји и прилог *przenigdy*, који се обично заједно са прилогом *nigdy* употребљава у функцији експресивног истицања универзалне квантификације. На пример:

Zapewniał, że *nigdy, przenigdy* nie wystąpię już ręką do cudze. (Fok. 61)

§ 154. Поређењем конверзивних реченица са прилошким универзалним квантификаторима, како временским тако и другим, може се запазити још једна њихова карактеристична синтаксичко семантичка особина која би се могла назвати

<sup>15</sup> Зборник за филологију и лингвистику, XX/1, стр. 206

асиметрија афирмативног и негативног значења реченица са универзалним квантификаторима. Суштина ове појаве је у томе да негација у реченици са универзалним квантификатором негативног типа обухвата, поред лексички експлицираних семантичких категорија заступљених у семантичкој структури универзалног квантификатора, такође друге, потенцијалне квантификаторе различитих семантичких категорија.

На пример, у реченици *Никад не пише* (у руском језику *Он/она никога не пишет*, у пољском *Nigdy nie pisze*) поред временске универзалне квантификације имплицитно су присутне и друкчије "никоме", "нигде", "никуда", "никако", "ничим", "нипошто" итд., осим ако у реченици универзална квантификација није на неки начин ограничена експлицитним изузимањем неке семантичке категорије, на пример, *Никад не пише руком него увек писаћом машинном*.

Другим речима, у семантичком пољу негације у реченицама са универзалним квантификатором негативног типа потенцијално се налазе квантификатори негативног типа свих семантичких категорија које могу да буду релевантне у датој говорној ситуацији. Једна или више њих, у зависности од комуникативне релевантности, оформљује се у реченици у конкретни облик универзалне квантификације, док остале остају имплицитно присутне. Универзалним квантификатором негативног типа према томе, у реченици се издваја један од више могућних аспеката опште, апсолутне негације.

У реченицама са универзалним квантификаторима афирмативног типа семантички постоји друкчији однос између квантификатора који су добили посебан израз у структури реченице и оних са којима то није случај: једна универзална квантификација исказана заменичком речју не имплицира остале, на пример *Он всегда что-то пишет* не значи и "свуда", "свима", "свачим" итд.

Апсолутна природа негације у реченицама са заменичким универзалним квантификаторима ретко добије потпуни израз у површинској структури реченице кроз реализацију свих универзалних квантификатора негативног типа, иако је то у принципу могућно, на пример *Нико никоме никад и никако ни о чему и ни о коме не пише*. Фреквентност и степен прихватљивости таквих реченица, по свему судећи, обрнуто су пропорционални броју универзалних квантификатора који су у таквим реченицама употребљени. Зато нагомилавање универзалних квантификатора није честа појава, а тамо где постоји обично има експресивну функцију<sup>15а</sup>.

<sup>15а</sup> В. у вези с вишеструком негацијом: Л. Лашкова. Средства, функције и дистрибуција на синтактичном отрицању у србохрватски и бугарски језик. *Јужнословенски филолог*, 1976, XXXII, стр. 167-193.

§ 155. Начинска универзална квантификација представља слабије развијен облик универзалне квантификације у системима заменичких прилога у српскохрватском и руском језику, а у пољском језику прилога са таквим значењем ни нема.

У српскохрватском језику универзални начински квантификатори афирмативног типа су прилози свакако и свакојако, а универзални квантификатор негативног типа је прилог никако. Блиско прилогу свакако, али ипак посебно значење има прилог *пошто-пото* = "на сваки начин", а прецизније "упркос свим могућним тешкоћама". Упор.:

То је било о Магарећем отоку, што сам свакако хтио запознати. (Сл. 51) - Свака Велика држава подржава свој модел борбе за светски мир, подупире га свакојако, посебно оружјем и новцем. (НИН, 26. октобра 1980, 71) - Оока је објаснио да је довео посебну птицику коју треба *пошто-пото* сачувати живу. (Ман. 61) - Капетан хтеде много штошта питати жену, али *никако* да отпочне. (Лаз. 68) - Никома од нас *никако* није ишло у главу да се оутавне истребљују одређене категорије људи. (Ман. 272)

Употреба заменичких прилога начинске универзалне квантификације често је и средство наглашавања асертивности уз могућност да таква функција у одређеним ситуацијама буде доминантна, или чак једина, на пример, *Значи, и он је дошао. - Свакако.*

§ 156. У руском језику функцију начинске универзалне квантификације врше прилози *всячески* (колоквијално), *всяко* (супстандардно) и *никак*. На пример:

*Вовчешки* стараеся не думать о Кате, *всячески* ища спасения от нее, он опять стал читать. (Бун. 119) - Ты сама-то хорошо жила? - Я? Хорошо. И плохо жила - *всяко*. (БАС, М. Горький) - Как будет в Москве? Мы не могли перебраться через реку. Ну *никак*! (Пл. 57)

§ 157. У пољском језику функцију начинске универзалне квантификације носе конструкције са заменичким универзалним квантификаторима *wszelki*, или, за квантификацију негативног типа, *zaden*, и именицом *sposob*. Упор. преводне еквиваленте:

*Stara się wszelkimi sposobami.* (WSRP)

*Вовчешки* стараётся. (WSRP)

Труди се свакако (свакојако, на сваки начин).

*W zaden sposob nie mogę tego zrobić.* (WSRP)

*Никак* не могу овога оделати. (WSRP)

*Никако* не могу то да урадим.

§ 158. Слаба израженост универзалне квантификације начинског значења је, пре свега, у вези са неким ванлингвистички условљеним особина семантичке категорије начина. Чиница да се многи процеси одвијају на један утаљен начин или

на неколико карактеристичних начина чини употребу универзалног квантификатора за начин у већини случајева неуобичајеном (ако није само у функцији наглашене асертивности), на пример ?Он свакако иде, ?Он свакако гледа, ?Он свакако једе, и сл. Због тога универзални квантификатори за начин често имају пратеће значење савладавања неке тешкоће или реализације датог процеса у изузетним околностима (што се у српскохрватском језику може посебно нагласити употребом прилога *пошто-пото*). Осим тога, начинска универзална квантификација често је истовремено и временска, што такође проистиче из природе датих семантичких категорија. Наиме, акција која се врши на све могуће начине, врши се и у сваком могућном случају, тј. *увек*. Зато су реченице попут *Он им је свакако помогао* (= "...на сваки начин") и *Он им је увек помогао* семантички врло блиске. Та веза је још уочљивија код универзалних квантификатора негативног типа, увор, *Он им никада није помогао* и *Он им никако није помогао*, због чега се универзални квантификатори за начин употребљавају и у реченицама са временским значењем. Могућност такве употребе заснива се, поред осталог, на асиметричности афирмативне и негативне универзалне квантификације, односно на чињеници да једна негативна имплицира друге, што са афирмативном универзалном квантификацијом није случај.

§ 159. Постоје два типа "чистих" универзалних квантификатора, тј. таквих који у својим семантичким структурама немају других обележја осим количинских. Једни су заменичко-именички и заменичко-придевски, деклинабилног облика (*све, ништа*) и резервисани за дискретне објекте квантификације, а други су заменичко-прилошки, индеклинабилни (на пример, прилози *сасвим* и *нимало* и њихови семантички еквиваленти), и у функцији градуелне квантификације денотата који не морају бити дискретне природе.

Њима се може исказати универзална квантификација и простора (на пример, у руском језику *Его совсем окружили дети* = *Его отовсюду окружили дети*), и времена (на пример, *Он совсем не пьет* = *Он никогда не пьет*), и особине у ужем смислу (на пример, *совсем хороший, совсем плохой* итд.), и начина (на пример, *Он совсем не помогает жене по хозяйству* = *Он никак не помогает жене по хозяйству*), и количине (на пример, *Она совсем убрала со стола* = *Она все убрала со стола*) и других категоријалних садржаја. С обзиром на то да у српскохрватском, руском и пољском језику постоје и посебни универзални квантификатори за простор, време и начин, прилог *совсем* и његови синоними у руском, односно семантички еквиваленти у српскохрватском и пољском, претежно се употребљавају за универзалну квантификацију степена изражености особине.

§ 160. У српскохрватском језику универзална квантификација количине и степена исказује се прилозима *сасвим, посве, посвем, сасма*. На пример:

Откидање његових поката од мога јастука се већ било *овсвим, оосвим* приближило. (Млх. 67) - Размишљао сам



осве прибрано. (Нов. 36) - Увјеривши се [...] вјетар да је сас-  
а попустно, кренуше даље. (РМС, И. Ђипико) - Откако ово  
ође, уби ме свеосве: посјече ме па ето! (РМС, И. Андрић)

§ 161. У функцији универзалне квантификације степе-  
а у српскохрватском језику употребљава се и прилог *потпуно*,  
ли не са истом дистрибуцијом нити са истим садржајем као  
оменути универзални квантификатори. Суштину разлике најбо-  
е показује супституциони тест, упор.:

- (1) Он је *сасвим* глув.
- (2) Он је *потпуно* глув.
- (3) Он је *сасвим* добар.
- (4) \*Он је *потпуно* добар.

Даље варирање лексичког садржаја глаголске групе,  
же: именског дела предиката, потврђује оно што је испољено  
наведеним примерима: употреба квантификатора *потпуно* огра-  
ичена је на квантификацију апсолутне особине као особине  
оја је испољена у највишем степену па стога не подлеже да-  
ем степеновању, док за квантификатор *сасвим* такво ограниче-  
е не важи. Лексеме са значењем апсолутне особине (*нем. жив,*  
*ртав, бос* и сл.) имају у својим семантичким структурама  
уграђене универзалне квантификаторе који, када се то оцени  
омуникативно релевантним могу бити и експлицирани посебном  
лексемом. У тој функцији може бити употребљен само прилог  
*потпуно*, али не и прилог *сасвим*.

Када је реч о квантификацији релативних особина, тј.  
адржаја који сами по себи не укључују компоненту универзал-  
е квантификације као обавезну, али је допуштају (на пример,  
*добар, ведар, миран* и сл.), може бити употребљен квантифика-  
тор *сасвим*, као и његови синоними, али не и квантификатор  
*потпуно*.

§ 162. Однос комплементарних синтаксичко-семанти-  
ких варијаната у којем се налазе универзални квантификатори  
афирмативног и негативног типа може у српскохрватском језику  
бити илустрован примером конверзивног реченичног пара:

- (1) Он је *сасвим* здрав.
- (2) Он *уопште* није болестан.

Поред прилога *уопште* (*uopšte*) у истој или сличној  
функцији могу се појавити и заменичко-прилошки универзални  
квантификатори *нимало, нипошто, ниуколико, ништа*, Упор.:

Ти, Озрене, мислиш да за каравану то *уопће* није ва-  
жно. *Уопће* није. (Нов. 39) [...] а опет те *нимало* не би изне-  
надило кад би он окренуо дами леђа. (Лаз. 57) - *Нипошто* није  
грпео неуредност. (РМС, Ј. Поповић) - *Ништа* грђи од нас  
нијесу. (РМС, Љ. Ненадовић) - У очима овог енглеског филозо-  
фа човек се у природном *ниуколико* не разликује од дивље  
звари. (РМС, ЛМС, 1951)

§ 163. У руском језику поред прилога *совсем* постоје  
још два заменичко-прилошка универзална квантификатора сте-

пена који се употребљавају у реченицама са афирмативним значењем, прилози *вовсе* и *вовсю* (оба су одлика колоквијалног и супстандардног идиома). На пример:

Он *совсем* пал духом. (Ант. И. 29) - Другой район являлся в сущности *совсем* другим миром. (Кат. 22) - Я брожу *совсем* один и не скучаю. (Каз. 7) - Сам себе казался я таким же кленом, только не опавшим, а *вовсю* зеленым. (С. Есенин в. Кат. 115)

Прилог *вовсе* може бити употребљен у двама различитим функцијама: као универзални квантификатор афирмативног типа, на пример:

Мороз усиливался, крепчал. Котляревский *вовсе* замоченел. (МАС, Ажаев),

али и као универзални квантификатор негативног типа, на пример:

Я собираюсь писать *вовсе* не о себе. (Наг. 316) - Не кажется. было, *вовсе* не до меня. (Дост. 62) - А ты, Аня, *вовсе* не изменилась. (Купр. 155) - Упомянутый кодекс *вовсе* не ведом, кто [...] (Лит. газета, 1981, № 12, 9)

Исто тако и прилог *совсем* поред употребе у афирмативним реченицама може бити употребљен у реченицама са негацијом у предикатском делу, тј. поред конверзивних парова типа *Он совсем здоров* и *Он несколько не болен* постоје и реченице типа *Он совсем не болен*. На пример:

Он *совсем* не был зубрилой. (Кат. 63) - Мне *совсем* неплохо. (Лем, 146) - [...] два баркаса и *совсем* не вернулись (Купр. 144) - Это *совсем* не так. (Кат. 89)

Искључиво функцију универзалних квантификатора негативног типа имају прилози *несколько*, *несколючко* (колоквијално), *нимало*, *ничуть*, *ничуточку* (колоквијално). На пример:

Ее улыбка не изменилась *несколько*. (Сол. 137) - Де нег нет *несколючко*. (Ож. 380) - Вы лишаете нас удовольствия вас видеть? - *Нимало* [...] (Лит. газета, 1981, №12, 6) - Ваш вопрос меня *нимало* не смущает. (Ож. 380) - Не для дожа ли венецианского оно [кресло] было предназначено? *Отнюдь*. (Кат. 123) - Такие географические названия [...] звучали для нас *ничуть* не экзотично. (Кат. 129) - Заведение [...] *ничуть* не хуже перечисленных. (Паст. 46) - *Ничуточку* не больно. (Ож. 381)

§ 164. Преводни еквиваленти показују да и у полском језику једни универзални квантификатори степена могу бити употребљени и у афирмативној и у негативној реченици (*całkiem, wcale, zupełnie*), док је дистрибуција других (*w ogóle, bynajmniej*) ограничена на реченице са негацијом у предикатском делу. Упор.:

Није био *нимало* изненађен. (Лем, 95)

Он *вовсе* не удивился. (Лем, 115)

Nie był *wcale* zaskoczony. (Лем, 116)

A ja *uopšte* никада нисам био марксист [...] (К. 73)  
 A я *вовсе* никогда не был марксистом [...] (К. 215)  
 A i ja *w ogóle* nigdy nie byłem marksistą [...] (К. 63)

Океан *уопште* не делује по принципу [...] (Лем, 20)  
 Океан *вовсе* не действует по принципу [...] (Лем, 37)  
 Ocean nie działa *bynajmniej* na zasadzie [...] (Лем, 24)

пор. и следеће примере из пољског језика, у којима су универзални квантификатори степена употребљени у афирмативним реченицама:

Tegoroczna pora deszczowa upłynęła *całkowicie* bez wazdu. (TL. 7) - Z prawej strony hałas [...] *chwilami* *całkiem* agtusaза kłótnię szulerów. (A. 69) - *Wcale* na to nie zasłuzyłem. Polska, 50) - [...] *to nie* ja *bynajmniej* przekonałem go. (Wyg. 63)

Као у пољском, и у српскохрватском и руском језику, универзална квантификација степена показује да су заменичким придозима мање или више функционално блиски прилози који се традиционално (пре свега због творбене структуре) не матрају заменичким, на пример, у српскохрватском језику *јотпуно, крајње, изузетно* и др., у руском језику *виолне, искључительно, окончательно, совершенно, решительно* итд.

§ 165. Узрочни универзални квантификатори представљају најслабије развијени облик прилошке универзалне квантификације у српскохрватском, руском и пољском језику. Штавише, ту се не може говорити ни о микросистему универзалних квантификатора него само о појединачним прилозима.

У српскохрватском језику то су прилози (универзални квантификатори негативног типа) *низашто* и *нипошто*. Упор.:

Од тога *нипошто* нећу одустати. (Г. 116) [...] живим кивотом који не бих мијењао *низашто* на свијету. (Арена, 18)

Та два прилога ипак не функционишу као потпуни еквиваленти. Прилог *нипошто* употребљава се у функцији универзалне квантификације узрока у иреално схваћеним ситуацијама, што тражи одговарајућу граматичку уобличеност глагола у предикатском изразу реченице или модалност његовог лексичког значења. Упор.:

- (1) Он *нипошто* неће пристати.
- (2) Он *нипошто* не би пристао.
- (3) Нека *нипошто* не пристане.
- (4) Он *нипошто* није хтео да пристане.

али у примеру

- (5) Он *нипошто* није пристао.

а донекле и у (4) уместо узрочне остварена је чиста универзална квантификација, о каквој реферише, на пример, прилог *уопште*. Упор.:

- (6) Он *уопште* није пристао.

Иреалност ситуација на које се односи универзална квантификација која се исказује прилозима *низашто* и *нипошто* разликује што се у таквим реченицама узрочност испољава као *погодност*, што показује и парафраза *нипошто* = "ни под којим условом".

Слично прилозима начинске универзалне квантификације и прилози узрочне универзалне квантификације често се употребљавају као средство наглашене негације.

У руском и пољском језику одговарајуће значење носе адвербијалне конструкције, у руском језику *ни за што*, *и про што*; у пољском *za nic*, *ni z tego ni z owego*.

## 2.1.2. Неодређена квантификација

§ 166. Неодређени (егзистенцијални) прилошки квантификатори у српскохрватском, руском и пољском језику могу пре свега, као и заменичко-прилошки локализатори, имати различита категоријална обележја (*Spatial, Temp, Caus* и др.), али за разлику од заменичко-прилошких локализатора, за које је карактеристична референцијална употреба, прилози неодређене квантификације могу бити употребљени или референцијално, или нереференцијално. Односом према тим двома могућностима одређене су и типолошке специфичности заменичких прилога српскохрватском, руском и пољском језику. Даје се референцијалне могућности неодређених прилога разматрају у оквиру анализе подсистема неодређених прилога са просторним, временским, начинским и другим значењима. Њихова референцијалност, као упућивање на реалне ситуације, може се третирати као обележје *Real* у структурама заменичких прилога, којем је супротна употреба прилога у односу на иреалне денотате: обележје *Irreal*.

§ 167. За просторне неодређене квантификаторе и једног и другог типа релевантни су критерији који се односе на кинетички аспект просторног односа, као и за друге подсистеме заменичких прилога са просторним значењем. Према томе неодређени просторни квантификатори са обележјем *Real* имају и следећа обележја *Locat* (*где-то*), *Adlat* (*куда-то*), или *Ablat* (*откуда-то*). На пример:

Она *где-то* недалеко у лесу, у могиле. (Гриб. 223)  
Лука отыскал *где-то* переплов. (Курп. 151) - Увидела она себе *где-то* в ином мире. (Грин, 194) - Вечерний жук медленно вьлз и гудел *где-то* возле него. (Бун. 132) - Только *где-то* очень далеко и очень высоко слышался звук невидимого самолета (Кат. 37)

Знатно ређе у савременом руском језику просторна неодређеност може бити исказана прилогом *где*. На пример:

[Алпатыч] поехал оглядывая вокруг себя поля, *где* пожелтевшею рожью, *где* с густым еще зеленым овсом, *где* еще черные [...] (БАС, Л. Толстой) - Мучений свежий след кругом: *Где* труп, разрубленный с размаха, *Где* столп, *где* вьлам там крты. (БАС, А. Пушкин)

Иако је и ту заменички прилог референцијално употребљен, очигледна је и разлика: и на плану форме (дистантно понављање заменичког прилога), али и на семантичком плану (обавезна рашчлањеност локализатора и вишечланост објекта локализације).

Упор. и употребу прилога *куда-то* и *откуда-то* као носилаца адлативног и аблативног значења:

Двоје из них с велосипедима: они собираются *куда-то* ехать. (Каз. 4) - Ему казалось, что ее [...] тянет *куда-то* прочь от него. (Бун. 88) - А Пашка смотрел *куда-то* выше местного населения. (Ш. 334) - Фуфлыгин смотрел на них и *куда-то* торвался. (Паст. 30)

*Откуда-то* с улицы доносились звуки дряхлой дореволюционной шарманки, надрывавшие сердце. (Кат. 56) - Так вот этот самый рыжий художник *откуда-то* достал куклу изображающую годовалого ребенка. (Кат. 98) - [...] вытащив *откуда-то* из кармана коробочку с иголками и нитками, принялась шить. (А. Т. 146) - *Откуда-то* выплыла полная ложка каймака. (Ант. И. 11)

§ 168. У микросистему просторних неодређених квантификатора са обележјем *Irreal* у руском језику односи су уређени на исти начин с обзиром на означавање кинетичког аспекта просторног односа: прилог *где-нибуд* има обележје *Locat*, прилог *куда-нибуд* - *Adlat*, а прилог *откуда-нибуд* - обележје *Ablat*. На пример:

Только *где* же тебе ночевать? - *Где-нибуд* переночую. (Гор. 232) - [...] думает, что обронила пакет *где-нибуд* здесь, около дома. (Дост. 79) - Впрочем, может оно [тело] и плавало *где-нибуд*. (Лем, 57)

Может, проехался бы *куда-нибуд*... К Мещерским, например... (Бун. 112) - Если случилось, что барышни выезжали *куда-нибуд* [...], то он искренне тосковал. (Купр. 157) - Пашка ехал на малой скорости, опасаясь влететь *куда-нибуд*. (Ш. 343)

Почти каждый день у него *откуда-нибуд* идет кровь. (Пан. 10) - Взовется *откуда-нибуд* ястребок в прозрачном воздухе. (БАС, И. Бунин)

§ 169. Нереференцијална употреба карактеристична је и за просторне прилоге *где*, *куда*, *откуда*, који су у таквој функцији стилски маркирани као колоквијални. Упор.:

Нет ли *где* сквозного ветра? (БАС, И. Гончаров) - Хочешь со мной идти в Ташкент? В Самарканд или еще *куда*? (МАС, М. Горький) - Если получишь *откуда* сведения, скажи. (БАС)

§ 170. Заменички прилози *где-либо*, *куда-либо* и *откуда-либо*, који се употребљавају ређе од прилога на *-нибуд*, и тада обично као њихови синоними<sup>16</sup>, на пример:

Аљкина кровать с белой подушкой, с голубыми одеялом стояла все еще нетронутой, как будто он бегал где-то неподалеку. (МАС, А. Гайдар) – *Поступай куда-либо и ртай.* (Галк. 36),

немају на парадигматском плану исти функционално-семантички садржај као прилози на *-нибудь*, односно исто инваријатно значење.<sup>17</sup> Њихова посебност показује се, додуше, ретко и то специјалним синтаксичко-семантичким условима, а најизразитије у компаративним конструкцијама са везником *чем*, на пример:

Да, американские фирмы значительно более активны в своей деятельности жесткими политическими директивами правительства, чем где-либо в мире. (Лит. газета, 18 марта 1979)

Таква употреба просторних заменичких прилога *-либо* показује да је специфичност виховог системског значења у томе што се у семантичким структурама тих прилога нерелевантна комбинује са универзалном квантификацијом (тако да се на позадини егзистенцијалне (нерелеванцијалне и дисјунктивне) фокусира универзална квантификација, за разлику од заменичких прилога на *-нибудь*, код којих је у првом плану дисјункција (и нерелеванцијалност која уз њу иде) на позадини универзалне квантификације.

Од правих универзалних квантификатора прилог *где-либо* једне и друге серије одваја дисјунктивно-рашчлањено осмишљено значење денотата и нерелеванцијална употреба, на супрот релеванцијалној употреби просторних (и других) универзалних квантификатора, без обзира на то да ли се њима просторни денотат осмишљава рашчлањено (тачније: конјунктивно-рашчлањено, пример, *повсеместно, повсюду*), или нерашчлањено (на пример *везде*). Према томе, односи између нерелеванцијалних егзистенцијалних просторних квантификатора и универзалних просторних квантификатора у руском језику, као и односи унутар њих и других квантификатора, своде се на следеће:

## 1. релеванцијално једнозначни прилози

### 1.1. релеванцијални прилози

1.1.1. прилози одређене релеванцијалности (*здесь...*)

1.1.2. прилози неодређене релеванцијалности (*где-то...*)

### 1.2. нерелеванцијални прилози

1.2.1. дисјунктивно-неодређени (*где-нибудь...*)

1.2.3. општедисјунктивно-неодређени (*где-либо...*)

<sup>16</sup> У делу литературе о неодређеним заменицима руском језику разлика између прилога једне и друге серије не се на општем плану: заменичке речи на *-либо* сматрају се углавном, књижевним. Међутим, подаци који се о томе могу наћи у највећим речницима руског језика (БАС, МАС, Ушаков [референтну подударни.

<sup>17</sup> В. у вези с тим Червенкова 1961; Веренк 1964; Вард 1977.

## — референцијално неутрални прилози

опш. упитни (где?..)

опш. универзални квантификатори

опш. 1. нерашчлађене универзалне квантификације (везде...)

опш. 2. рашчлађене универзалне квантификације (повсеместно...)

**Напомена.** — Неодређено-референцијална употреба (карактеристична је и за заменичко-прилошке сложенице које- (на пример, кое-где), које се ипак разликују од прилоготипа где-то и опсегом квантификације, и локализацијом неодређености у односу на учеснике у говорној ситуацији.

Подсистеми неодређених заменичких прилога, као ни остали језички подсистеми, нису једнодимензионални него су дефинисани неколиким критеријима. У предложеној типологији неодређених квантификатора у руском језику полазни критериј типологије је референцијална функција. Неодређене заменичке речи у руском језику одавно су предмет лингвистичке пажње, јер је резултирало богатом литературом<sup>18</sup>, у којој једно од главних места има питање класификација или систематизација заменичких неодређених заменичких речи. При томе, се у различитим варијантама обично предлажу класификације или систематизације у чијој је основи или критериј степен неодређености, или критериј лица за које је неки денотат неодређен, или комбинација тих критерија (в. у вези с тим, нпр., Пипер 1983: и даље).

§ 171. У вези с тим и упитне заменичке речи, а у оквиру њих и упитни прилози, заслужују пажњу као речи у чије семантичке структуре уграђена неодређеност (непознатост денотата говорном лицу, које пита), због чега се упитни прилози ниже разматрају као посебан подсистем најближи неодређеним квантификаторима (са којима имају унапредљиве сличности и у говорној структури). Са друге стране, карактеристична модална функција питања, између осталог и заменичких питања издваја их од свих других заменичких речи, па и оних са неодређеним значењем.

§ 172. Неодређена референцијалност заменичких прилога, посматрана у односу на систем лица, има посебан облик и држај у заменичким прилозима и прилошким изразима типа *и ту* у српскохрватском језику, *ti a tu* у пољском, *там-то* у руском језику. Њима се упућује на говорну ситуацију и у њој стварени исказ који је укључен у шири, примарни исказ, при чему је денотат обавезно познат само говорном лицу у секундарној говорној ситуацији, а факултативно одређен или неодређен и за остала лица у примарној или секундарној говорној ситуацији. Другим речима, ако су за употребу упитних заменица

<sup>18</sup> В. од новијих радова Кобозева 1981, Косеска-Тошева 1982, Вусти 1982, Падучева 1985.

О руским неодређеним заменичким речима у поређењу са српскохрватским в. Пипер 1978, Вуковић 1981, Коичарева 1986, Пипер 1987. Тај проблем се разматра и у двама дисертацијама југословенских лингвиста: П. Пипер, *Заменички прилози у руском, пољском и српскохрватском језику*, Нови Сад, 1982; Б. Вуковић, *Категорија неодређености у руском и српскохрватском језику*, Београд, 1986.

релевантна знања адресата, за употребу неких других заменичких речи, као што су, на пример, у руском језику, заменичке речи типа *кое-куда* релевантна знања говорног лица, за употребу заменичких израза или заменица типа *ту и ту* релевантна су, пре свега, знања субјекта у датом исказу. Осталим лицима делатат може да остане и непознат (Пивер 1987, 1987а). На пример:

У обилажењу Мюнхена једном му је било наређено да стане на једном месту, други пут на другом или да ће ту и ту наћи писмо са даљим упутствима. (*Вечерње новости*, 1. децембра 1979, стр. 28)

Я отвожу вам вон то поле, которое находится там то. (А. Леонов. *Возникновение и первоначальное развитие языка*. Москва, 1963, стр. 6)

Agenci [...] питаја о czym tacy a tacy mówili w samych chodzie, gdy jechali tam a tam. (SJP)

§ 173. Подсистем просторних неодређених квантификатора у српскохрватском језику организован је у основи ваљачкијачи начин него у руском језику. Та најопштија разлика је у следећем: за разлику од ситуације у руском језику где је врло јасна изражена функционално-семантичка супротстављеност референцијалних и нереференцијалних неодређених заменичких речи, у српскохрватском језику у основи подсистема привативна опозиција према критерију нереференцијалности једна серија неодређених заменичких речи, укључујући сваке и заменичке прилоге, понаша се неутрално према датом критерију. То су заменички прилози који могу бити употребљени референцијално и нереференцијално. Њихово формално обележје је префикс *не*, на пример, *негде*, *некуда*, *одекуда*, споредно референцијалној функцији

(1) *Негде* су се срели.

и у нереференцијалној функцији

(2) *Негде* ће се срести.

У складу са терминима у којима су објашњена функционално-семантичка својства руских неодређених заменичких прилога (1) је у питању неодређено-референцијално значење, а у (2) дисјунктивна (нереференцијална) неодређеност.

Насупрот таквим заменичким прилозима, према критерију нереференцијалности у српскохрватском језику маркирани су као обавезни носиоци датог обележја заменичко прилошки изрази са *било*, *ма*, *год*, на пример, *било где*, *ма где*, *год год*, као и прилози са префиксом *и*, на пример, *игде*, *икуда*, *иоткуда* и беспрефиксални прилози, на пример, *где*, *куда*, *камо*.

§ 174. У погледу означавања кинетичког аспекта просторног односа, структуре микросистема неодређених просторних заменичких прилога, универзалних просторних квантификатора негативног типа и улитних просторних прилога у српскохрватском језику су идентичне, а врло им је блиска и структура микросистема заменичких прилога просторне локализације



иације. То значи, пре свега, да прилог са обележјем *Locat*, а то је прилог *негде* (*негдје*) често учествује и у исказивању адлативног значења, на пример:

Слали су му камион да натовари ствари и *негде* погрази приватан стан. (НИН, 18. јануара 1981, 24) - [...] *негдје* гону лађе у бродолому, у ноћи, у тмини... (К. 291). - Види гдје е Ибрахим да га *негдје* пошаљем. (РМС, О. Азиз) - *Негде* су отишли. - *Негде* су се уштили.

Обележје *Adlat* имају прилози *некуд(a)* и *некамо*.

Упор.:

Гледам: мој вршњак Саламон [...] одлази *некуда* пазијен у марвени вагон. (Јел. 11) - Та одједрили су коначно *некуд* другој луци. (Јел. 11) - Бежиш *некуд*. (Ал. И.) - Све што је до тада постојало *некамо* се изгубило. (Ман. 46). - И пјевачица је нестала - послали су је *некамо* да пјева или да сијече шуму - *никада* нисмо сазнали камо... (Ман. 176)

Обележје *Ablat* у овом микросистему имају прилози *однекуд(a)* и *однекле*, на пример:

На махове *однекуд* набаца се вјетар, па погна пламеном устрану. (Тип. 304) - Нечији велик, жут и куштрав пас... створи се *однекуд*. (РМС, Д. Шимуновић) - Друге су јој гуске одговарале *однекле* из тријема. (РМС, Бенешкић)

Перлативност се у зависности од контекстуалних услова исказује различитим прилозима, најчешће ипак прилогом *некуд(a)* или *негде*, на пример, *Некуда* су *прошли*, *Негде* су *прошли* и сл., мада је често тешко разлучити без ширег контекста или бољег увида у говорну ситуацију да ли је у питању перлативност или неко друго значење, упор. следећи пример који може бити интерпретиран перлативно и/или адлативно:

Синоћ онај дечко отишао *некуд* кроза село. (Дом.)

§ 175. Насупрот прилозима тога типа низ неодређених заменичких прилога у српскохрватском језику може бити употребљен само *нереференцијално*. То су прилози *где* (*гдје*), *куд(a)*, *камо*, *откуд(a)*; *гдегод* (*гдјегод*), *куд(a)год*, *камогод*, *откудагод*, *отклегод*; *игде* (*игдје*), *икуд(a)*, *икамо*, *иоткуд(a)*, *иодакле*.

Као *нереференцијалне* заменичке речи у руском језику, и овакви прилози у српскохрватском језику траже, односно допуштају само контекст у којем може бити испољена њихова *нереференцијалност* (упитне, императивне, погодбене, футурске и сл. конструкције, персуазивни модални оквир реченице, или дисјунктивност неке друге врсте).

У погледу означавања кинетичког аспекта просторног односа структуре датих микросистема исте су као код неодређено *референцијалних* прилога па зато нема потребе да даље буду посебно коментарисани. Пажњу, међутим, заслужују *функционално-семантичке* разлике између појединих *серија* *нереференцијалних* просторних прилога које су у домену *егзистенцијалне* квантификације. У том погледу прилози са префиксом *и-* иду на

једну страну, а сви остали *нереференцијални* прилози на другу. На плану семантичке парадигматике разлика између прилога једне и прилога друге групе ту је ту подударна оној која је констатована за *нереференцијалне* просторне квантификаторе руском језику: прилози без префикса *и-* су дисјунктивног значења, а прилози са префиксом *и-* су општедисјунктивног значења. Међутим, о потпуној међујезичкој еквивалентности не може се говорити јер постоје извесне међујезичке разлике на функционалном плану - у дистрибуцији, стилској маркираности и или фреквентности. За разлику од дисјунктивних прилога руском језику (типа *где-нибудь*) у савременом српскохрватском стандардном језику чланови одговарајућег семантичког типа (*где, гдегод* и сл.) употребљавају се знатно ређе. О томе, додуше, засад нема егзактних показатеља, али се дата констатација поред језичког осећања аутора овог истраживања и оцене би лингвалних информаната, заснива и на чињеници да скоро сви примери употребе дисјунктивних егзистенцијалних прилошко квантификатора који се ниже наводе нису из основног корпуса него су узети из речника српскохрватског језика: Упор.:

*Оде да се гдегод у крају исплаче.* (РМС, М. Шагичнин) - *Брани ми главом да видим даје кудагод.* (РМС, М. Комбол) - *Можда је хтјела да је он одмах узме и поведе камогод* (РМС, Д. Шимуновић) - *Он дође откудагод из села или биртје* (РМС, И. Козарац) - *Гледа около по људима неће ли... дочекап отклегод помоћ.* (РМС, В. Калеб)

*Напомена.* За претпоследњи пример у речнику неостаје шири контекст који би недвосмислено показивао да је прилог употребљен у неодређено дисјунктивном значењу. Ако би, што је највероватније, контекст показивао итеративност радње, претпостављено инваријантно значење прилога било би тиме потврђено; ако би, пак, облик *дође* био аорисни облик, тада би прилог имао неодређено-референцијалну функцију, што би представљало изузетак у односу на остале прилоге тога тива и наведене примере њихове употребе.

Исту функцију имају прилози *где (гдје), куд(а), камо, откуда*, дакле независно од хомонимичних упитних прилога и односних прилошко везничких речи. Са становишта линеаризације реченице карактеристично је да је за те прилоге блокирана не само иницијална него и финална позиција у реченици. И они се, као и претходно размотрени прилози употребљавају у савременом српскохрватском стандардном језику ретко. Знатно чешће у тој функцији срећу се прилози за које је констатована системска неутралност према опозицији *референцијалност / нереференцијалност (негде, некуда, некамо, однекуд)*. Упор.:

*Вашега ћу брата јамачно где у путу срести.* (РМС, Љ. Комарчић) - *Стајаху каконо храста два... гдје у планини.* (РМС, Т. Маретић - С. Ившић) - *Пошли су да се склоне куда, гдје их нитко неће наћи.* (РМС, Вјесник) - *Мислио сам да сте фамилију послали камо изван мјеста.* (РСАНУ, Д. Владисављевић) - *Добу ли гласови откуд... никаквом вјероват нећу* (РМС, Т. Маретић - С. Ившић)

§ 176. Са друге стране, иако им је основна функција општедисјунктивна, прилози *игде* (*игдје*), *икуда* (*икамо*, *никуда*), *нигде*, *нигде* (дијалектизам), нису потпуни еквиваленти руских општедисјунктивних прилога (тип *где-либо*) пре свега зато што им ни укупна дистрибуција, па отуд ни опште значење, за разлику од основног (инваријантног), нису исти. Наиме, прилози типа *игде* употребљавају се и као универзални квантификатори негативног типа, тј. као одрични прилози - *нигде* и сл., на пример, *Остала је без игде икога*, *Не може се игде наћи слободно место*. У таквој функцији дати просторни прилози обично се употребљавају напореда са заменичким речима истог типа, али друкчијег категоријалног значења (лице, време, начин итд.), на пример, *игде нико*, *игде никад*, *игде, ништа* и сл., или у набрајањима, на пример, *Да ли ће нико, игде, никад, икако... одговорити на то питање*. Таква употреба ипак је више карактеристична за неке друге заменичке речи са иницијалним *и*-него са просторне прилоге (на пример, *без ичијег знања*, *без и мало знања* итд.). Они се најчешће остварују у свом основном општедисјунктивном значењу у реченицама са упитним, условним или поредбеним значењем, или негацијом у модалном оквиру (на пример, *Да ли се то игде може наћи*, *Ако се то игде може наћи...* *Тога овде има више него игде*, *Не верујем да тога игде има* и сл.). При томе, негација у модалном оквиру пропозиционалне реченичне структуре не мора бити посебно исказана него може бити и уграђена у лексичко значење модалне речи, на пример, *Сумњам да се то игде може наћи*, тј. *сумњам* = "претпостављам да није тако" и сл. Специфичност заменичких речи општедисјунктивног неодређеног значења је и персуазивна компонента у њиховим семантичким структурама за *игде* "вероватно *нигде*", за *икуда* "вероватно *никуда*" итд., што даје могућност, с једне стране, емфатички наглашене квантификације, какву немају други неодређени заменички прилози и друге неодређене заменичке речи (Ивић 1956), а, са друге стране, пошто је компонента универзалне квантификације у значењу "вероватно *нигде*" и сл. персуазивно релативизирана, то укупно значење таквих заменичких речи чини и допусним (Грицкат 1953). Упор.:

Не знаш ни куд ћеш, ни шта ћеш, нити *никуда* имаш кога свога да ти се нађе у невољи. (РМС, Ђ. Сијарић) -  
Хоће ли, кумим те богом, *нигде* засвијетлити? (РМС, Ј. Радловић)

§ 177. Неодређени прилошки квантификатори у пољском језику, посматрани у укупности својих односа, показују више сличности са српскохрватским него са руским заменичким прилозима, пре свега зато што је у основи датог заменичко-прилошког подсистема, као и у српскохрватском језику, опозиција према критерију *нередиференцијалности*<sup>19</sup>:

<sup>19</sup> Интерпретација функционално-семантичких својстава неодређених прилошких квантификатора у пољском језику која се овде предлаже заснива се како на регистрованој језичкој грађи и односом пољских неодређених прилога према одговарајућим српскохрватским и руским прилозима, тако и на ли

Прилози са формантом *-kolwiek* (на пример, *gdziekolwiek*) према том критерију су маркирани, а прилози са формантом *-ś* (на пример *gdzies*) према њему су постављени неутрално, тј. могу бити употребљени и референцијално и нереференцијално, што показују и српскохрватски и руски преводни еквиваленти реченица пољског језика са таквим прилозима:

Tamto je negde i umro. (A. 66)  
 Где-то на чужбини он и умер. (49)  
 Zmarł *gdzies* tam na zachodzie. (A. 60)

Хайдемо некуда одавде. (Лем, 122)  
 Идем отсюда куда-никуда. (Лем, 145)  
 Chodźmy *gdzies* stąd. (Лем, 151)

Одлетео некуда? (Лем, 12)  
 Он куда-никуда полетео? (Лем, 28)  
 Poleciał *gdzies*. (Лем, 14)

Исти прилог (*gdzies*) може учествовати и у исказивању локативног и у исказивању адлативног значења, што је иначе карактеристично за заменичке прилоге у пољском језику, на пример:

*Gdzies* daleko zatrzymano się. (Z. 32) - [...] czy nie udało się *gdzies* złośliwe zgrubienie tkaniny. (Cz. 10) - [...] na obiad trzeba się *gdzies* zatrzymać. (TL. 2) - Wydaje się [...] że *gdzies* na szczyście tej wrzawy wszystko może się rozpruć. (A. 29) - Jego spojrzenie stale ulatywało *gdzies* w niebo. (A. 48) - Widać było, że idzie *gdzies* na lepszę. (A. 50)

Прилог *gdzies* има стиласки маркирани синоним у прилогу *kędyś* (арханчно), на пример:

Zniknął, przepadł *kędyś*, jak kamień w wodę. (SJP<sup>3</sup>) - *Kędyś* we wsi słyszał granie. (SJP<sup>3</sup>) - Psy *kędyś* czekać zaczęły. (SJP, E. Orzeszkowa)

Прилог *dokądś* може бити употребљен искључиво адлативно, а прилози *skądś*, *skądś*, као и колоквијални *skądciś*, *skądsiś* и дијалектизам *skądzić* - искључиво аблативно, на пример:

*Dokądś* przecież jechała, *dokądś* zmierzała. (SJP, P. Gojawczyńska) Trzeba wyjechać *dokądś* na urlop. (SJP<sup>3</sup>)

Poczekaj, ja go *skądś* znam. (Fok. 55) - Właśnie oczekiwał przybycia *skądciś* jednego ze swoich synów. (SJP, E. Orzeszkowa) - Szedł *skądś* lekki, ale przenykliwy, nieustanny wiatr. (SJP, W. Wasilewska) - Jest przecież zwyczajną dziewczką wiejską przybyła *skądsiś* ze świata. (SJP, M. Dąbrowska)

тератури о датом питању (посебно: Гжегорчикова 1972, Топольска 1981, Косеска-Тошева 1978, 1982) која независно од извесних термиолошких метододарности између радова различитих аутора, а понекад и разлика општије природе у тумачењу синтаксичког статуса категорије неодређености, нуди у основи конвергентне погледе на неодређене заменичке речи, а у оквиру њих и на, за предмет овог рада битне, неодређене заменичке прилоге у пољском језику.

Опозиција недирективност (локативност) / директивност (аблативност) у том микросистему понекад се неутрализује употребом прилога *gdzies* у функцији прилога *skądś*, на пример:

*Gdzies z daleka, od strony gór, nadbiegła wilczyca.* (SJP, J. Parandowski)

§ 178. Прилози са суфиксом *-kolwiek* (*gdzieskolwiek, dokądkolwiek, którędykolwiek, skądkolwiek*) носиоци су дисјунктивне неодређености, што показује и преводни еквивалент:

*Негде ћемо се срести.*

*Где-нибудућ встретимся.* (WSPR)

*Gdziekolwiek się spotkamy.* (WSPR)

Упор. такође:

[...] pozwalał koniom biec *dokądkolwiek*. (SJP, S. Pięta)

Врло често ти облици долазе у функцији заменичко-прилошких везничких речи, на пример:

*Gdziekolwiek istniało zagrożenie dla handlu, [...] tam wszędzie posyłano Gordona.* (Am. 75) - [...] *gdziekolwiek obróciliśmy oczy, widzieliśmy ją dalej.* (D. 32) - *Wszędzie mi dobrze, dokądkolwiek pojedę.* (SJP<sup>3</sup>).

У функцији дисјунктивне неодређености у пољском језику среће се и прилог *gdzie*, на пример:

*Wyjędziemy gdzie w góry.* (SJP<sup>3</sup>)

За разлику од заменичких речи на *-kolwiek* које, када су употребљене прилошки, а не везнички, имају неодређено-дисјунктивно значење, заменичко-прилошки изрази са елементима  *bądź*  и  *byle* , уз могућност укрштања формација на *-kolwiek* са формацијама на  *bądź*  (на пример, *gdzie bądź, byle gdzie, gdziekolwiek bądź* и сл.) имају општедисјунктивно значење:

*Siadali gdzie bądź, trzymając miszkę posrodku.* (SJP, P. Gojawiczyńska) - *Palili dużo i rzucał niedopałki byle gdzie.* (SJP, K. Brandys) - *Chciałbym być sam, sam jeden, gdziekolwiek bądź, choćby pod ziemią.* (SJP, Z. Kaczkowski)

§ 179. Временски неодређени квантификатори у руском језику организовани су према критерију референцијалне/мереференцијалне употребе, односно према типовим неодређености која се њима исказује, на исти начин као просторни неодређени квантификатори, тј. у основи датог микросистема је супротстављеност референцијалних прилога (обележје *Real*) мереференцијалним временским прилозима (обележје *Irreal*), в. §§ 166-170. Ретке функционално-семантичке специфичности временских неодређених квантификатора у односу на просторне више се посебно објашњавају.

Временска неодређена референцијалност својствена је прилогу *когда-то*, на пример:

Я *когда-то* мечтал стать певцом. (Каз. 20) - Сам он был *когда-то* женат. (Купр. 158) - Быстро пошла по тропинке, по той, по которой бросала *когда-то* платочек. (Гриб. 222)

§ 180. Нерезеренцијално се употребљавају временски заменички прилози *когда-нибудь* (дисјунктивна неодређеност) и *когда-либо* (општедисјунктивна неодређеност). Дата опозиција је слаба, тј. често подлеже неутрализацији, при којој се прилог *когда-либо* употребљава као контекстуални синоним прилога *когда-нибудь*.

Разлика између резеренцијалних и нерезеренцијалних неодређених заменичких прилога најјаче се испољава у реченицама у којима су такви прилози у контрастној позицији, на пример:

Будет *когда-нибудь* настроение - покажу кое-что. Умел *когда-то*. (Ш. 334)

Дисјунктивна неодређеност прилога *когда-нибудь* увек оставља отвореним питање избора временског денотата и не везује пропозиционалну структуру реченице за ситуацију у којој је она употребљена, нити за било коју другу, макар и непознату или неименовану ситуацију, него се прилогом реферирше о *могућности избора* једног од истоврсних, иако не и идентичних, временских денотата. Зато се такви неодређени временски прилози, као и друге заменичке речи са формантом *-нибудь*<sup>20</sup>, употребљавају у синтагмама са императивом, потенцијалом, глаголом у облику будућег времена, у упитним и условним реченицама, у реченицама са персуазовним модалним оквиром, у глаголским синтагмама са модалним глаголима и сл. Упор.:

От этого *когда-нибудь* будет легче и мне и вам. (Паст. 64) - Будь я проклят, если еще *когда-нибудь* с вами поеду (Пан.) - Ты целовался *когда-нибудь*? (Каз. 15) - Разве я *когда-нибудь* раньше замечал молниеносную быстроту уходящего времени? (Бонд. 28)

Општедисјунктивна неодређеност прилога *когда-либо* представља семантички дериват дисјунктивно неодређеног значења прилога *когда-нибудь* са наглашавањем опсега дисјунктивности којом су обухваћени *сви* елементи извесног скупа. С обзиром на то може се рећи да се у семантичкој структури прилога *когда-либо* и сличних заменичких речи у руском језику преламају значења нерезеренцијалних неодређених квантификатора (*когда-нибудь*) и универзалних квантификатора (*всегда*). Универзална квантификација присутна је и код употребе обичних дисјунктивно неодређених квантификатора, јер је могућност избора о којој реферишу заменичке речи са формантом *-нибудь*

<sup>20</sup> У морфемској структури заменичких прилога форманти *-то*, *-нибудь*, *-либо* не могу имати статус постфикса, што се у новмјој русистици уопштава на све заменичке речи, јер постфикс по дефиницији може да постоји само у променљивим речима, а заменички прилози тај услов не задовољавају (в. Пивер 1985: 21)

увек могућност избора једног или неких од свих елемената извесног скупа, али се употребом заменичких речи на *либо* таква квантификација елемената обухваћених дисјунктивношћу може нагласити, и у томе је њихова специфичност у односу на обичне дисјунктивно-неодређене заменичке речи. Та дистинкција очигледно није изразита, чиме се објашњава чињеница да се прилог *когда-либо* чешће употребљава као контекстуални синоним прилога *когда-нибудь* него у свом инваријантном значењу (на пример, у компаративним конструкцијама, упор.: *Он смогнул на своих людей внимательней, чем когда-либо прежде*, Э. Казакевич, МАС). Том слабом семантичком дистинкцијом објашњавају се и уочљива колебања у употреби заменичких речи на *нибудь* и *либо* у језичком осећању Руса (в. Вард 1977). В. неколико примера употребе прилога *когда-либо*:

Тому, кто *когда-либо* был влюблен предлагаю вспомнить, что [...] (Чех. 139) - Это транзитный пункт многих азиатских орд, *когда-либо* прорывавшихся на юго-запад Европы. (Леон. 63) - Людей на свете было больше, чем *когда-либо* впоследствии. (Паст. 54) - Едва ли я *когда-либо* возвращусь к ней. (Галк. 34)

§ 181. Исто обележје *Irreal* карактеристично је за прилог *когда* (супстандардно), као прилог са дисјунктивно неодређеним значењем, на пример:

Слышал ли ты *когда*, чтоб мертвые из гроба выходили? (БАС, А. Пушкин) - Сам хозяин, старый воин, Что сидел среди гостей, Вряд ли был *когда* доволен Так хозяйкою своей. (МАС. А. Твардовский)

§ 182. Са друге стране ни прилог *когда-то* није у руском језику једини носилац неодређене временске референцијалности. Исто обележје постоји и у семантичким структурама прилога *некогда* и *кое-когда*. За семантички однос између прилога *когда-то* и прилога *некогда* релевантан је критериј временске дистанце, према којем је прилог *некогда* маркиран с обзиром на то да упућује на антериорно дисталне денотате, док је прилог *когда-то* према том критерију постављен неутрално. У савременом руском језику неодређени прилог *некогда*<sup>21</sup> врло се ретко среће. Столинак примера употребе неодређеног прилога *некогда* забележено је у језику А. С. Пушкина (СЯП), а у примарном корпусу овог истраживања сви примери употребе неодређеног прилога *некогда* су из мемоарске прозе В. Катајева. На пример:

Купилв [...] бутылку телиани - грузинского вина, *некогда* воснетого щелкушником. (Кат. 53) - [...] куда меня *некогда* свал сумасшедший окулптор. (Кат. 7) - [...] во флигеле дома, где *некогда* жил Герцен. (Кат. 50)

<sup>21</sup> Очигледно хомоним негативног временског универзалног квантификатора *некогда*, на пример:

Вернуться дома было *некогда*. (Тур. 36) - Я иду, мне *некогда*. (Пл. 84)

§ 183. Секундарно, прилог *некогда* може бити употребљен и нереференцијално, у функцији дисјунктивне временске неодређености на плану будућности. Таква употреба датог прилога у савременом руском језику стилски је маркирана архаичношћу. На пример:

Ваша же горестъ, может быть, некогда отзовется дурными последствиями. (МАС, В. Беллинский)

§ 184. Референцијална неодређеност карактеристична је и за прилог *ког-когда*, на пример:

*Ког-когда он и пьян бывал.* (Галк. 34),

али пошто је за тај прилог примарна функција релативне временске квантификације екстензивног типа, он се ниже разматра заједно са другим релативним временским квантификаторима екстензивног типа (*многда, порой, временами* и др.).

Секундарно се у функцији неодређене временске референцијалности употребљава и прилог *как-то*, за који је примарна функција начинске референцијалне неодређености. Међутим, ни временски употребљен тај прилог није синоним досад размотрених временских прилога. Његова функционална специфичност је у томе што се употребљава у текстовима наративне природе истичући почетак нове ситуације чија временска локализација остаје неодређена. У истој функцији употребљава се у руском језику и прилог *однажды*, чијом се унутрашњом формом наглашава једнократност временског денотата. Упор.:

Но вот как-то в холодные, скучные сумерки с улицей поговорила. (Паст. 63) - Вот как-то иду я по улице. (Купр. 168) - Как-то сидела на крыльце и опять Соня пожаловалась, что скучно ей. (Гриб. 220) - И я держу однажды руку над свечкой. долго. (Каз. 11)

§ 185. За подсистем неодређених прилога у српскохрватском језику карактеристична је развијена синонимична унутар тог подсистема, односно више случајева семантичке еквивалентности прилога са различитим фреквенцијама употребе или различитим стилским вредностима. Специфичности српскохрватских временских неодређених квантификатора су најизраженије код прилога који су маркирани као носиоци обележја *Irreal*. То су прилози *икад(a)*, *игда*, *икадар(e)* (дијалектизам) и *кад-тад*. За сва четири прилога карактеристична је модалност значења, али друкчија, управо супротног типа у прва три прилога у односу на четврти. Наиме, док се прилогом *икад(a)* исказује сумња или неверица у погледу реалности објекта квантификације, прилогом *кад-тад* исказује се увереност говорног лица у његову реалност или могућност реализације. Упор.:

Хоће ли моје ријечи *икад* допријети до читатеља? (Маш. 67) - Без метафоре нема поезије нити ће је *икад* бити. (Маш. 363) - Ако је забрана *икад* постојала, то је било само на папиру. (Маш. 76) - Ја не могу овамо више да се *игда* вратим. (РМС, Ј. Лесковар)

Они који крше закон човјечности морају *кад-тад* сами увидјети своју заблуду. (Маш. 43) - Службеник је признао



[...] да би га кад-тад омет протјерали. (Мал. 263) - Сродни језици су кад-тад били у домиру. (С. Живковић)<sup>22</sup>.

§ 186. Нерезеренцијална општедисјунктивна неодређеност исказује се у српскохрватском језику двочланим заменичким речима са временским - *било кад(а)*, односно *кад(а) било*, *ма кад(а)*, као и просторним - *било где (било гдје)*, *где било (гдје било)*, *ма где (ма гдје)*; *било куд(а)*, *куд(а) било*, *ма куд(а)*; *било камо*, *камо било*, *ма камо*; *било откуд(а)*, *откуд(а) било*, *ма откуд(а)*; *докле било*, *одакле било* и сл.; начинским - *било како*, *како било*, *ма како* и, ређе, са другим категоријалним значењима, на пример: *Можете доћи кад било*, *Јавите се кад било*, *Вратиће му кад било* и сл. За разлику од такође општедисјунктивно неодређеног временског прилога *икад* (и са друкчијим категоријалним значењима *игде*, *икамо*, *икуда*, *имало*, *икако*, *моле*), ако тај прилог није употребљен као универзални квантификатор, нпр. *остати без иког*, наведени двочлани прилози немају у својим семантичким структурама компоненту претпоставке о негативној универзалној квантификацији (в. § 185)

§ 187. Дисјунктивна неодређеност, као подтип временске нерезеренцијалности, карактеристична је и за употребу прилога *кад(а)* као неодређеног временског прилога, слабо фреквентног у савременом српскохрватском стандардном језику, на пример:

Да ли си када у своје најтеже дане мислила [...] да волиш сваки уздах овој? (РМС, Р. Маринковић) - Може ли ипак да преболи, да ли ће кад устати. (РМС, М. Кашанин)

Иако су значења дисјунктивних и општедисјунктивних прилога очигледно врло блиска, због чега је и у руском језику слична опозиција веома непостојана, могућност узајамне супституције дисјунктивних и општедисјунктивних прилога у многим окружењима није довољно убедљив аргумент да би се могло говорити о њиховој синонимичности (в., на пример, РМС, II: 620). Сагласно опису тих прилога у прелиминарним параграфима, то су у питању системске семантичке дистинкције. Због њихове слабе изразитости комуникативна вредност таквих дистинкција је мала, што уз изразиту сличност дистрибуција утире пут њиховом схватању као синонимичних временских прилога.

§ 188. Према критерију нерезеренцијалности неутрално су у српскохрватском језику постављени неодређени временски квантификатори *једном* и *некад*.

За прилог *једном* релевантно је значење једнократности и отпочивања новог стања (в. исто за прилог *однажды* у руском језику), на пример:

*Једном*, кад није било преслушавања, ипак су га пробудили. (Мал. 77) - Ипак ћете се *једном* сјетити мене. (РМС, Љ. Јовке),

док је прилог *некад* и према таквом критерију постављен неу-

<sup>22</sup> *Uvod u lingvistiku*. - Zagreb: Školska knjiga. 1958 str. 22.

трајно, потврђујући још једном чињеницу да су најнеутралније јединице система обично и најреквентније. Његови знатно ређи синоними су прилози *негда*, *некоћ*, *некоч*. Упор.:

Ја сам *некад* био пливач. (Арена, 26) - Вјетар би нам развио прах, што се *негда* говорило. (Ман. 147) - *Некоћ* је било много добрих људи. (Ман. 129) - *Некоч* буде забрањено у Дубровнику госпођама да не смију говорити талијански (PMS, В. Јагић)

§ 189. Неодређени квантификатори у пољском и српскохрватском језику показују већи степен типолошке сличности него неодређени квантификатори једног или другог језика у односу на њима најближе квантификаторе у руском језику. То у потпуности важи и за временске неодређене квантификаторе. У пољском језику то су прилози *kiedys*, *niegdys*, *ongi*, *ongis*, *onegdaj* (књишки); *kiedykolwiek*. Последњи прилог маркиран је према критеријуму референцијалности, према којем су остали прилози постављени неутрално. Упор.:

Nie wiem czy pan *kiedykolwiek* obserwował ryby w szklanym naczyniu? (K. 49) [...] nie ma co się spodziewać, by go mógł jeszcze *kiedykolwiek* w życiu ujrzeć. (A. 96)

Robiło się *kiedys* reportaż z fabryki włókienniczej. (Bor. 60) - Pamiętam. Już *kiedys* mi to mówił. (Kow. 52) - Było to mieszkanie ogromne, puste i *niegdys* wykwintne. (Cz. 32) [...] z roli trybuna ludowego, jakim pan był *niegdys*, spadł pan [...] (K. 55) Przez cały ten teren szła ścieżka *ongi* gracowana i wysadzana kwiatami. (Iw. 15)

Прилог *kiedys* (такође *niegdys* и *ongi*), као што је констатовано, може бити употребљен и референцијално, на пример:

Być może nadarzy mi się jeszcze *kiedys* okazja do dalszych obserwacji. (Polska, 56) *Kiedys* pojedziemy na wies. (WSRP)

§ 190. Према семантичкој структури која је констатована за прилог *једном* у српскохрватском и прилоге *однажды*, *как-то* у руском језику - у пољском језику не постоји посебан заменички прилог. Дато значење исказује се заменичким конструкцијама или неким секундарно употребљеним референцијално неутралним временским прилогом, упор.:

Једном, увече, Марја Корсунова закуца у прозор. (Г. 40)

Как то вечером Марья Корсунова постучала в окно. (Г. 44)

Pewnego wieczoru Maria Korsunowa zastukała u... (G. 62)

Био сам једном код њега.

Я как то был у него. (WSRP)

*Kiedys* (pewnego razu) byłem u niego. (WSRP)

§ 191. Пољски језик, као ни српскохрватски, нема посебан прилог са значењем неодређене антериорне дисталности. Преводни еквиваленти руског прилога *некогда* у српскохрватском и пољском језику су обично семантички најближи прилози, референцијално неутрални, али без обележја *Distal* у семантичкој структури, због чега сами не остварују пуну еквивалентност руском прилогу *некогда*. Упор.:

*Некогда здесь было людно.* (WSRP)

*Некад је овде било много људи.*

*Niegdyś było tu ludnie.* (WSRP)

§ 192. Начински неодређени квантификатори у српскохрватском, руском и пољском језику организовани су у основи на исти начин као претходно размотрени просторни и временски неодређени квантификатори.

У руском језику обележје *Real* имају прилози *как-то* и *кое-как*, а обележје *Irreal* прилози *как-нибудь* и *как-либо*. На пример:

*Как-то иначе она, кажется, тогда выглядела.* (Ж. 21) - *И вдруг как-то сразу окончился лес.* (Купр. 149) - *Даже мама держалась как-то иначе, чем прежде.* (Бун. 99) - *Она смеялась, но как-то так, точно ни ум, ни сердце не участвовали в этом смехе.* (Бун. 122) - [...] *птицелов ответил как-то неопределенно.* (Кат. 33)

*Обо мне беспокоится нечего. Меня друзья как-нибудь пристроят.* (Галк. 37) - *В таком духе мы долго совещались, вытася как-нибудь обхитрить судьбу.* (Кат. 48)

§ 193. Прилог *кое-как* функционише првенствено као релативни квантификатор екстензивног типа, или, са већим степенем лексикализације, а даље од система заменичких речи, као начински прилог са значењем "немарно", "слабо", "мало" или "с муком". Таква лексикализација могућна је и за прилог *как-нибудь*, а у сличном значењу негативне оцене ("једва", "како-тако" и сл.) среће се и заменичко-прилошка сложеница *туда-сюда*. На пример:

*Надо учиться на отлично, а не как-нибудь.* (Из радио-емисије) - *Он все делает как-нибудь.* (WSRP) - *Кое-как делаю, наконец, глоток, всего один глоток.* (Каз. 26) - *Александр Демьянович кое-как уладил дело.* (А.Т. 15) - [...] *спекулировать на ней [земле] - туда-сюда, а то рожь да рожь - противное занятие.* (А.Т. 16)

§ 194. У српскохрватском језику према критерију не-референцијалности неутрално је постављен начински прилог *некако*, на пример:

*Лијандерка и Животије поново ће се некако снаћи.* (НИН, 17. маја 1981, стр. 25) - [...] *некако заманићено лунка дебелим штавом по земљи.* (Дом. 173) - *То ме је некако чудно погодило.* (Ол. 120) - *Све је [...] одједном постојало некако друкчије.* (Мих. 68)

§ 195. И заменичко-прилошка сложеница како-тако може бити употребљена и референцијално и нереференцијално, на пример:

Већ смо се како-тако снашли, алијено живимо, нитко нас не дира. (Ман. 289) - Она ће то већ како-тако урадити. (Из разговора)

За сложеницу како-тако карактеристична је лексикализација са компонентом "осредње" или "слабо", или, ближе узрочном значењу, "по сваку цену", на пример: *Одлучила је да га како-тако победи.*

Референцијалност и лексикализованост ("одношањво", "осредње", "слабо") карактеристична је и за начински прилог *којекако*:

Код нас овде још *којекако*, али да видите доле. (РМС, Ђ. Јакшић)

§ 196. Нереференцијална употреба одлика је начинских прилога *како*, *какогод*, *ма како*, *било како*, *како било*; *икад*, који се од просторних и временских нереференцијалних заменичких прилога разликују само категоријалним обележјем начина, док су у осталоме структуре тих микросистема изоморфне. В. примере:

А и они би само чисто хтели да [...] оне бедне кућице повесу, да се може како са ообом (Дом. 175) - Нема наде да би то могло постати *какогод* друкчије. (РМС, Е. Цар) - Ако *икако* може, нека дође. (РМС, Ђ. Јакшић)

§ 197. И у пољском језику начински неодређени квантификатори деле се према томе да ли се употребљавају искључиво нереференцијално (*jakkolwiek*, *byle jak*), или су неутрални у односу на тај критериј: *jakos*, *niejako*, *jakosik* (колоквијално). На пример:

Oni chcą się pobrać [...], ale *jakos* nie wychodzi. (G. 103) - *Jakos* [...] policja przejęła list skierowany do austriackiego internuncjusza w Stambule. (A. 20) - Trzeba *jakosik* żyć na tym świecie. (Fok. S7) - Skakanie ze spadochronem nie jest naszym celem, a więc *niejako* wstępny elementem szkolenia. (TL. 3) - Zrób to *jakkolwiek*. (Bor. 70)

Специфичност пољских и српскохрватских начинских прилога неутралних према критерију нереференцијалности у односу на руске начинске прилоге, који су или референцијални, или нереференцијални, илуструју и преводни реченични еквиваленти:

*Некако* је избегао ту непријатност.

Он *как-то* избежао тој непријатности. (WSRP)

*Jakos* uniknął tej nieprzyjemności. (WSRP)

Треба му *некако* помоћи.

Надо *как-нибуд* помоћ ему. (WSRP)

Trzeba mu *jakos* pomóc. (WSRP)

§ 198. Неодређено-начинско значење и у пољском језику може бити комбиновано са семантичком компонентом оцене. У тој функцији употребљавају се прилози и прилошки изрази: *jakos, bile jak, jako tako, i tak i slak, jakos tam* и др. На пример: *Wszystko robi bile jak.* (WSRP), *Jakos tam dostalismy się do domu* (исто) и сл.

§ 199. Посебни прилози са узрочним и циљним неодређеним значењем постоје само у руском језику. Узрочни неодређени прилози у руском језику организовани су у систем чији су чланови прилози *почему-то, отчего-то; почему-нибудь, отчего-нибудь*; *почему-либо, отчего-либо*. На пример:

Мужа *почему-то* на людях называет Жаком. (Купр. 172) - Помню, что было мне *отчего-то* ужасно грустно. (Дост. 78) - Если *почему-нибудь* я его не найду, то [...] позову полицейского сыскающего агента. (Купр. 179) - Если тебе *почему-либо* неприятно... (Купр. 176) - Мой новый дом *отчего-то* сгорел. (М. Пришвин)

Однос између прилога на *-то*, *-нибудь* и *-либо* овде је исти као и другде у подсистему неодређених заменичких квантификатора, што је раније разматрано у вези са просторним и временским неодређеним заменичким прилозима, а однос између узрочних неодређених прилога серије *почему-* и серије *отчего-* аналоган је ономе што је о томе констатовано у оквиру анализе заменичко-прилошких узрочних локализатора.

§ 200. Једини прилог са неодређено-циљним значењем је прилог *зачем-то*, на пример:

Гриша совсем растерялся, заспешил, *зачем-то* отодвинул тарелку со супом. (Галк. 38) - Иван Петрович Каратаев сидел *зачем-то* в Уфу. (МАС, С. Аксаков) - Денег нет, - сказал Дмитрий, ставя стакан *зачем-то* на пол. (МАС, М. Горький)

§ 201. У српскохрватском и пољском језику у систему заменичких прилога нема посебних јединица са узрочно-неодређеним или циљно неодређеним значењем. За неке прилоге та функција постоји као секундарна, што важи и за заменичке прилоге у руском језику. На пример:

Свиђа ми се *нешто* што он такав. (Ал. И. 104) - [...] некад сам држао да сам цела ову ствар ја сам *однекуд* знала. (Дом. 171) - [...] узнемирена се *декако* чак и стока. (Дом. 176)

А мы *как-то* не боимся этих [...] бюрократов. (Ар. 66) - *Что-то* вы долго не ложитесь спать. (Галк. 38) - Нет, меня это *как-то* никогда не интересовало. (Пл. 96)

No co, Maja, *nie idzie jakos?* (Zal. 194) - W ostatnim czasie [...] *wydziatkował i wycubiał jakos.* (А. 100)

## УПИТНИ ПРИЛОЗИ

§ 202. Пошто упитне заменичке речи није уобичајено (иако није ни сасвим ново) убрајати у квантификаторе, такво решење тражило би овде кратак коментар (шире образложење дато је у радовима: Пипер 1983, 1987). Сасвим је очигледно да упитне заменичке речи имају врло специфично место међу заменичким речима због модалне семантике питања преко које се у комуникацији остварује њихова конативна (инјунктивна) функција. Убрајање тих речи у деиктике катафорског тива, као речи које упућују на одговор који им следи не изгледа довољно убедљиво, пре свега због тога што правилност, прихватљивост и комуникативна оправданост реченице са упитном заменичком речју, као и било које друге упитне реченице, не зависи од тога да ли ће одговор бити реализован или неће бити реализован, тј. доста уобичајена корелација питања и одговора у структури дијалога не представља синтаксичку структуру која би била обавезна за реализацију упитних прилога и питања уопште, нити довољан аргумент за тврдњу да се употребом упитних заменица увек остварује упућивање катафорског типа. С друге стране, упитне реченице, поред тога што се налазе у очигледној творбеној вези са заменичким квантификаторима (уоп., на пример, *где - негде - игде - нигде - свугде*) повезане су с њима и функционално-семантички, уоп. *Где се он налази?* = "он се негде налази и ја хоћу да ми се то место именује", или *Ко куца?* = "неко куца и ја хоћу да знам његово име". Као што парафраза показују, упитне заменичке речи су семантички сложеније од неодређених заменица у ужем смислу јер поред обавезног значења неодређености садрже и дату модалну компоненту.

Заменичка питања називају се и парцијалним питањима, а могу бити интерпретирана и као подтип тзв. алтернативних питања, на пример: *где је књига?* = "да ли је књига на столу, или на полици, или у ташни, или у библиотеци, или...". Ту се врло често из контекста и/или ситуације види на колико се могућних ситуација питање са заменичким прилогом односи<sup>23</sup>.

Обележје *Quest*, као што парафраза показује, представља сложену компоненту у семантичким структурама упитних заменичких речи, али пошто у семантичким структурама заменичких прилога дато обележје функционише нерашчлањено, као јединствено и дистинктивно семантичко обележје, оно у овој анализи неће даље бити разлагано.

§ 203. Подсистем упитних прилога у сва три језика обухвата неколико ужих семантичких подсистема и микроси-

<sup>23</sup> В., на пример, Барулић 1980: 27-28. На могућност интерпретације заменичких питања помоћу дисјунктивних указује почетком овог века А. Мусић (1908: 102). У обимној литератури о питањима уопште и заменичким питањима посебно предмету овог рада најближа је монографија Л. Писарек (1981) о заменичким упитним реченицама у руском и пољском језику. О упитним прилозима у руском и српскохрватском језику в. Пипер 1978; Кончаревић 1986а (такође у оквиру контрастне анализе упитних реченица).

стема заменичких прилога који су по својим базичним семантичким обележјима, заједнички за све чланове датог подсистема и дистинктивним у односу на јединице који припадају другим подсистемима упитних заменичких прилога (*Spatial, Temp, Caus* и др.), подударни подсистемима заменичко-прилошких локализатора (просторних, временских и др.).

Поред тих категоријалних значења, као укупности семантичких компоненти упитних прилога у српскохрватском, руском и пољском језику, којима је одређен еталон описа њихових значења на најопштијем плану - на плану инвентара ужих подсистема и микросистема у оквиру датог заменичко-прилошког подсистема, постоје и нека ужа обележја која су релевантна само у оквиру појединих подсистема и микросистема, тј. само за типолошке еталоне датих подсистема и микросистема.

За просторне упитне прилоге у сва три језика то су обележја која се односе на кинетички аспект просторног односа (*Locat, Adlat, Ablat, Perlat*). Ни инвентар тих обележја није исти у микросистемима просторних упитних прилога у дата три језика, нити је у потпуности иста дистрибуција српскохрватских, руских или пољских прилога којима је одређено семантичко обележје заједничко.

§ 204. У српскохрватском језику поред базичних семантичких обележја *Spatial, Quest* у семантичким структурама упитних прилога са просторним значењем постоје и сва четири обележја кинетичког аспекта просторног односа. Чланови датог микросистема су прилози *где (гдје), куд(а), камо, откуд(а), докле, одакле* и неки њихови, углавном стилски маркирани синоними. У инваријантним семантичким структурама тих прилога дистинктивна обележја распоређена су на следећи начин. Прилог *где* носилац је локативног значења. На пример:

*Гдје је она жена?* (К. 196) - Зекавица погледа у њу [капу]. "Где ли је набавио?" (Ант. И. 18) - *Где сам* - рече оељак унезверено. - Међу људима - одговори младић коме је сломаен кук. (Ант. И. 35) - *Где су Роми?* (НИН, 17. маја 1981, 7) - [...] ја сам само муцао нешто о лепоти света... *Где?* Каква лепота. Којег света? (А. 38)

§ 205. Прилог *куд(а)* и лексикографски регистровани дијалектизми *кудан, кудана, кудара, кудачке, кудачко, кудије, кудијен, кудијер, кућ, куће* и др. носиоци су перлативног значења. Упор. прву реченицу са прилогом у упитној функцији и следеће три са перлативним прилогом у функцији односне везничке речи:

*Станко, куда се шеташ?* (РМС, М. Вујачић) - Та ово је шума куда су војске прошле. (Ас. 97) - *Сад весело идем гором и планином кудијен* оштри вјетрови звижде. (РМС, М. Миланов) - На горњем Дунаву, *кудан* је некад патријарх Чарнојевић ходио. (РМС, В. Петровић)

§ 206. Носилац искључиво адлативног значења је прилог *камо*, претежно у западној варијанти стандардног српскохрватског језика, док је за прилог *докле* и дијалектизме

*доклем, доклен(a), докленак(o), доклер* карактеристично аблативно-лимитативно значење, које има и прилог *докуд(a)*, чија је употреба мање типична за савремени српскохрватски стандардни језик (и забележени примери показују његову везничку функцију, а не упитно значење)<sup>24</sup>. На пример:

[...] Камо уопће може да отпутује једна грбава дама и што ће јој руже? (К. 192) - Свакуј ствари. Идеш са мнома. - Камо? - упита Самела. (Арена, 23) - О, камо, камо сад да бјежим? (РМС, Г. Ковачић)

Докле можеш погодити из пушке? (РМС, Љ. Ненадовић) - Мој сестрићу, Вучевић Никола, Доклена су Турци поробили? (РСАНУ, Љ. Ненадовић)<sup>25</sup>

Свуда докуд око сеже сами знаци умирања. (РСАНУ, Е. Цар) - Ах, ја бих се рада некуд склонити докуд не дошире пренављање, смијех (РМС, Ј. Лесковар)

**Напомена.** - Констатација о регионалној дистрибуцији прилога *камо* начелне је природе. Иако ређе, тај прилог се употребљава у истом значењу и у источној варијанти српскохрватског стандардног језика. Три регистрована примера илуструју његову употребу у односним реченицама:

Овај је убрзо утиснуо и старима дао могућност да имају камо да оду. (Олуј. 122) - [...] један човек који не зна шта да почне, нити камо да крене. (Олуј. 128) - Одлази онамо камо га из оног дућана упутише. (РМС, С. Сремац)

§ 207. Обележје *Ablat* у комбинацији са обележјем *Quest* у српскохрватском језику има прилог *откуд(a)*, од којег се само обележјем *Limit* разликује прилог *одакле* (лексикографски је регистровано и више дијалектизама, на пример, *оклен, оклено, откале, откле, отклем, отклен, отклена, отколе, отколен* и др.). Упор.:

Откуда си долетео? (Лем, 10) - Откуда сте дошли? - Откуда долазе ти мириси?

Обасуо ме је одмах, механички, масом [...] питања. Када сам стигао у Рим, [...] одакле сам допутовао. (К. 273) - Реците ми, одакле ови гусани? (НИН, 17. маја 1981, 67) - Одакле долази ова млада жена? (Арена, 22) - Највиши партизан, вођа патроле, упита: - Одакле идеш? (Ант. И. 37)

§ 208. У српскохрватском језику, као и у другим словенским језицима, аблативно-упитни прилог може имати и функцију питања о пореклу:

А одакле оно ти би? упита он. (РМС, Ј. Веселиновић)

<sup>24</sup> В. у раду Мусић 1910: 172 и о изразу *акобогда* као питању о смеру у којем се врши кретање.

<sup>25</sup> Тамо где корпусу нису регистровани примери за употребу упитних прилога у њиховој основној, упитној функцији овде и даље биће дати примери њихове употребе у функцији везничке речи, ако је такав пример регистрован.



У таквим случајевима или није у питању право конкретно-просторно значење, или се реченицом реферише о локативном, а не о аблативном односу. Наиме, питање о пореклу неке особе може се сматрати просторним значењем, али могућност употребе у истој функцији реченице са прилогом локативног значења показује ослабљену аблативност прилога *одакле* или *откуда* у таквим примерима, упор.: *Одакле сте ви? са Где сте рођени?* и сл. Када се пита о пореклу нечег другог (о извори информација, новца и сл.) у првом плану је начинско значење, а присутно је и узрочно, док је просторно значење врло ослабљено, на пример *Откуда она то зна?* = "како је она то сазнала" или "зашто јој је то саопштено" и сл.; такође: *Одакле му новац?* = "на који начин је дошао до новца" и сл.

§ 209. Поред увитних просторних прилога, који су основни носиоци значења локативности, адлативности, перлативности и аблативности, та значења у српскохрватском језику могу бити исказана и секундарно употребљеним прилозима. Таква употреба обично је стилски маркирана или је воме обухваћена и нека посебна семантичка функција. На пример, локативна употреба прилога *куда* представља дијалектизам у књижевном језику. Упор.:

*Куда сте били с пушкама?* (Р. Домановић),

а локативна употреба прилога *камо*, за коју је карактеристична извесна архаичност и регионалност, за разлику од прилога *где*, представља уједно и питање о локализатору објекта којег, супротно очекивању говорног лица, нема у говорној ситуацији, на пример:

*Камо та дјевојка да игра? Платићемо.* (РСАНУ, И. Андрић) - *Камо онај гуслар, нешто ми се ноћас срзао у опортунизам?* (РСАНУ, М. Лалић) - *Феруз-паша каду пита: Камо кључи од тамница?* (Ј.Ј. Змај, Три хајдука) - *Камо Енеа, куда се одијели?* (РЈАЗУ, В. Палмотић)

У српскохрватском језику нема увитно-просторног прилога који се употребљава само у једном типу окружења, семантички конгруентном са семантичком структуром прилога, као што је то готово увек случај у руском језику. Неки прилози могу се употребити у два или три, а прилог *где* чак у четири различита типа окружења с обзиром на означавање кинетичког аспекта просторног односа: локативном (нпр. *Где су?*), адлативном (нпр. *Где су пошли*), перлативном (нпр. *Где су прошли?*) и аблативном (нпр. *Где су одијели* [*плакат, тавету...?*]) Поред основног, локативног значења прилог *где* често учествује и у исказивању адлативности, а још је обичнија у тој функцији прилог *куда*, на пример:

*Где си вошао?* (Ант. И. 38) - *Где се денуше сви?* (Л. 26) - *Немате где да се извучете.* (РМС, Д. Ђосић)

Поставите вашој деци три конкретна питања: *куда идете, ко ће бити с вама, шта ћете радити?* (НИН, 17. маја 1981, 46) - *Ко смо? Одакле долазимо? Куда идемо?* (НИН, 8. септем-

бра 1981, 34) - Еј, Јејко, душо, куда ми ти тако журно? (РСА-НУ, А. Ковачић) - *Куд сам тако идеш сада?* (РЈАЗУ, И. Гундулаћ)

Мора се ипак приметити да издвојене из контекста и ситуације у којима су употребљене, као у неким од последњих примера, реченице са прилогом *куд(а)* могу бити двосмислене. Понекад ни познавање ситуације у којој је прилог употребљен, на пример у реченици *Куда идеш?* у одсуству контекста није довољно да би се питање једнозначно схватило као питање о смеру, или као питање о линији кретања.

§ 210. У вези са адлативном употребом прилога *куд(а)* и значењима других чланова микросистема *где (гдје) - куд(а) - камо - откуд(а)* изношена су различита гледишта, углавном у оквиру литературе о култури говора и у облику језичких савета<sup>26</sup>. Инсистирање на томе да те прилоге треба употребљавати само у њиховим основним значењима, како се одговарајући прилози употребљавају, на пример, у чешком и украјинском језику, у раскораку је са живим српскохрватским језиком (поготову у његовој источној варијанти), где је раширена адлативна употреба прилога *где* и *куд(а)*. Префиксалних изведених прилога увитног значења од прилога *камо* у највећим речницима српскохрватског језика (РЈАЗУ, РСАНУ, РМС) нема. Новији граматичари говоре и о прилогу *докамо*, засад без потврде о употреби. Значење тог прилога вероватно би било адлативно-лимитативно, тј. оно које има прилог *докле* када је употребљен у функцији просторног одмеравања<sup>27</sup>.

§ 211. Локативни упитни прилози нису лишени ни могућности учествовања у означавању аблативности. Такву могућност пружају реченице којима се реферише о месту престанка посесивног односа, или о престанку односа део-целина, на пример, *Где си то узела? Где се то откачило? Где се то отпило?* и сл. Праве синонимичности са аблативним прилозима ту ипак нема јер се прилогом *где* у таквим реченицама наглашава статички аспект просторног односа, док би прилозима *одакле* или *откуд(а)* у истом окружењу био истакнут његов динамички аспект, тј. употреба једног или другог прилога повлачи разлику да плану сигнификативног значења реченице, начина осмишљавања одређене ситуације, а не на плану њеног денотативног значења, упор. *Где је то узео? Где се то откачило? Одакле се то отпило?* и сл.

§ 212. У руском језику основне семантичке односе у микросистему увитно-просторних прилога носе три јединице: прилози са локативним (*где*), адлативним (*куда*) или аблативним

<sup>26</sup> В., на пример: Z. Vinoc, *Gdje, kuda, kamo?* - *Jezik*, Zagreb, 1988, 3, str. 90-91; Lj. Jonke, *Kužičevni jezik u teoriji i praksi*. - Zagreb: Znanje 1966, str. 130-132; П. А. Дмитријев, *Есу ли потребна ограничења.* - *Наш језик*, Београд, к. с. XVII, 1968, св. 1-2, стр. 23-40 и др.

<sup>27</sup> Е. Barić i dr., *Priručna gramatika hrvatskog kužičevnog jezika*. - Zagreb: Školska knjiga, 1979, str. 142.

значењем (откуда) (посебног прилога са перлативним значењем као основним у руском језику нема). На пример:

Митя [...] через силу спросил: - А где она? - У себя в комнате. (Бун. 111) - Где ты вчера была? - спросил Лешка. - Где? - переспросила Лина [...]. - Где была, там нет. (Лих. 354) - Хорошо, я приду, - согласилась Настя. - А где ты живешь? (Пауст. 206)

А куда бы ты хотела? - Домой. (Гриб. 214) - Куда ты провалился? - услышал он голос Аркадия Ивановича. (А. Т. 130) Куда ты ведешь меня? (Пл. 48) - Куда они торопятся? (Кав. 3) - Куда? - До Быотрянки. (Ш. 331)

Долговязый партизан, командир роты, спросил: - Откуда идешь? (Алт. И. 38-39) - Откуда он бежит и куда? (Пл. 124) - Откуда ты прилетел?

§ 213. Семантичке структуре неколико адлативних прилога одређене су и обележјем *Limit*, али су такви прилози у руском језику стилски маркирани, било као колоквијални (докуда), било као дијалектизми и супстандардни облици (према напоменама које се уз њих дају у највећем речнику савременог руског књижевног језика [БАС]): *докудова*, *доколе*, *доколь*. На пример:

*Докуда ехать?* (БАС) - Папа, а почему картины в рамках? - Вероятно потому, чтобы художник знал *докуда* рисовать. (Из радио-емисије)

§ 214. Прилог *откуда* има више стилски маркираних синонима: *отколева*, *откелева* (супстандардно), *отколе*, *отколь*, *откудова* (арханчно и супстандардно), *откуль*, *откулева* (дијалектизми), на пример:

Какие это такие разбойники появились и *откудова*? (БАС, А. Островский) - А едете *откуль*? - спросил он. - Изпод Казани. (БАС)

Поред тога аблативна као и адлативна лимитативност у руском језику чешће него у српскохрватском и пољском језику исказује се и перифрастично. Упор. примере са српскохрватским и пољским преводним еквивалентима:

Он сказал от какого до какого места нам нужно выучить. (WSPR)

Рекао нам је *одакле докле* да научимо.

Powiedział *odkąd dokąd* mamy się nauczyć. (WSPR)

И прилог *откуда* (и његови синоними) употребљавају се и у функцији питања о пореклу некога или нечега, где ослабљену аблативност показује могућност да се у истој функцији употреби реченица са локативним прилогом и дружијим лексичким значењем предиката, на пример, *Вы откуда?* према *Где вы родились?* *Где вы раньше жили?* и сл.

*Откуда ты такой?* - Из Москвы, - небрежно бросил Пашка. (Ш. 334) Ну те-ка, скажите-ка нам, вы кто такие? И

отколе? (БАС, М. Горький) - Ты откулева? - Я воробьевский.  
(БАС, Н. Успенский)

У један од, у целини посматрано, доста ретких облика контекстуалног варирања инваријантног значења упитно-просторног прилога у руском језику, спада и употреба локативног прилога *где* у глагољским синтаagmaма са адлативним значењем, упор.:

А где я свом книги поставлю? (Чех. 147) - Кладите, где хотите. (Паст. 51),

са прилогом *где* у упитној (прва реченица) и односно-везничкој функцији (друга реченица). Услов за такву употребу упитно-просторних прилога је у семантичкој структури глагола који се заменичким прилогом одређује. То могу бити глаголи каузативног значења (на пример, *повеситъ, положить, посадить, поставить, приклеить, пришить* и сл.), али и неки њима семантички блиски некаузативни глаголи (на пример, *сесть, лечь, встать, наступить* и др.) (Казем-Бек 1981: 192-193). У оба случаја реч је о глаголима стативног значења или њима семантички сличним глаголима са значењем успостављања односа дела и целине. Иако је део тих глагола сасвим очигледно маркиран обележјем каузативности, однос између глагола једне и глагола друге групе може се интерпретирати и у светлу односа који могу да постоје између објекта локализације и локализатора у ситуацији означеној таквим језичким средством: наиме, глаголи који допуштају да локативни прилог учествује у исказивању адлативности деле се на исте две серије и према томе да ли је објекат локализације истовремено и агенс и пацијенс или само пацијенс у ситуацији означеној таквом реченицом (на пример, *Он сел на стул vs. Он положил книги на стул*), што је у очигледној вези са чињеницом да су глаголи једне серије непрелазни, а глаголи друге серије прелазни.

Потпуна синонимичност са адлативним упитно-просторним прилозима у истим или сличним окружењима ипак не постоји: прилог *где* у таквим случајевима представља питање којим се жели да добије ужа, прецизнија информација о локализатору. Упор. реченице:

Куда приклеить марку? На конверт.  
Где тут е приклеить? Приклеи в уголке.  
Куда положить документы?  
Где их тут положить? На нижней подке.  
Куда повесит белье? На веревку.  
Где развесить белье? На кухне.<sup>28</sup>

У руском језику, као и у српскохрватском, у исказивању аблативности може учествовати просторно-упитни прилог са локативним инваријантним значењем уколико је у предикатском изразу реченице глагол са значењем промене посесивног односа или односа део - целина, на пример:

<sup>28</sup> В. Казем-Бек, 1981, стр. 192.

И крестјанин, уныло опуштав плечи, повтарял: У мене ничего нет! Нет! Где я возьму? (Ант. И. 16) - Где ты достала такое сокровище? (Купр. 151)

§ 215. На позадини ситуације у српскохрватском и руском језику природа пољских упитно-просторних прилога оцртава се доста јасно. Микросистем чине прилози са локативним значењем (*gdzie*), са перлативним значењем (*któredy*), са аблативним значењем (*skąd*) и адлативно-лимитативни прилог *dokąd*, који се, као и прилог *gdzie*, често употребљава само у адлативном значењу. На пример:

*Gdzie* *bunkier wykopaliście?* (Cz. 109) - *Gdzie reklamować?* *Jak i gdzie* *możemy w razie potrzeby reklamować.* (TL. 4) - *Gdzie* *dziadek widział takie piękne konie?* (Iw. 21) - *A gdzie* *byłaś?* - *zapytał* *wchodzącą* *Paweł.* (O. 216)

*Dokąd* *chcesz iść.* (Fok. 13) - [...] *dokąd* *w ogóle* *może* *jechać* *garbata* *dama* *i* *po* *co* *jej* *róże?* (K. 172) *Helena* *chciała* *iść* *dalej* *tą* *samą* *drogą.* - *Dokąd* *idziesz?* - *zapytał* *stary.* (Iw. 31) - *Dokąd*  *płyniesz,*  *rzeczko*  *mała...* (SJP, F. Karpiński)

*Ktoredy* *się* *do* *pani* *idzie?* (SJP, P. Gojawczyńska) - *Poedziesz* *do* *Krosowic,* *ale* *nie* *szosą,* *tylko* *bocznymi* *drogami.* *Wiesz* *ktoredy?* *przez* *łaki...* (SJP, W. Skiba) - *A* *ktoredyz* *to* *taki* *obdartus* *do* *Saskiego* *Ogródu* *się* *dostał?* (SJP, L. Solski) - *Ktoredy* *on* *tu* *wszedł?* (WSPR)

*Skąd* *przyjechałeś?* (Lem, 12) - *Zasypał* *mnie* *od* *razu* *mnóstwem* [...] *pytań.* *Kiedy* *przyjechałem* *do* *Rzymu,* [...] *skąd* *przybywam.* (K. 246) - *Skąd* *przychodzisz?* (SJP<sup>3</sup>) - *Skąd* *on* *jest?* - *A* *Bóg* *wie.* *Pewnikiem* *z* *Warszawy.* (Iw. 28) - *Co* *pozzać,* *gdzie* *się* *obrocić,* *skąd* *czekać* *zbawienia?* (SJP, E. Chojecki)

§ 216. У микросистему прилога са упитно-просторним значењем у пољском језику синонимија је слабо развијена. Свим прилозима је заједничка могућност експресивне стилизације основног садржаја, чији је формални показатељ морфема *-z(e)*. В. горе пример за *któredyz*, такође:

*Gdziez* *się* *ta* *fabryka* *znajduje?* (Z. 45) - *A* *gdziez* *ten* *Michał?* *Cięzko* *mi.* (Iw. 35)

Прилог *gdzie* има синоним у прилогу *kędy*, који се као застарела реч готово не употребљава у живом пољском језику. В. примере:

*Kędy* *mam* *iść?* (WSPR) - *Kędyz* *jest* *ta* *sama* *Zofia?* (SJP) - *Kędyz* *te* *stupy,* *te* *granice* *twarde?* (SJP)

§ 217. Поред прилога *skąd* са аблативним значењем у микросистему пољских упитно-просторних прилога постоји и прилог *odkąd* са аблативно-лимитативним значењем, често у контрастној позицији према лимитативном *dokąd*. Упор.:

*Powiedział* *odkąd* *dokąd* *mamy* *się* *nauczyć.* (WSPR) - *Odkąd* *idziesz?* (SJP) - *Pokaz,* *odkąd* *mamy* *zacząć* *bieg.* (SPP)

*Напомена.* - У првом и трећем примеру прилог *odkad* је употребљен у односно-везничкој функцији.

§ 218. Прилог *dokad* уобичајен је и у контекстима у којима се као комуникативно релевантно и дистинктивно истиче обележје *Adlat*, а не обележје *Limit*, упор. према преводним еквивалентима у српскохрватском и руском језику:

*Dokad podrozujaete dzikusy (...)?* (К. 238) *Камо путују ти дивљаци (...)?* (К. 264) *Куда едут эти дикари (...)?*

Најшири семантички опсег и дистрибуцију у датом микросистему има прилог *gdzie*. Поред локативног значења прилога *gdzie* раширена је његова адлативна употреба, упор. према преводним еквивалентима у српскохрватском и руском језику:

*Gdzie się wazystkie podziały?* (Лем 32) *Где се денуше сви?* (Лем. 26) *Куда они все подевались?* (Лем. 44)

Упор. такође:

*Gdzie go wyniesli? w podnieceniu zdazył tylko pomyśleć brat Piotr.* (А. 94) *Gdzie chcesz iść?* (Fok. 13) - *Gdzie wyszcie wazyscy chodzili na taki deszcz?* (SJP, М. Dąbrowska)

§ 219. Као у српскохрватском и руском, и у пољском језику прилог са локативним упитно просторним значењем (*gdzie*) у реченици у којој се предикатским изразом означава промена посесивног односа или њему сличног односа део целина може учествовати и у исказивању аблативног значења, на пример:

*Gdzie to Pan zdobył? - Gdzie to Pan wziął?*

§ 220. Поред тога, у пољском се, као и у другим словенским језицима аблативни упитно просторни прилог употребљава и за питање о пореклу (в. пример горе).

§ 221. Као што је у претходним параграфима о упитно-просторним прилозима у српскохрватском, руском и пољском језику показано, разлике између микросистема упитно просторних прилога у та три језика припадају више синтагматском него парадигматском плану. Док су на парадигматском плану то разлике у развијености синонимских парова и низова и стилској маркираности појединих прилога, на синтагматском плану то су разлике у дистрибуцији, односно у могућностима употребе прилога у неким варијантним значењима. Дистинкција адлативност / аблативност је овде као и другде у дата три језичка система, сасвим постојана јер не постоји контекст у којем би прилози који је носе означавали чисту директивност, или у којем би се адлативни и аблативни прилози могли узајамно замењивати. Најмање могућности варирања инваријантног значења у зависности од семантичке природе окружења имају аблативни прилози сва три језика, а у пољском језику то важи и за перлативни прилог *któredy*. С друге стране, ти прилози имају и најужу дистрибуцију јер се не употребљавају изван контекста који није семантички конгруентан њиховом инваријант-

ном значењу. На супрот њима, најширу дистрибуцију имају прилоги са локативним значењем као основним, и то је најјаче изражено у српскохрватском језику, мање у пољском и најмање у руском језику. Чињеница да се парадигматска дистинкција између директивног и недирективног прилошког значења на синтагматском плану знатно доследније чува у односу који постоји између аблативних и локативних прилога него у односу између адлативних и локативних или перлативних и локативних прилога, вероватно је последица тога што су обележја *Locat* и *Perlat*, као обележја митралокализације, узајамно блиска, док је адлативност ближа локативности него аблативност зато што аблативност значи локализацију која престаје, тј. у структури аблативности важно место има негација (што није случај са друга три значења кинетичког аспекта просторног односа). Другим речима, свака адлативност имплицира локативност, на пример реченица *Куда смо стигли?* имплицира садржај "где смо сада?", док аблативност имплицира престанак извесне локализације уопште, укључујући и локативност, тј. *Одакле су стигли?* имплицира "где их више нема?", а не "где су сада?". Аблативним прилогом или аблативном конструкцијом се, дакле, негира постојање извесног објекта (објекта локализације) на извесном месту (локализатору) као делу просторног универзума<sup>29</sup>.

§ 222. За употребу упитно-просторних, као и других упитних прилога у српскохрватском, руском и пољском језику карактеристичне је такође напоредна употреба више упитних прилога у истој реченици и истој синтаксичкој функцији, што исказу даје обележје појачане емоционалне ангажованости говорног лица у вези са садржином исказа (Пипер 1979). На пример:

Нека иде дете, навијала је моја, што народна песма вели, верна љуба. Где, бре, да иде? Куда? Како? (Политика, 28. фебруара 1981, 13) [...] уз које услове и куда и где може Југославија извозити (Политика, 13. марта 1981, 8)

Как и куда вырваться из этого заколдованного круга [...]? (Бун. 117) - Когда и куда они вернулись? (Рестан 1969: 202)

Kiedyz to zgrzeszyłem przeciwko tej Europie? Gdzie? Jak? (K. 69)

§ 223. Други чешћи случај употребе упитно-просторних прилога у вези са другим прилозима представљају колокације у којима прилог или именичка група која нема упитно значење сужава тзв. дезидератум (в. Хинтика 1974: 305) заменичко прилошког питања. На пример:

Где ћете тамо радити? (K. 170) Где вы там будете работать? (K. 128) Gdzie pan tam będzie pracował? (K. 149)

<sup>29</sup> Таква интерпретација аблативности и адлативности кореспондентна је са погледима А. Вјежбицке, која сматра да се свака интерпретација простора и времена у језику мора ослањати на три елемента: (1) *to become*, (2) *to be part of*, (3) *world* (Вјежбицка 1973: 616)

Рестрикција дезидератума може бити дата и изван реченице са заменичким прилогом, на пример:

Значит, так: *иди, веди се сюда - она в машине сидят. - Где? В какой машине?* (Ш. 347),

а може имати и облик дисјункције, на пример:

*А где же она спит? Вот на этих норах или в клет?* (Бун. 127)

§ 224. Најзад, за колокабилност упитних прилога у руском и пољском језику значајна је и њихова честа употреба са морфемом која питању даје експресивност. У руском језику то је морфема *ж(е)*, а у пољском морфема *-з(е)*. Основна разлика између руског и пољског језика је у том погледу правописна (упор. у руском језику *где же, откуда же...*; у пољском језику *gdzie, skądz...* и сл.).

§ 225. И у подсистему упитних заменичких прилога као и у другим подсистемама заменичких прилога микросистем временских прилога знатно је слабије развијен од микросистема прилога са просторним значењем. У сва три језика упитно-временски прилози су организовани на принципу супротстављености интралокализације (временске локативности или перлативности) екстралокализацији (временској адлативности или аблативности). Ни у једном од дата три словенска језика не постоји могућност заменичко-прилошког диференцирања питања о тренутку (пунктуалност, локативност) од питања о трајању (линеарност, перлативност). Упор. у српскохрватском језику *Када сте стигли? - У пет сати. према Када сте читали ту књигу? - Током прошле недеље.* Ипак, када је то потребно, и временска пунктуалност и временска линеарност могу бити у питању експлицирани као његов дезидератум, али не посебним заменичким прилогом него заменичким изразом са временском лексемом, на пример: *У колико сте стигли? - У пет. Колико дуго сте читали ту књигу? Од понедељка до петка, и сл.* За разлику од локативности и перлативности као обележја временске интралокализације (пита се за временски локализатор у који се, у целини или делимично, смешта временски објекат локализације) код временске екстралокализације, било адлативне било аблативне, пита се о почетној или завршној тачки трајања неке ситуације као оријентир у временском односу у којем је објекат локализације бар делом, по правилу основним, изван локализатора; на пример: *Откад чекаш? Од петка. према Докле ћеш да чекаш? До Нове године. и сл.*

§ 226. Значење временске интралокализације има у српскохрватском језику упитни прилог *кад(а)*, прилог *откад(а)* носилац је обележја *Ablat*, а прилог *докад(а)* носилац је обележја *Adlat*. У исказивању временске адлативности, као и у исказивању просторне адлативности, може учествовати прилог *докле*, који је у тој функцији и обичнији од прилога *докад(а)*. Упор.:

*Кад ће доћи оно неминовно? (Мав. 46) - А када ће умрјети море? (Јел. 11) - А колико је прошло од онда? Од ка-*



да? упита. (Фет. 135) - Откад си ту? (РМС, Ј. Веселиновић) - Докле ћемо још овако ми, прото? (Ман. 60) - И докле ћемо се овуда вратити? (Ант. И. 21) - Докада ће их овде држати? (РМС, М. Вујачић)

Упитни временски прилог са адлативном или са аблативном компонентом уједно представља питање о количини времена, односно о дужини трајања процеса или стања одраженог у значењу предикатског дела пропозиционалне реченичне структуре. Тај количински моменат може бити наглашен адвербијалним конструкцијама са упитно-количинском заменичком речју. Упор.:

*Кољко дуго није размишљао о том висуу кога још увек нема?* (Мил. 29) - *А како дуго сте већ у Риму?* (К. 272)

§ 227. У подсистему упитних заменичких прилога у руском језику питање о времену заступљено је практично само једним прилогом: *когда*, семантички и функционално еквивалентним српскохрватском *кад(а)* и пољском *kiedy*. На пример:

*Когда старт?* - *спросил я.* (Лем, 21)

*Када је старт?* - *упитах.* (Лем, 5)

*Kiedy start?* - *apytałem.* (Лем, 6)

Упор. такође:

*Когда я видел ее? Где?* (Вомд. 30) - *Хорошо. Еду. А когда?* (Кат. 33) - *Алеша... Ты хочешь меня поцеловать? [...]* *Когда?* (Кав. 15) - *И если показать - то когда?* (Купр. 162) - *[...] согласна ли она, и, если да, то где и когда?* (Бун. 126)

§ 228. Функцију адлативних и аблативних упитних временских прилога у руском језику врше перифрастичне заменичке конструкције *до каких пор* и *с каких пор*. На пример:

*И до каких пор мы будем здесь околачиваться?* (Ант. И.) - *С каких пор ты сделался таким щедрым?* (WSPR) - *С каких же пор у вас он хорошим человеком стал?* (Шведова, ред. 1980, II, 389)

§ 229. Једини адлативни упитни временски прилог *доколе* (и *доколь*) као архаичан готово се не употребљава у савременом руском језику. Упор. пример из речника:

*Доколе верить будете словам [...]?* (МАС, В. Соловьев)

§ 230. Ситуација у пољском језику у том погледу је слична оној у српскохрватском: постоје три прилошке јединице, са локативним (*kiedy*), адлативним (*dokąd*) и аблативним значењем (*odkąd*), а у функцији аблативног упитног временског прилога употребљава се и израз *od kiedy*. На пример:

*Kto, kiedy i po co postawił ten dom tutaj?* (Fok. 41) - *Gdziez to mnie nerwy pomiosły? Kiedy?* (К. 45) - *[...] rozpięzmo za mną listy gołozę? Kiedy?* (К. 247) - *Od kiedy to w Paryżu są modne krótkie spodnice?* (Fok. 40) - *Odkąd zrobiles się taki hojny?* (WSPR) - *Dokąd masz na siebie ochotę?* (SJP<sup>2</sup>)

§ 231. Упитни прилози са начинским значењем представљени су у српскохрватском, руском и пољском језику изолованим јединицама, а не микросистемима: у српскохрватском *како*, у руском *как* и у пољском језику *jak*. На пример:

*Како се само увукао?* (Мих. 65) - *Па како је то престало?* (Фет. 131) - *Како живи ваша обитељ?* (Арена, 27)

*Как это случилось? Как это могло случиться?* (Паст. 56)

*Jak wy to robicie?* (Wyg. 135) - *Jak usprawniać transport?* (TL. 4)

§ 232. Поред тога у руском језику постоје још два упитно-начинска прилога периферног функционалног значаја: *каково* и *по-каковски*. Први представља питање о мишљењу саговорника у вези са садржајем исказа у којем је употребљен или у вези са ситуацијом у којој је употребљен. Његова обавезна експресивност може резултирати потискивањем упитне функције и начинског значења у корист екскламативности. На пример:

*А какво на это смотреть?* (Ар. 79) - *Опять он всех обманул. Каково?!* (Ож. 241) - *Каково ему живется?* (Ож. 241)

Други прилог *по-каковски* је супстандардан и представља питање о језику којим неко говори, на пример:

*По-каковски он говорит?* (Ож. 241)

§ 233. Исту функцију у пољском језику има прилошки израз сличне структуре *po jakietu* (колоквијално) поред именичке групе *jakim językiem*, на пример:

*Po jakietu mówił Mickiewicz z Karoliną Jaenisch?*<sup>29</sup>  
- *Jakim językiem posługują się przewodnicy?* (Kruk. 149)

§ 234. Упитно-количинске речи у српскохрватском, руском и пољском језику (*колико*; *скољко*; *ile/ila*), на пример:

*Колико је људи јуче отерано одавде?* (Г. 68)

*Скољко народу схватили здесь вчера?* (Г. 71)

*Ilu ludzi zebrano tutaj wczoraj?* (G. 68),

имају исти статус као и заменичке речи у функцији количинске локализације: именички, а не прилошки (аргументација је дата на стр. 68-69).

§ 235. Сложенију семантичку структуру, а знатно ужу дистрибуцију имају заменички прилози који су семантички маркирани према критерију "цена". Такви су прилози *пошто* у српскохрватском језику, *почем* (колоквијално) у руском, док се у пољском одговарајуће значење не исказује посебним прилогом иди се исказује колоквијалним облицима *po czemu* и *po ile*.

<sup>29</sup> Пример из часописа *Język Polski* XXIX. 1949. z. 5. s. 230.

§ 236. Упитно-узрочни прилози у српскохрватском, руском и пољском језику организовани су у заменичко-прилошки микросистем на сличан начин као други узрочни квантификатори и прилози узрочне локализације. Та изоморфност структуре најочљивија је у микросистемима узрочних прилошких локализатора и квантификатора у руском језику. Обележје *Quest* имају прилози *почему* и *отчего*; *почем*, *что*, *при чем*, *чего* (супстандардно).

§ 237. Прилози *почему* (обичнији) и *отчего* (ређи, али без стилске обележености) у реченицима се описују као синоними. Постоје, међутим, и запажања о њиховој семантичкој издиференцираности, према којима би прилог *почему* представљао општије, шире питање о узроку неке појаве (обично оне на коју се односи семантички садржај предиката у датој реченици), а прилог *отчего* - питање о непосредном узроку или поводу (нпр. Шахматов 1941: 379; Назикова 1968: 6-7), а нешто прецизније и у друкчијем терминолошком реху могло би се рећи да је однос између та два прилога (и других аналогних узрочних квантификатора и локализатора у руском језику) представља привативну опозицију одређену критеријем непосредног узрока према којем је један прилог маркиран (*отчего*), а други није (*почему*). Упор:

*Почему нас так волновали эти стихи? (Кат. 11) - Отчего вы сегодня рассмеялись, как только увидели меня? (Тург. 28)*

Ипак та два прилога често функционишу као синоними (в. Назикова 1968: 7) јер је поменута дистинкција обично комуникативно мало релевантна или сасвим ирелевантна.

§ 238. Други упитно-узрочни прилози су стилски маркирани или имају врло ограничен дезидератум: прилог *почем* (обично у колокацији са глаголом *знать*) је супстандардан, као и облик *чего*, док је облик *что* у таквој функцији колоквијалне природе (в. Кончаревић 1986: 86). На пример:

*А ты почем знаешь, что не живут? - опросил староста. (Бун. 122) - Ты чего такой грустный? (Ш. 342) - Вы что смотрите на меня так? (Конюкина, 1959: 253)*

§ 239. Могућности варирања инваријантних значења упитно-узрочних прилога су такође врло ограничене. Тако прилог *почему* поред свог основног значења може представљати питање усмерено на узрок констатације или претпоставке која се износи у претходном исказу (саговорника), на пример: *Шеф совсем ушел. - Почему совсем? Придет еще.* (Арутюнова 1970). Таква употреба прилога *почему* у реченицама сасвим одређене дијалогске структуре, са елементима цитирања оног дела исказа који се кроз реплику негира очигледно су само делимично упитне и узрочне.

Таквој њиховој употреби блиска је употреба упитно-узрочног колоквијалног прилошког израза *при чем* (увек у колокацији са прилозима *тут* или *здесь* у значењу "у овом

случају“) којим се пита за узрочно-последични однос који је истовремено предмет имплицитног негирања, што се често и формално искаже у следећој реченици. На пример:

*При чем тут кроль? (Каз. 22) При чем здесь костюм? (Каз. 9) - Впрочем, это неважно.*

§ 240. Насупрот упитно-узрочним прилозима у руском језику само један упитни прилог (зачем) има циљно значење. Упор.:

*А я к чему там? - Надо. - Да зачем? (Ш. 346) - Зачем Пров заходил? (Паст. 44) - Зачем с него сняли шинель? Почему не отдали вещи? (Пл. 15) - Кто мучил ее? Зачем? (Бонд. 31)*

У језику писаца XIX века могу се наћи примери аблативне, тј. узрочне употребе прилога *зачем*. На пример:

*Зачем она просто не сказала, что идет одна? (Дост. 63) - Зачем я не птица, не ворон степной[...]? (БАС, М. Лермонтов)*

§ 241. Од више упитно-узрочних прилога у српскохрватском језику прилог *зашто* покрива готово све случајеве питања о узроку или циљу заменичким прилогом. Питање о узроку или циљу исказује се и следећим заменичким прилозима и прилошки употребљеним заменичким облицима: *крошто, нашто, рашта, чему, шта, што*. На пример:

*Зашто се не разумемо, ако се волимо? (Ал. И. 10) - Коме да се испричам? Зашто? (К. 40) - Зашто и крошто он није знао није је хтио кога питати. (Коч. 253) - Што да жалим ово великомео балканско месо? (К. 72) - А што су му одсекли [ногу]? (Лаз. 89) - Шта гледаш тако? (Лем. 11) - Шта се буниш дете? (РМС, Ђ. Јакшић) - Чим се повратио, одмах га је у службу увела стара господарица. Рашта и не би? (Ћив. 288) - А чему све то? - шалутала је. (Ас. 96) - Не, немој ми прићи, нашто то и чему? (Д. Максимовић)*

Већина тих прилога су синоними прилога *зашто*, али су неки од њих практично ван употребе у савременом српскохрватском стандардном језику (*крошто, рашта, нашто*).

§ 242. Циљним или примарно циљним прилогом сматра се прилог *чему* (в. Стевановић 1974: 19; Ковачевић 1988: 236), али семантички однос између прилога *чему* и других наведених прилога није идентичан односу између упитно-узрочних прилога и циљног упитног прилога *зачем* у руском језику, због тога што су дате семантичке функције у руском језику врло јасно разграничене, док у српскохрватском исти прилози могу учествовати како у исказивању узрочног значења у ужем смислу, тако и у исказивању циљног значења. Уосталом, у дијахроничкој перспективи сви ти прилози у српскохрватском су примерно аблативног, а не аблативног значења (осим облика *шта* као питања о узроку<sup>30</sup>), што показује њихова творбена струк-

<sup>30</sup> В. у вези с тим Грицкат 1975: 125.

тура. Поред тога, семантичка структура прилога чему садржи и модалну компоненту субјективне оцене "непотребности". Упор. и неколико примера из поменутих радова М. Стевановића и М. Кочачевића:

Чему то прије рада запрљати? (В. Новак) Чему та лаж? (И. Андрић) Чему то иронизирати? (Р. Маринковић) [...] и чему тај сувошни немир и та нервоза? (М. Крлежа) - Чему онај израз олакшања на Сајмоновом лицу? (Свијет)

§ 243. Ситуација у пољском језику је у том погледу ближа српскохрватској него оној у руском језику. Наиме, упитни прилог *dlaczego* (такође експресивно *dlaczegoż*) може функционисати и као питање о узроку и као питање о циљу. Упор. пример са преводним еквивалентима у српскохрватском и руском језику:

A mnie by pan pojedynkiem nie zaszczycił? Czy można zapytać *dlaczego*? (К. 49)

А мене ви не бисте почастили дубојем? Молим вас, а зашто? (К. 56)

[...] Не позволите ли узнати, почему? (К. 204)

Упор. такође (у узрочном и циљном значењу):

*Dlaczego* nie sprzedajecie kawy i alkoholu? (ТЛ. 3) - *Dlaczego* nie przepędził tej swojej trucizny? (А. 25) - *Dlaczegoż* tamta powiedziała, że się złąkla? (Z. 34)

*Dlaczego* energia nuklearna? (ТЛ. 7) - *Dlaczego* ja mam za niego nadstawiać głowę? (А. 64) - *Dlaczego* więc z tak wielu spraw [...] wybrał pan tę właśnie? (А. 91)

Колоквијално се у истој функцији употребљавају адвербијализовани заменички облици *czego*, *czegoż* и *czemu*, *czemuż*. Упор.:

Czego się wałasasz po domu nieubrana? (Fok. 54) - Czegoż się gapisz? (SJP<sup>3</sup>) - Czemu nie śpisz? (SJP<sup>3</sup>) - Czemuż jej nie oddacie do szpitala? (Z. 41)

Прилошки израз *po co* искључиво је упитно-циљног значења. Упор. према српскохрватским и руским преводним еквивалентима:

Daj mi to... - Po co ci? (Лем, 115) - А po co to wszystko? (Лем, 140)

Дай ми то... - Шта ће ти? (Лем, 121) - И чему све то? (Лем, 113)

Дай мне листок... - Зачем? (Лем, 144) - А зачем все это? (Лем, 136)

Према томе, дата група упитних прилога у пољском језику организована је према критерију обавезности циљног значења у привативну опозицију чији је маркирани члан прилошки израз *po co*.

## 2.2. Релативна квантификација

§ 244. Као што је било раније речено, релативни (компаративни) квантификатори увек дају количинску карактеристику извесног денотата у односу на неку количину која је изван њега, а квантификација која се преко њих остварује може да буде, пре свега, *општа*, када се квантификација сваког појединог денотата или његовог обележја, врши у односу на онај појам количине који се за дати денотат или обележје сматра уобичајеним, или *посебна*, када се квантификација у сваком посебном случају одређује квантитативним својствима неког другог посебног случаја, а не класе којој оба припадају.

У првом случају објекат квантификације се према релевантном категоријалном обележју (простор, време, начин...) локализује или у "просеку", "норми", "средњој вредности", или изван такве величине: *изнад ње* (интензификација), или *испод ње* (екстензификација).

У сва три језика заменичко-прилошки интензификатори су знатно слабије заступљени него екстензификатори, а у појединим микросистемима их често уопште нема.

Тако се, на пример, у српскохрватском језику просторним интензификатором може сматрати прилог *многа где* (*многo где*)<sup>31</sup>, за који нису нађени примери употребе ни у основном корпусу, ни у највећим речницима српскохрватског језика. На пример: *Трагови такве архитектуре налазе се многа где у нашој земљи, То можете видети многа где у тим крајевима и сл.*

§ 245. У руском језику просторни интензификатори су слабо фреквентни прилози *где-где* и *куда-куда*. На пример:

Уж я где-где не был. (БАС, Ф. Решетников) - А уж зато куда-куда мы с ним не ходили. (БАС, Н. Лесков)

За такву употребу датих прилошких сложеница карактеристична је негација у предикату реченице са прилошким интензификатором, што је такође карактеристично за екскламативну употребу унутрних прилога у функцији количинске интензификације, иако тада негација може и изостати. Упор:

Но наш брат, охотник, куда ни заходит! (БАС, И. Тургенев) - Куда только он не обращался! Куда не садил! (Сивјалска 1981: 64) [...] мало ли куда мы можем пойти с Лилей сегодня. (Кав. 20)

<sup>31</sup> В. Правосно српскохрватскога књижевног језика: *си правосносним речником* / издавала Правосносна комисија. - Нови Сад: Матица српска; Загреб: Матица хрватска, 1960, стр. 430.

§ 246. Просторни екстензификатори су у српскохрватском, руском и пољском језику заступљени већим бројем прилога од којих се неки традиционално не сматрају заменичким иако у функционалном погледу припадају подсистему заменичко-прилошких квантификатора.

У српскохрватском језику просторни екстензификатори су издиференцирани с обзиром на присуство обележја *Locat*, *Ablat* или *Adlat* у семантичким структурама таквих прилога. Најбројнији су прилози са локативним значењем: *где-где* (*гдје-гдје*), *гдешто* (*гдјешто*), *дегде* (дијалектизам), *којегде* (*којегдје*), *овде-онде* (*овдје-ондје*), *погдешто* (*погдјешто*), *понегде* (*понегдје*), *подегде* (*погдјегдје*):

Дао Бог још летње време, те се бар *где-где* нађе која воћка. (Дом. 178) - *Гдје-гдје* се заустављала, те даље превртала. (Тип. 292) - [...] надгледајући кровове по којима се *где-где* који храбрији усуђивао да провири. (Ил. политика, бр. 1070, стр. 11) - [...] нисам преводио врсту по врсту, него строву по строву, а *дегде* и лист по лист. (Ј. Ј. Змај)<sup>32</sup> - *Понегдје* би се скрасио и, штовише, давао подуку у мјесној музичкој школи. (Ман. 274) - Дешава се да покатакд и *подегде* регионална заступљеност постане регионална затупљеност. (Вечерње новости, 8. маја 1978) - Сунце се пробијало *овде-онде* кроз облаке. (РМС, Б. Ђосић) - Мора се *гдјешто* преко таквих стрмени или да је тешко и коња провести. (РМС, В. Караџић) - Миле [су ми] успомене из оних земаља у којима сам *погдешто* нашао чему сам се зачудио. (РМС, Љ- Ненадовић) - Ђуприје су *којегде* подижене над глибовитим барама. (П. Адамов)

*Напомена.* - Од прилога из ове групе издваја се прилог *погдешто*, чија семантичка структура укључује значења "понегде" и "пнешто".

§ 247. Носиоци еквиполентне опозиције адлативност/аблативност у овом микросистему су прилози *којекуд(а)* и *којеоткуд(а)*. Упор.:

[...] затим би са својим бродом ишао окодо по оточима и још *којекуда*. (Сл. 53) - [...] и још се *којеоткуд* прикупља, састане се овет око триста војника. (РМС, В. Караџић)

<sup>32</sup> Пример је из књиге М. Сибиновића *Оригинал и превод* (Београд: Привредна штампа, 1980, стр. 56).

Истог су основног значења у српскохрватском језику и прилози *местимично* (*мјестимично*), *местимичце* (*мјестимичце*), који се традиционално не сматрају заменичким иако су функционално идентични прилозима типа *понегде*, *овде-онде* и сл. Њихова употреба везана је, по правилу, за случајеве када је објекат локализације део локализатора, на пример: *Боја* се *местимично* скинула са *знда* и сл. У савременом српскохрватском језику употребљава се у истој функцији и прилошки израз *ту* и *тамо*, што, према неким мишљењима, није одлика доброг српскохрватског језика (Московљевић 1974: 54)

За дистрибуцију релативних квантификатора најрелевантнија је категорија броја: плурални облик и значење конститутивног елемента именичке групе, односно његово лексичко граматичко значење збирности или градивности. С обзиром на чињеницу да је основно значење просторних екстензивних квантификатора просторно количинско, прилози екстензивне квантификације нису релевантни само за квантификацију локализатора, односно његових саставних делова, која се оцењује као количина мања или већа од уобичајене, него и за квантификацију објекта локализације. Наиме, као и код универзалних квантификатора, идеја о сложенем локализатору обично подразумева сложеност објекта локализације. На пример, реченица

(1) У сали се *понегде* виде деца

на денотативном плану значи што и

(2) У сали се види *понеко* дете,

с том разликом што је у (1) у првом плану квантификација простора у оквиру локализатора, а у (2) квантификација објекта локализације. Осим тога, као и у универзалној квантификацији, именица која се односи на објекат локализације у екстензивној просторној квантификацији може имати сингуларски облик, ако је збирног или градивног значења, на пример: *Понегде је пао снег, Понегде је опало лишће* и сл.

У екстензивној просторној квантификацији може учествовати и прилог чија је примарна функција егзистенцијална квантификација, са обавезним ослоном на семантичку структуру контекста, пре свега - лексичког окружења прилога у истој реченици, на пример:

Наоколо стијене, *негде* голе, а понајвише обрасле малом шумом. (РМС, В. Караџић)

§ 248. И у руском језику носиоци просторне екстензивације су прилози *где-где*, *кое где* (колоквијално *кой-где*), *местами*, *там-сям*, прилошки израз *тут и там*, на пример:

*Где-где* начинал сверкать огонек. (БАС, Н. Гогољ) - Вначале еще кое-где был снежок. (А. Т. 179) - Засиженные мухами обои кое-где и отклеились. (А. Т. 8) - Стол, [...] кое-где покрытый жаркими пятнами света сиял скатертью. (Бун. 11) - Даже небо, кое-где подмазанное бледной синевой [...] тут прощя и спокойнее. (Бун. 97) - Местами они [печки] уже даже проклеивались. (Кат. 62) - Улицы кипели народом, там-сям стояли отдельные группы. (БАС, А. Герцен) - В лунном свете тут и там блестят детские шапочки жесткой горной травы. (Авт. И. 5)

Као у српскохрватском и у руском језику егзистенцијални квантификатор (*где*) може учествовати у исказивању екстензивне просторне квантификације, али не као основни носилац те функције него као неодређено-количинска допуна незамењивим лексичко-граматичким средствима њене реализације. Упор.:



В иных [теплушках] горели печки, а где и костры посреди вагона. (А. Т. 285)

§ 249. За разлику од тих прилошких просторних екстензификатора, чије је основно значење локативно, у истом прилошком микросистему обележје *Adlat* има прилог *кое-куда* 'колоквијално *кой куда*), на пример:

Остальные хоть и были *кой-куда* назначены, но почти тотчас возвратились. (Галк. 35)

§ 250. У истој функцији екстензивне просторне квантификације у пољском језику налазимо прилоге и прилошке изразе *gdzieniegdzie, tu i owdzie, tu i tam*. Упор. следеће примере:

*Gdzieniegdzie* [...] strzelała w górę nowa kamieniczka. (Z. 45) - [...] snuł się *gdzieniegdzie* wątki ściągającej trawy. (D. 30) - *Gdzieniegdzie* leżą jeszcze płaty sniegu. (Fok. 59) - *Gdzieniegdzie* zakwitły malwy, *tu i owdzie* rozwiły się pierzaste "warszawianki". (Iw. 10) - Barwa jej była czerwona ryza, *tu i owdzie* rozdarła przez dziwaczny znak ciemny. (Z. 33) - *Tu i tam* na niebie ukazywały się już chłodne iskierki gwiazd. (SJP, M. Dabrowska)

§ 251. Временски заменички прилози у функцији релативне (компаративне) квантификације такође су у сва три језика заступљени мањим бројем прилошких интензификатора и већим бројем прилошких екстензификатора. У оба случаја у питању су временски прилози фреквентативног типа са различитим степеном лексикализованости, још израженије него код просторних релативних квантификатора. Зато се у домену временске релативне квантификације не може говорити о јасној дистинкцији између заменичких и незамењивих речи.

Тако, на пример, у српскохрватском језику прилог *каткад* представља јединицу датог заменичког подсистема, а прилози *ретко, повремено* или прилошки израз *с времена на време*, иако су му функционално врло блиски у мањој се мери осећају као заменички - због наглашеније фреквентативности, а пригушене неодређености. Разлика, поред тога, може да буде и комуникативно синтаксичка: на пример, за прилог *каткад* није карактеристична рематска позиција (иада није ни искључена, упор.: *Он се само каткад напије, а његов друг се готово не трезни*), док са прилогом *ретко* ствари стоје обрнуто - за тај прилог је уобичајено да носи рему, а не да је у тематском делу комуникативне структуре реченице (на пример, *Он је ретко свирао, али је зато волео да запева и сл.*).

У том светлу су заменичким прилозима функционално блиски, на пример, прилози временске интензификације: *често* (у српскохрватском језику), *часто, зачастую* (у руском) и *często* (у пољском) као у реченицама:

Замста су често одлазили на његов гроб. (Ол. 122)

Приходи чаще... (Гриб. 220) - Внезапность и обманутое ожидание зачастую необходимое условие смеха. (А. Н. Лук)

[...] ale często zle na tym wychodzę. (TL. 2)

Наведени пример из руског језика показује и могућност морфолошке компарације (која постоји у сва три језика), што иначе није својствено заменичким прилозима.

§ 252. С друге стране, заменичко-прилошка временска екстензификација је у сва три језика представљена већим бројем прилога који се не сматрају увек заменичким, пре свега због специфичне творбене структуре, чак и када су функционално идентични временским заменичким екстензификаторима. То убедљиво показују преводни еквиваленти реченица са заменичким временским екстензификатором у једном језику и временским екстензификаторима другачије творбене структуре у другом језику, на пример:

*Понекад* тако зажелим да је видим. (Г. 51)

*Иногда* так хочется видеть ее. (Г. 35)

*Czasem* tak chciałoby się ją zobaczyć. (G. 53)

Ипак ми је од времена на време изгледало преглупо да читаве ноћи губим с брбљивцима. (К. 24)

*Порой* мне представлялось безумием губить (sic!) долгие ночи в обществе болтунов. (К. 182)

*Mimo wszystko odczuwałem bowiem niekiedy bezsensowność marnowania czasu z gadułami.* (К. 19)

§ 253. Српскохрватски језик је врло богат заменичким прилозима тога типа: *гдекад(а)* (*гдјекад(а)*) *кадагод*, *кадгод*, *кадикад(а)*, *каднокад(а)*, *каткад(а)*, *кадшто*, *кашто*, *којекад(а)*, *неколикократ* (застарело), *овда-онда*, *погдекад(а)* (*погдјекад(а)*), *покадшто*, *покашто*, *покаткад(а)*, *понекад(а)*, *повремено*; дијалектизми као *јегда*, *ђегда* и др. На пример:

Међутим, *понекад* се догоди да човека задеси нека необична несрећа. (Арена, 50) - *Каткада* смо и излазили. (Сл. 51) - Једва да је још *покаткад* танко писнуо. (Мих. 66) - *Каткад* би се лецнуо и рекао да је катастрофа на помолу. (Ман. 59) - *Каднокад* дао му и паре. (РМС, Е. Мулабдић) - *Кадшто* су намигивали један другом. (Ман. 68) - На његовом лицу не беше оног хероичног изгледа, који се *кашто* виђа и на пензионерским потпуковницима. (Лаз. 56) - [...] а опет се држи у сили, на зарже *покашто*. (Дом. 176) - Зашто не свратиш *кадгод* до нас? (РМС, М. Московљевић) - *Гдјекад* би, недељом и празником, обукао и стајаће руво. (Коч. 259) - *Погдекад* се дешавало да су се на људима јавили знаци тровања. (РМС, М. Батут-Јовановић) - [...] понеко [понео] само хлеба да бар *овда-онда* залаже глад. (Дом. 178) - Вук је имао *неколикократ* прилике... да своје пражописно начело... преиначи. (РМС, В. Јагић)

Иако речници не дају одговарајуће напомене већина тих прилога ретко се или чак врло ретко употребљава у савре-

меном српскохрватском стандардном језику, пре свега, прилози *каднокад(а), кашто, кадагод, којекад(а)*.

§ 254. У руском језику у функцији временске екстензификације срећемо прилоге *иногда, кое когда* (колоквијално *кой-когда*), *когда-когда* (супстандардно), *порой* (*порою*), *подчас, часом* (колоквијално) и друге прилоге са јачом лексикализацијом и утолико даље од заменичког система, на пример, *редко, изредка, временами* и др. Упор.:

*Иногда* мама берет Сережку с собой в кино. (Пан. 8) - *Иногда* совершенно неожиданно хвалил офицера [...], *иногда* начинал распекасть. (Купр. 157) - *Кое-когда* он и пьян бывал. (Галк. 34) - *Кой-когда* откроешь заледевшие ресницы. (БАС, Вяч. Иванов) - Сколько же я пережила! - сокрушалась *порой* она. (Увар. 436) - А *порою* весь начинал дрожать. (Бун. 131) - [...] *подчас* мне самому начинало казаться будто шляпы летят по воздуху. (К. 206) - Она ничего, все усмехается, а только *часом* взглянет на окошко. (БАС, А. Чехов) - *Временами* закружатся снежные хлопья. (Пл. 7) - *Изредка* только останавливался он перед какой-нибудь статуей. (Ж. 19) - *Овес-то, братцы, лаком, когда-когда* его мужичий коняга видит. (БАС, М. Е. Салтыков-Щедрин)

У функцији временске екстензификације такође могу бити различити прилошки изрази са заменичким речима или без њих, на пример:

Теперь же Семен *редко когда* вспоминал о танке. (БАС) - И правда, приходил Алешка, только *не часто*. (Гриб. 220) - *Иной раз* как начнет говорить, ничего не поймешь. (МАС) - *Время от времени* возможность начать жить снова [...] так волновала его. (Грин 192) - Налетавший *от времени до времени* ветер свергал [...] целый поток брызг. (Бун. 134)

§ 255. На исти начин функционишу у пољском језику прилози *niekiedy, poniekąd, podczas, czasem, czasami, chwilami, rzadko*. На пример:

*Latem niekiedy* obserwuję fascynującą zartocznosc sandaczy. (Cz. 177) - *Poniekąd* pojawiło się ono już w powyszach przykładach. (Now. 138) - *Podczas* gdy Janek spał, ojciec stał w proggu. (D. 27) - *Gdybys czasem* przechodził koło "maur sa", to wstap do mnie. (Now. 138) - *Czasami* jednak niektorzy z nich mówili o rzeczach dla osady zupełnie nowych. (G. 23) - *Chwilami* wszystko cichnie. (A. 29) - *Rzadko* kto słuszał od niej dobre słowo. (Z. 41)

Упор. и прилошке изразе у истој функцији:

*Kiedy niekiedy* jechał woz z jarzynami. (Z. 53) - *Od czasu do czasu* od strony Warszawy [...] przyptynał obłoczek. (SJP) - *Rzucał od chwili do chwili* radośny wzrok na Jagienkę. (SJP) - *Od razu do razu* poprawiał węgle kijem. (Iw. 6)

§ 256. Посебно место међу релативним квантифика-

торима имају квантификатори за које је релевантно пре свега то да ли је објекат квантификације схвата као објекат дискретне или као објекат недискретне природе, од чега зависи да ли је квантификација таквих денотата кумулативна (на пример, *петнаест писама, много писама и сл.*), или је градуелна (на пример, *итекако добро, кудикамо боље и сл.*).

Релативни квантификатори кумулативног типа, било да је реч о интензификаторима, као што су у српскохрватском и руском језику *много*, у пољском *wiele*, било да је реч о екстензификаторима, на пример, у српскохрватском језику *мало* (такође *имало, моле, иколико*), у руском *немного*, у пољском *niewiele*, понашају се у синтаксичком, а неки и у морфолошком погледу као заменички придеви, а не као заменички прилози, на исти начин као и количински локализатори и егзистенцијални квантификатори, на пример, у српскохрватском језику *толико, колико, неколико* и њихови функционални еквиваленти у руском и пољском. Пошто је аргументација за такво мишљење у одговарајућим параграфима била изнета, а важи *mutatis mutandis* и за релативне квантификаторе кумулативне квантификације у сва три словенска језика који су овде предмет разматрања, она у овом параграфу може бити изостављена (в. стр. 68-69).

Релативна квантификација денотата који се схватају као недискретни (процеси, особине) има своје интензификаторе и екстензификаторе.

§ 257. У српскохрватском језику у функцији градуелних заменичко-прилошких интензификатора употребљавају се прилози *итекако* и *кудикамо*. На пример:

То *итекако* кошта и оптерећује производњу. (Арена. 46) - Шолохов је *итекако* присутан у књижевским изложима. (В. Вулетић)<sup>32</sup> - Људи се не убијају чак ни онда када је живот *кудикамо* страшнији од смрти. (Ман. 60) - Добијали смо и ми новчане награде, али *кудикамо* мање него данас. (Борба, 17. фебруара 1981, стр. 11)

Као што примери показују, прилози *итекако* и *кудикамо* налазе се у односу допунске дистрибуције с обзиром на то да ли је реч коју прилог одређује у облику компаратива (или суперлатива, на пример: *То је кудикамо најбољи играч у тиму*), или није у таквом облику. У синтаксичком погледу разлика између та два квантификатора је у томе што прилог *кудикамо* може одређивати придев или други прилог, али не и глагол, док за прилог *итекако* такво ограничење не важи (*итекако добар, итекако бољи, итекако добро, итекако ће да ради и сл.*).

Суперлативног је значења и прилог *надасве*, нпр. *Надасве је волела музику, А надасве је добар пливач и сл.*

Искључиво у функцији квантификације особине исказане придевом и прилогом (само у облику тзв. позитива), али не и глаголом употребљавају се прилози *веома, врло, јако*. На пример, *веома брз, веома брзо и сл.*

<sup>32</sup> Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, 1966. IX, стр. 301.

Четврти тип дистрибуције карактеристичан је за прилог *много* када је секундарно употребљен у функцији градуелне, а не кумулативне квантификације, на пример:

Нешто му се *много* рђаво догодило. (РМС, Д. Ђосић)  
 - *Много* више [ми је] стало до нашега доброг мишљења. (РМС, С. Крешић)

Тако употребљен прилог *много* у дистрибутивном погледу понаша се и као прилог *кудикамо* и као прилог *веома* и његови синоними.

Из реченог би се могао извући закључак да од размотрених прилога најширу дистрибуцију има прилог *итекако* (који се и семантички разликује од осталих наглашеном интензификацијом), ужу - прилог *много* употребљен у функцији градуелне квантификације, а још ужу, али узајамно различиту, с једне стране прилог *кудикамо*, а с друге - прилог *веома* и његови синоними.

Постоје још многи други прилошки интензификатори који су због различитих семантичких и синтаксичких специфичности мање или више удаљени од система заменичких прилога као прилога категоријалног значења и субјективно-деиктичког упућивања (на пример, *доста*, *прилично*, *изузетно* и др.) па се стога овде разматрање њихових значења и употребе изоставља.

§ 258. Насупрот тим интензификаторима стоје прилошки градуелни екстензификатори као што су у српскохрватском *мало*, *донекле*, *колико-толико*, *упор.*:

На крају се могао *донекле* служити десном руком. (Ман. 62) - Бранко... се *мало* снашао *док* је она говорила (РМС, Б. Чиплић) - Тражити и наћи [треба] *колико-толико* приучене металце. (Политика, 24. марта 1981, стр. 9)

За разлику од прилога *мало* и *донекле* прилошка сложеница *колико-толико*, којој нема кореспондентне у друга два језика, има сложенију семантичку структуру јер поред екстензивне компоненте "мало" обавезно носи и информацију "прихватљивог минимума", тј. *колико-толико приучен* = "приучен мало, толико да се то може сматрати прихватљивим", *колико-толико употребљив* = "мало употребљив, али толико да је то прихватљиво" и сл.

§ 259. У руском и пољском језику, као и у српскохрватском, релативни квантификатори градуелне квантификације локализују степен изражености неке особине, процесуалне или непроцесуалне, изнад или испод неке опште, средње вредности која се у датој реченици и тексту не именује тј. природа и функција руских и пољских интензификатора и екстензификатора у оквиру датог општијег типа квантификације иста је или врло слична као код њихових, управо размотрених српскохрватских еквивалената или приближних еквивалената. Упор.:

То је врло пожељно.

Это весьма желательно. (WSRP)

To jest bardzo pożąlane. (WSRP)

Тако у руском језику имамо, на пример, интензификаторе *очень*, *весьма* (књишки), *вовсю* (супстандардно)<sup>33</sup> са разликама које нису само стилске него су и семантичке: прилог *вовсю* се врло уочљиво издваја од друга два прилога наглашеном интензификацијом, која се приближава универзалној квантификацији. Упор.:

По всему видно, что очень несчастный старичок. (А. Т. 135) - Это весьма редкий сорт граната. (Кувр. 161) - Очевидно, там кусались *вовсю*. (Ар. 18)

§ 260. У пољском језику типични интензификатор је прилог *bardzo* уз још неке прилоге истог или сличног значења и функције, на пример *dość*, *wielce* (књишки) и др. Упор.:

*Bardzo mi zał było tego człowieka. (Z. 28) - Mam dość poważne doświadczenie w robocie partyjnej. (Wyg. 131) - Byłbym wielce szczęśliwy. (Z. 21)*

§ 261. Функцију количинске екстензификације носе речи које, иако морфолошки сличне прилозима, синтаксички, како је раније већ образлагано у вези са количинском локализацијом (стр. 68-69) више припадају придевским речима, на пример у руском језику *мало*, *немного*, *немножко*, *понемногу*, *понемножку*, *понемножечку*, *несколько*, *сколько-нибудь*, *сколь-нибудь* (застарело, супстандардно); у пољском језику *kilka*, *niewiele*, *mało*, *trochę*, *nieduzo*, *sokolwiek*, *nieco* и др. В. неколико примера употребе:

У меня *немного* болят голова. (Крокодил, 1981, 7, стр. 3) - Надо есть *понемногу*, но часто. (А. Т. 128) - Анеас не могла сыграть в его судьбе *сколько-нибудь* существенную роль. (Ш. 178) - [...] не выскребу ли, дескать, еще *сколь-нибудь* денег? (БАС, П. Бажов) - Пашкин вопрос *несколько* озадачил парня. (Зуб. 14)

Na placu *kilka* pustych samochodów. (TL. 2) - Takiego dostatku *niewiele* już dzisiaj. (TL. 7) - Było ich zresztą *mało*. (Z. 11) - Judym [...] wrócił *trochę* znuzony do swej klety. (Z. 35) - *Nieduzo* brakowało, a byłbym zapomniiał. (WSPR) - To było *nieco* dalej. (SJP)

<sup>33</sup> Ти као и други прилози градуелне квантификације описују се методом компонентне анализе у раду: Червенкови 1975.

В. и студију на материјалу пољског и руског језика: Јунус 1981.

§ 262. Релативни квантификатори посебне квантификације, којима се квантификација појединачних денотата остварује у односу на количинске карактеристике неких других појединачних денотата исте класе, заступљени су и у српскохрватском, и у руском, и у пољском језику, али са изразитијим међузезичким разликама. Основна разлика је у томе што у руском језику дати заменичко-прилошки подсистем обухвата квантификаторе подударности (идентичности или еквивалентности) и квантификаторе неподударности, док у српскохрватском и пољском квантификатора првог типа готово нема.

§ 263. Појединачна квантификација подударности остварује се у руском језику прилозима изведеним из заменичких прилога у функцији просторне, временске и др. локализације морфемом же, која у структури деклинабилних заменичких речи има постфиксални статус (на пример, *такој же, таког же...*), а у структури индеклинабилних заменичких речи, какви су заменички прилози, има суфиксални статус (на пример, *здесь же, сюда же, тут же*), иако је уобичајено да се о тој морфеми, не само у другим функцијама него и у тој функцији, говори као о речци, са чиме је у вези и њено одвојено писање од заменичке речи са којом ипак чини јединствену функционалну целину. У том погледу је оправдано издвајање посебне класе заменичких речи са значењем "поистовећивања" (овде су то прилози са значењем подударности, уже - идентичности или еквивалентности), в., на пример, Барнетова и др. 1979. Упор.: *жить все там же, приехать тогда же* (МАС).

С обзиром на то да су односи у подсистему квантификатора подударности уређени на исти начин као у подсистему прилога у функцији заменичке локализације (стр. 15-76) у руском језику њихова анализа представљала би највећим делом понављање онога што је речено у одговарајућим параграфима првог дела овог рада, па се стога може изоставити. Извесне разлике између та два подсистема заменичких прилога у руском језику односе се првенствено на фреквентност прилога једног и другог подсистема, а у вези са врло слабом фреквентношћу многих прилошких квантификатора подударности је и могућност неједнаке развијености синонимије у једном и другом подсистему.

§ 264. У српскохрватском и пољском језику у функцији означавања идентичности или еквивалентности просторног, временског, начинског, количинског, узрочног или циљног односа у адвербијалима се појављује заменица са значењем идентичности или еквивалентности и, као конститутивни елемент именичке групе, лексема са значењем места, времена, разлога итд., на пример, у српскохрватском језику *на истом месту, у исто време* и сл., као и у пољском *w tym samym miejscu, w tym samym czasie* итд.

§ 265. Релативна квантификација неподударности, која у сва три језика може бити осмишљена као градуелна квантификација (нпр. *слично/супротивно*) или као неградуелна (рестриktivна) квантификација (нпр. *друкчије*), у првом случају представљена је опозитивним односом прилога са обележјем *Proximal* и прилога са обележјем *Distal*, с обзиром на то да ли

прилог упућује на мали степен разлике, тј. на сличност, или на велики степен разлике. Проксималност тог типа у српскохрватском језику носи прилог *слично*, на пример, *Она је слично поступила, Реаговао је слично, Слично решен задатак изазивао је недоумицу* итд. Други члан релације у којој квантификатор *слично* актуализује своје значење проксималности и на који упућује може бити именован у претходној реченици (на пример, *Он је престао да се бави спортом. Она је слично поступила.*), или, што је ређе мако није искључено, може бити присутан у ситуацији на коју се дати исказ односи (на пример, *Видиш, она се понаша слично - у ситуацији посматрава дечјег понашања*). Пошто је анафорско упућивање за прилог *слично* знатно обичније, а своди се на означавање односа који постоји међу денотатима именованим у истом тексту (понекад чак у истој реченици, на пример, *Даница и Милица поступиле су слично*), овај прилошки квантификатор врло је близак прилозима за које је карактеристична локализација у тексту, чије језгро чине рефлексивни прилози (в. стр. 74-76). Упор. употребу у истој функцији прилога *подобно* у руском језику и прилога *podobnie* у пољском језику:

Николај Петровић родиося на юге России, подобно старшему своему брату Павлу. (МАС, И. Тургенев)

Ubrani byli podobnie do nas. (SJP<sup>3</sup>)

§ 266. У српскохрватском језику релативни квантификатор појединачне квантификације дисталног типа је прилог *супротно*, који за разлику од свог непосредног опозита у датом подсистему заменичких прилога, прилога *слично*, означава максималан степен разлике (па је утолико укључен и у подсистем рефлексивних заменичких прилога), на пример, *Она је одлучила супротно, Поступила је супротно* и сл.; упор. и пример за рефлексивну употребу: *Јанко и Марко су све радили супротно* = "Јанко и Марко су све радили тако да је Јанко све радио супротно од онога што је радио Марко, а Марко је све радио супротно од онога што је радио Јанко", тј. прилог *супротно* у таквој функцији упућује на вишечлани субјект, као и други рефлексивни заменички прилози, квалификујући (по смеру) и квантификујући (по степену разлике) однос између његових чланова. Таква употреба прилога *супротно* може имати и друкчију интерпретацију, према којој се прилог схвата као да је употребљен анафорски, али не и рефлексивно тј. "радили су супротно неком трећем", а не "супротно један другом". Предлошка употреба речи *супротно* и заменичког реципрочко-рефлексивног израза *један другом* (нпр. *Радили су супротно један другом*) искључује могућност двозначне интерпретације.

§ 267. Функцију коју у српскохрватском језику врши прилог *супротно* у руском и пољском језику често врше заменичке колокације са универзалним и рестриктивним квантификатором, упор. у руском језику *совсем иначе*, у пољском *zupełnie inaczej*, али и посебан прилог, као у руском језику *наоборот* (на пример, *поступить наоборот*, МАС), или у пољском језику *odwrotnie, przeciwnie* (на пример: *Zrobił odwrotnie, niż mi kazano; Dwie siły skierowane przeciwnie*, SJP<sup>3</sup>).



## Рестриktivна квантификација

§ 268. Рестриktivни квантификатори су посебни релативни квантификатори који реферишу само о неподударности, али не и о степену различитости (в. § 265). За разлику од оних заменичких речи чија је природа изразито одређена функцијом локализације или функцијом квантификације заменички прилози рестриktivног значења представљају прелазан семантички тип: иако су ближи квантификаторима, они рестриktivност остварују кроз упућивање на денотате који се из квантификације искључују па утолико врше и функцију заменичко-прилошке локализације. Уосталом, њихову прелазну природу убедљиво показује парафраза, на пример, *другде* = "негде, не овде" *друкчије* "некако, не тако" и сл.

§ 269. Просторни рестриktivни квантификатори упућују на онај део простора који не може бити локализатор, а тиме посредно и на онај део простора који то може бити или који то јесте. Српскохрватски језик има више просторних рестриktivних квантификатора, који су семантички издиференцирани с обзиром на различите аспекте кинетичке стране просторног односа који је њима означен, али су издиференцирани и стилски: више таквих прилога, носилаца посебних рестриktivних семантичких функција постоји у речницима, али је практично ван употребе у савременом стандардном српскохрватском језику. Најобичнији је прилог *другде* (*другдје*) примарно локативан, али уобичајен и у исказивању адлативности, перлативности или локативности (као уосталом и прилози *где* или *негде*), на пример: *Другде то раде боље*, *Пођите негде другде*, *Прођите негде другде*, *Узмите то негде другде*. Нпр. у локативној функцији:

Посвуда стријелају луце - рекао ми је млади фличар Л. - Код нас више него *другдје*? Па, такав је прогрес... (Ман. 49) - Сутрадан већ није могао да замисли да би му *негде другде* било лепше. (Шћеп. 147) - [...] зато што би му помисао на оне збеле типове још више кварила сам у њеној кући него *негде другдје*. (Ман. 314)

§ 270. Поред тога локативност исказују и други прилози за које је та функција примарна: *другдје*, *нидје*, *ниђе* (дијалектизми); или секундарна, на пример, *друго*, *другад(а)*, *друкуд(а)*. Упор.:

Код нас никад није било јавне дебате око оних кљажених праваца што су се *другдје* о предност борили. (РМС, Ловор) Вели он да сам наказао ријечи, које се чују и *нидје*. (РСАНУ, Л. Зоре) - [...] гледајте да се ту салију, или *ће ниђе* што прије. (РСАНУ, Његош) - Видиш су у Риму и *друкуд* по земљи Талији грдне ограда. (РСАНУ, Ј. Игњатовић) - Опет ћеш ошавати у хотелу? - Па где ћу *друго*? (Ал. И. 102) - Тако је то и *другад*. (РСАНУ, Б. Широла)

§ 271. За прилог *другамо* примарна је адлативна функција а забележени су примери употребе у истој функцији и прилога *другад(а)* и *друкуд(а)*, за која би се, према њиховој творбеној структури, могло претпоставити да су примарно перлативни, али примери њихове перлативне употребе нису регистровани ни

у основном корпусу, ни у реченицама из којих је узимана допунска грађа за овај рад. Уосталом сва три прилога уопште су врло ретка у савременом српскохрватском језику. Упор.:

Завирује сад у њ, сад некуд другамо. (Ђив. 293) - [...] да се обрне другамо. (Ђив. 295) - Нисмо тријели санаторије и одмаралишта, али смо одлазили у њих кад нисмо имали никамо другамо. (Ман. 300) - Нису ишли овамо... него некуд другуд. (РСАНУ, А. Цесарец) - И своје погледе друкуд увути. (РСАНУ, Д. Стамојевић)

Међутим, врло је раширена употреба прилога *друкде* (*другде*) у адлативној функцији. На пример:

Ако су осуђеника протерали [...] у Александрију или негде *друкде* [...] (НИН, 28. септембра 1980, 68, М. Црпански)

Носилац обележја *Ablat* у овом микросистему заменичких прилога могао би бити прилог *одругуд* (РМС, без примера употребе).

§ 272 За употребу рестриктивних квантификатора карактеристичне су колокације са универзалним и егзистенцијалним квантификаторима, на пример:

Нема сумње да се нужда у Швајцарској или негде *друкде* врши у достојнијим условима. (НИН, 13. априла 1980, 20) - Као и *свагђе другђе* у Чердњу је владала стамбена криза. (Ман. 63) - *Нигђе другђе* не убијају људе због поезије. (Ман. 152)

Такве колокације последица су чињенице да је домен универзалне квантификације увек одређен било ужим или широм контекстом квантификатора, било ситуацијом његове употребе. Рестриктивни квантификатор је једино од средстава одређивања домена за који важи универзална квантификација. Таква рекстрикција, према томе, може бити имплицитна, а рестриктивни квантификатор у таквим колокацијама - испуствив. Упор.:

- (1) *Свугде (другде)* то раде боље.
- (2) *Нигде (другде)* то не раде боље.
- (3) *Негде (другде)* то раде боље.

Трећи пример показује да исто (испуствивост) важи и за рестриктивне квантификаторе у конструкцији са егзистенцијалним. Услов је да да је комуникативна структура реченице тако организована да адвербијал није у рематској позицији, а њена формална структура тако да адвербијал са квантификатором није у финалној позицији (на пример, *\*То раде боље негде*), и да у истом адвербијалу није употребљен заменички прилог просторне локализације (на пример, *\*И овде и негде то раде боље*, али *Негде то раде боље него овде* и сл.).

У истим условима испуствив је и егзистенцијални квантификатор, тј. може бити употребљен само рестриктивни квантификатор без промене денотативног значења реченице:

- (4) *Друкде* то раде боље.

§ 273. У руском језику нема посебних заменичко-прилошких рестриктивних просторних квантификатора него одговарајућу функцију носе заменички изрази *в другом месте, в других местах, в другом направлении* и др., а у пољском језику такву функцију има врло архаични прилог *indziej*.

За разлику од прилога *другде (другдје)* у српскохрватском језику, за који је сасвим обична самостална употреба, поред употребе у колокацијама са просторним универзалним и неодређеним квантификаторима пољски прилог *indziej*, у самосталној употреби врло редак у савременом пољском језику и изразито маркиран архаичношћу, обично долази у колокацијама са другим квантификаторима и у зависности од семантичке структуре окружења учествује у исказивању различитих видова кинетичког аспекта просторног односа. У пољском језику само за означавање аблативности постоји посебан рестриктивни прилог: *skądinąd*. Упор.:

Wzywano natychmiast lekarza, który przybył jednak dopiero po dwóch godzinach, gdyż był zajęty gdzie *indziej*. (SJP, H. Sienkiewicz) - Czemu sterczy właśnie tutaj, a nie gdzie *indziej*? (SJP, S. Zeromski) - [...] napiętle i strach byłw większe niż gdzie *indziej*? (Polska, 17) - Namawiał mnie, zebym wyjechał gdziekolwiek *indziej*. (Fok. 55) - Wszędzie *indziej* ludzie już złożyli robotę. (Fok. 61) - Nigdzie *indziej* pracy nie mogłem znaleźć. (Fok. 60) - Napisz do mnie, jeśli coś odbierzesz ciekawego z Rzymu lub *skądinąd*. (SJP, A. Mickiewicz)

*Напомена.* - С обзиром на то да се прилог *indziej* у савременом пољском стандардном језику практично не употребљава самостално, и да у структурама рестриктивних заменичких прилога носи само рестриктивну, а не и просторну, временску или неку другу функцију, он фактички функционише као сложени сложени суфикс са рестриктивним значењем, а не као посебан прилог.<sup>34</sup>

§ 274. Временски рестриктивни квантификатори постоје у системима заменичких прилога у српскохрватском и пољском језику, док их у руском језику нема.

У српскохрватском језику то је прилог *другда* поред архаизма *другдаш* и *другдан* и дијалектизма *дручка*. На пример:

*Другда* би се и он уплео, али данас се савладао. (РМС, К. Ш. Балски) - Некад љубав платонску сања, *другдаш* вољна, много разговорна. (РМС, Ђ. Јакшић) - То бива *дручка* у сунце гравињања. (РСАНУ, И. Иванић)

*Напомена.* - Последњи пример према РСАНУ илуструје употребу прилога *дручка* као временског прилога. Уколико се ослоњац за такву интерпретацију не налази у ширем контексту, то би могло бити и начинско рестриктивно значење (в. ниже за *дручке*).

<sup>34</sup> О морфологији рестриктивних квантификатора у пољском језику, с посебним освртом на њихову историју и ситуацију у дијалектима в. Лубаш 1957. Из историјске перспективе на материјалу словенских језика то питање разматра А. Заремба (1978).

Ипак у савременом српскохрватском језику рестриктивна временска квантификација се, као и у руском језику, исказује и заменичким изразима, упор. пример са руским и пољским преводним еквивалентом:

Срешћемо се неком другом приликом.

Мы встретимся когда-нибудь в другое время.

Spotkamy się kiedy indziej.

§ 275. Као што је било речено, и као што пример показује, у руском језику нема временских рестриктивних квантификатора. Ту функцију носе различити изрази са заменицом *другой* и именицом временског значења, обично *в другое время*, *в другой раз*. На пример:

Но знаете, мы должны еще переговорить. - В другое время, - возразил он. (Тург. 45) - [...] ничего страшного не будет, если он помылится об отце как-нибудь в другой раз. (Паст. 19) - Он повернул назад, твердо решив повидаться с братом когда-нибудь в другой раз. (Ж. 57)

§ 276. У пољском језику одговарајућу функцију врши заменички прилог *kiedy indziej*. На пример:

Zawrócił na miejscu z mocnym postanowieniem zobowiązania się z bratem *kiedy indziej*. (Z. 52) - [...] ale o tej [przyczynie] dowiesz się *kiedy indziej*. (SJP, B. Prus)

§ 277. За рестриктивне начинске квантификаторе у сва три језика који су предмет овог поређења релевантан је критериј *кондиционалности*. Наиме, једни прилози, рефериршу само о рестриктивности, на пример, у српскохрватском језику *друкчије* = "не тако", док други кондиционално-рестриктивни имају сложенији план садржаја, на пример, *иначе* = "ако не тако, онда...".

У српскохрватском језику постоји више рестриктивних прилога првога типа: *другачије*, *друкчије* и знатно ређе - *другојачије*, *другојаче*, *другаче*, *друкче*, *другојачо*, *друкше*, *друговачије* (последња два прилога су дијалектизми). Упор.:

Треба почети све изнова. *Друкчије* почети. (Ал. И. 104) - Да смо *другачије* поступили, обавили бисмо само пола посла. (Арена, 45) - Тако! Сад иде мало *другојачије!* (РМС, Р. Домановић) - Русија [...] не може *другојаче* помоћи Србима до да њен посланик потпомогне молбу коју ће они предати Порти. (РМС, М. Гавриловић) - Нама кажу [...] да *другаче* данас ветар куче. (РМС, В. Живојиновић) - Ја мислим да не може *друкче* бити. (РМС, А. Шенов)

§ 278. О кондиционално-рестриктивној квантификацији реферирше прилог *иначе*, на пример:

Једва га вустисше због старости, а *иначе* би га камењем засули. (Дом. 167) - Сваки би од њих учинио то исто јер би *иначе* обној дошао аутомобил по њега. (Мил. 338) - Скваћао сам да смо - дотукавши коња - дотукли и једног јакача [...] А и знао сам да бисмо *иначе* изгинули од глади. (Нов. 36)

Могућност сувституције прилога *иначе* у таквим реченицама прилошким изразом у супротном показује да и тај израз функционише као заменичко-прилошки рестриктивни квантификатор, на пример:

А и знао сам да бисмо у супротном изгнули од глади.

Таква употреба прилога *иначе* редовно је анафорска, али могућности његове употребе нису ограничене само том функцијом. Остављајући на страну неке фреквентне, али за предмет овог рада небитне функције (нпр. колоквијално *иначе* као питање = "шта има ново", или у функцији везивног елемента у тексту, са значењем "поред тога што је претходно речено"), прилог *иначе*, као и прилог *ионако*, може имати још сложенији план садржаја, који би се приближно могао парафразирати као "независно од онога што је познато/речено, а у складу с тим". На пример:

Шековићка је творница израсла и *иначе* гдје јој мјесто није. (Арена, 46) - Али и *иначе* је тада већ била прилично тешка ситуација. (Ман. 133) - Осип је тврдио да му *ионако* нема спаса. (Ман. 55) - Његова помоћ је *ионако* била мала. (Ас. 96)

Прилог *иначе* у таквој функцији обично се појављује као саставни део прилошког израза *и иначе*, а за оба тако употребљена прилога (*иначе*, *ионако*) карактеристично је готово увек анафорско упућивање, иако није искључена могућност непосредног упућивања на ситуацију у којој је реченица са таквим прилогом употребљена, поготову за прилог *ионако*, на пример *Ионако ми се не жури* или *И иначе ми се не жури* (на пример, у ситуацији када је говорно лице закаснило на аутобус).

§ 279. У руском језику чиста рестриктивност исказује се прилозима *по-иному*, *по-другому* и прилошким изразом *не так*, док се прилог *иначе* може појавити у обе функције: искључиво рестриктивној или кондиционално-рестриктивној, што значи да је у руском језику прилог *иначе* немаркирани члан привативне опозиције, и да је опозиција формирана на критерију *рестриктивност*, а не *кондиционална рестриктивност*. Упор.:

Поутру солнце всходило бледное, осенее. И птицы вели *по-иному*. (А. Т. 107) - Он поступае так - я поступаю *по-другому*. (А. Лук)<sup>35</sup> - Но по-прежнему, как-то не так светило солнце, не так зеленела трава. (Бун. 103) - Владелец квартиры воспринимает дом *иначе*, нежели работник жилищного хозяйства. (Правда, 17 августа 1981, 3) - Ваша чепуха мне понравилась, *иначе* я не взялся бы за эту работу. (Кат. 142)

§ 280. У пољском језику исти прилог *inaczej* може да функционише и као обичан начински рестриктивни квантификатор, на пример:

<sup>35</sup> Пример из књиге: А. Н. Лук. *Юмор, остроумие, творчество*. - Москва: Искусство, 1977, стр. 22.

Jedli z jednego talerza, nigdy *inaczej*. (D. 23) - Inni też mówią o kobietach, tylko *inaczej*. (A. 96),

али и као кондиционално рестриктивни начински квантификатор; упор. пример са преводним еквивалентима у српскохрватском и руском језику:

*Inaczej* zostaje tylko zazdrościć G. (Lem, 124)

*Иначе* нам остаје само да завидимо Г. (Лем, 101)

*Иначе* останется только завидовать Г. (Лем, 122)

Поред тога у функцији рестриктивне начинске квантификације у пољском језику може се појавити и прилог *owak* (обично у корелацији са *tak*, на пример, *raz tak, raz owak; czy tak, czy owak* и сл.).

## ЗАКЉУЧАК

§ 281. Ово поређење семантичких система заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику показало је многе сличности између та три словенска језика, али и разлике, које су нарочито уочљиве када се посматрају на позадини општесловенске језичке ситуације. Може се говорити о квантитативним разликама, односно о разликама у укупном инвентару заменичких прилога, и о квалитативним разликама - онима које се тичу могућности исказивања одређених значења заменичким прилозима.

§ 282. Највећи део описаних прилога чине заменички прилози у српскохрватском језику, што је умногоме условљено различитим степеном присутности супстандардних, колоквијалних и уопште стилски маркираних заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику, посебно присутношћу дијалектизама у књижевном језику, што је у целини више карактеристично за српскохрватски него за друга два словенска језика. Тиме се ипак разлика у заступљености заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику не објашњава у потпуности. Један од разлога те међујезичке разлике такође је чињеница да у српскохрватском језику, посматрано у целини, има синонима, укључујући заменичко-прилошке, са мање или више регионално различитом дистрибуцијом (на пример, источна и западна варијанта српскохрватског језика). Иако тај фактор није од примарног значаја, а регионална дистрибуција синонима (нпр. *некад* и *некоћ*) ни онда када постоји нема оштре границе, јер практично нема прилога који би се употребљавао само у једној варијанти стандардног српскохрватског језика, једним делом се и тим фактором мора објашњавати већа развијеност синонимије заменичких прилога у српскохрватском језику у односу на руски језик и пољски језик. Међутим, објашњење изразитије заступљености заменичких прилога у српскохрватском језику делом је и у већој функционално-семантичкој издиференцираности неких типова српскохрватских заменичких прилога (на пример, у вези са трочланом лексом, могућношћу означавања сва четири кинетичка аспекта просторног односа, рестриктивном квантификацијом и др.), иако су, са друге стране, према неким другим критеријима развијенији системи заменичких прилога у руском или пољском језику.

§ 283. Сличности и разлике између српскохрватског, руског и пољског језика утврђене су како на плану инвентара и организације семантичких обележја заменичких прилога у посебан језички подсистем, тако и на плану инвентара и организације самих прилога као посебних значењских јединица, најзад - на плану инвентара семантичких микросистема и њиховог места у систему заменичких прилога.

У епису је размотрен низ типолошки релевантних чивеница, на пример, у првом делу рада, посвећеном заменичко-прилошкој локализацији: трочлани систем просторне локализације у српскохрватском језику према двочланом у руском и пољском језику; микросистем прилога са категоријалним значењем лица у руском језику према стилски изразитије маркираним заменичким прилозима са личним значењем у пољском језику и одсуству таквих прилога у српскохрватском; јаче заступљена лимитативност (у оквиру просторне и временске локализације) у српскохрватском и пољском него у руском језику; изразитија издиференцираност руских временских прилога интралокализације (полицентричне или алоцентричне) према критерију пунктуалности (на пример, *сейчас* : *теперь* и *тогда* : *тогда*) него што је случај са српскохрватским или пољским временским заменичким прилозима итд. У другом делу рада, посвећеном заменичко-прилошкој квантификацији, основна типолошка разлика између заменичких прилога у руском језику, с једне стране, и у српскохрватском и пољском језику, са друге, тиче се начина на који су уређени односи између заменичких прилога са неодређеним значењем: у првом случају то је, пре свега, супротстављеност референцијалних прилога неререференцијалним прилозима, а у другом (српскохрватски и пољски) - то је привативна опозиција према критерију неререференцијалности.

§ 284. У вези с тим у анализи се показало као неопходно да се дотакну и нека питања која нису у најнепосреднијој вези са семантичком типологијом заменичких прилога. Тако је, између осталог, питање граничних језичких појава, односно прилога који се налазе на периферији система заменичких прилога (на пример, у српскохрватском *данас*, *дане*, *удвоје* и сл.), али не без извесних функционалних веза са тим системом. У склопу таквих разматрања било је неопходно да се анализа заменичких прилога понекад сагледа из ширег угла, на пример, у вези са типологијом темпоралних локализација, како заменичких тако и незамењивих, типологијом рашчлањене временске универзалне квантификације у руском језику, такође - начинске локализације, рефлексивних прилога у подсистему рефлексивних заменица итд. Уопштавање чивеница које су показане у том делу анализе, водило би два главни закључцима: да је систем заменичких речи, а у оквиру њега и систем заменичких прилога знатно обимнији и сложенији од прилично увржене традиционалне представе о заменицама, односно заменичким речима у различитим језицима (што понекад подразумева и потребу за ревидирањем како инвентара заменичких речи, тако и неких њихових устаљених интерпретација), и да нема оштре границе између заменичких и незамењивих речи него да та два типа речи спаја низ прелазних случајева.

§ 285. Специфичности односа међу прилозима са просторним значењем у сва три језика најочљивије су испољене на плану исказивања адлативности и перлативности као семантичких обележја кинетичког аспекта просторног односа и на плану степеновања дистанце између локализатора и објекта локализације. За поређење су релевантна три момента: (а) ин-



вентар прилога у односу на еталон као инвентар могућних обележја, (б) постојаност функционално-семантичких опозиција у различитим типовима контекста и (в) степен изоморфности организације различитих подсистема и микросистема заменичких прилога у појединим језицима.

У погледу могућности изражавања кинетичких значења заменичким прилозима руски језик је утолико сиромашнији од српскохрватског језика или пољског језика, што од четири инваријантна заменичко-прилошка значења, колико их има у друга два језика, у руском језику постоје три - недостаје посебна заменичко-прилошка јединица са перлативним значењем. Шире посматрано, словенски језици се, у целини, деле према датом критерију такође на две групе. У прву воред руског језика иду и македонски и бугарски, а у другу остали словенски језици, у којима постоје посебни прилози чије су семантичке структуре одређене и обележјем *Perlat*.

Са становишта стабилности семантичких опозиција на којима су уређене структуре заменичко-прилошких система у дата три језика, анализа је показала да је најстабилнији подсистем заменичких прилога са просторним значењем у руском језику, у којем су неутрализације семантичких опозиција међу заменичким прилозима доста ретке. Слична је ситуација и у украјинском језику с том главном разликом што у украјинском језику постоје и посебни прилози са перлативним значењем (*кудою, сюдою, тудою* и др.). У већини словенских језика, иако неравномерно, прилози са локативним значењем учествују и у исказивању адлативности.

Ситуација је у том погледу знатно сложенија у српскохрватском језику него у пољском или руском јер у српскохрватском поред најосежнијег инвентара заменичких прилога са просторним значењем постоје и најшире могућности њихове дистрибуције тако да, са делимичним изузетком аблативних прилога, остали могу да се нађу у односу контекстуалних синонима. Иако се таква констатација заснива на анализираној грађи из стандардног језика она свој пуни смисао добија само ако се схвата издиференцирано: употреба локативног или перлативног прилога у адлативном значењу знатно је обичније него неки други односи контекстуалне синонимије просторних заменичких прилога (на пример, локативна употреба перлативног прилога, перлативна употреба локативног прилога и др.).

Опозиција директивност / недирективност у свим словенским језицима најслабија је на ужој релацији: локативност / адлативност. Карактеристично је да у језицима у којима та дистинција није чврста већи функционални значај имају адлативно-лимитативни прилози, којима се поред означавања лимитативности може посебно нагласити адлативност (на пример, у српскохрватском језику *докле*, у пољском *dokąd*, у бугарском *накъде* и сл.), док у руском језику, у којем су локативност и адлативност врло јасно и дистрибуцијски разграничени, одговарајући прилози (на пример, *докуда, дотуда*) имају периферну улогу и стилски су маркирани.

У српскохрватском, руском и пољском језику, као и у другим словенским језицима, најмање могућности контекстуалног варирања инваријантног значења имају прилози са обележјем *Ablat*, који се у том погледу понашају готово идентично у сва три словенска језика. За разлику од датог обележје *Perlat* је у типолошкој матрици најслабије присутно. У том погледу руски и пољски језик дијаметрално се разликују: за први је карактеристично потпуно одсуство прилога са перлативним значењем, а за други - обавезност члана са датим обележјем у сваком подсистему и микросистему заменичких прилога са врло ограниченим могућностима контекстуалне синонимије, у већој мери својствене перлативним заменичким прилозима у српскохрватском језику, због чега се констатована ситуација у српскохрватском језику може означити као прелазна у односу на ситуацију у руском, с једне стране, и ону у пољском, са друге.

§ 286. Поред констатованих разлика и сличности у исказивању локативности, адлативности, аблативности и перлативности у три словенска језика треба имати у виду да се и унутар појединих језика дате семантичке опозиције не исказују у сва четири подсистема заменичких прилога са просторним значењем на исти начин. На плану унутарјезичке типологије разлике су, као што се може претпоставити, мање, а сличности веће: највеће су, готово увек такве да се може говорити о подударности, између упитних прилога и неодређених прилога у ужем смислу, што очигледно кореспондира са сличношћу њихових морфемских структура; мање су сличности између неодређених квантификатора узетих у целини и прилога за просторну локализацију. Констатоване су у вези с тим разлике у употреби адлативних прилога *камо*, с једне стране и *овамо* или *онамо*, са друге, у српскохрватском језику, тј. однос *где* / *камо* није у потпуности идентичан односу *овде* / *овамо*, *онде* / *онамо*, што је, уосталом, чињеница која је на различите начине посведочена у различитим словенским језицима, док је неиздиференцираност локативног, адлативног и перлативног значења најизраженија у микросистемима универзалних квантификатора (упор. у српскохрватском *свуда* / *одасвуда*, у руском *всюду* / *отовсюду*, у пољском *wszędzie* / *zawsząd* итд.).

Транспонована на временски план опозиција *аблативност* / *адлативност* у вези са указивањем на почетну или завршну тачку временских одмеравања релевантна је и за подсистем заменичких прилога са временским значењем, што је најпотпуније изражено у српскохрватском језику, и по броју прилога и по разноврсности оних обележја са којима се дата опозитивна обележја комбинују (упор. парове *одсад* / *досад*, *отад* / *дотад*, *одонда* / *донда* и сл.), мање у пољском, а најмање у руском језику, где се дата значења скоро увек изражавају помоћу прилошких конструкција. У вези с тим запажа се да су сви адлативни и аблативни временски прилози истовремено и временски димитативни (што није тако изражено код просторних прилога, в. горе), са ретким изузецима (на пример, *наовамо* у српскохрватском језику). Проширујући у том смислу претходни закључак, може се рећи да су у српскохрватском језику најши-

ре заступљени прилози са лимитативним значењем, у пољском нешто мање, а у руском језику најмање, односно да и у пољском језику, и, поготову, у руском језику већу улогу имају други, пре свега, лексичко-синтаксички облици исказивања датог значења.

§ 287. У светлу базичних категорија кинетичког аспекта просторног односа транспонованих на друге семантичке сфере у сва три језика видимо у основи исту релацију: везу између аблативности и узрока, између перлативности и начина; између адлативности и последице. Облици заменичко прилошког рашчлањивања тих најопштијих значења показују неке типолошки релевантне разлике: пре свега, већу издиференцираност заменичких прилога за узрок и циљ у руском језику него у српскохрватском и пољском (руски језик у том погледу иде на исту страну са белоруским и украјинским, а српскохрватски и пољски на другу страну заједно са осталим словенским језицима у чијим системима заменичких прилога разликовање узрочних и циљних прилога или не постоји или је одговарајућа дистинција оптерећена и стилском обележеношћу уз коју иде и слаба фреквентност таквих јединица (на пример, у српскохрватском језику *нашто*, *чему*).

§ 288. Анализа заменичко-прилошке квантификације у српскохрватском, руском и пољском језику показала је, поред осталог, да у сва три језика постоје универзални квантификатори афирмативног и негативног типа (на пример, у српскохрватском језику *увек* и *никад*), који се налазе у односу комплементарне дистрибуције у зависности од присуства негације у предикатском изразу, што се сасвим јасно манифестује у конверзивним паровима реченица са комплементарно антонимичним предикатима (*Увек нам нешто забрањује* - *Никад нам ништа не дозвољава* и сл.). Извесне разлике констатоване су, пре свега, у вези са инвентаром универзалних квантификатора (на пример, у пољском језику не постоје универзални квантификатори за начин, а руски језик има серију посебних негативних универзалних квантификатора са предикативном функцијом, на пример *некогда*), ређе у вези са синтаксичко-семантичким особинама појединих универзалних квантификатора (на пример, у руском језику употреба универзалног квантификатора *совсем* није увек блокирана негацијом у предикатском изразу).

Као што је у претходном делу ових закључака већ речено (§ 283) егзистенцијални (неодређени) прилошки квантификатори се уочљиво разликују у руском, с једне стране, и српскохрватском и пољском језику, с друге. У српскохрватском језику се специфичношћу модалне компоненете издвајају заменички прилози типа *игде*, *икуд*, *икад*...

За релативне (компаративне) квантификаторе у целини карактеристична је у сва три језика шира заступљеност заменичко-прилошких екстензификатора од интензификатора (нпр. у српскохрватском *каткад*, *кадикад*, *понекад*, *кадшто*... према често и сл.).

И у погледу могућности рестриктивне квантификација (и локализације) такође се српскохрватски и пољски, као језици са неколико категоријално разноврсних прилога са рестриктивним значењем (типа српскохрватског *другде* или пољског *gdzie indziej*), разликују од руског језика, који има само прилог начинске рестриктивности (*иначе*). Руски језик није у том погледу сасвим усамљен међу словенским језицима јер је иста ситуација и у белоруском језику, за разлику од украјинског који је по тој особини ближи западнословенским језицима пошто има посебан прилог просторно рестриктивног значења (*інде*).

§ 289. На последњу поменућу разлику између семантичких система заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику може се ослоњити и последња закључна напомена у овом раду: иако анализа семантичких система заменичких прилога у та три словенска језика није показала доследну типолошку међујезичку издиференцираност, уопштљајући резултате анализе у једну констатацију можемо рећи да је опис показао већи степен типолошке сличности семантичких система заменичких прилога у српскохрватском и пољском језику него било којег од та два језика у односу према руском језику. Та начелна констатација, међутим, утолико је употребљивија уколико је више допуњена конкретнијим чињеницама о сложеним типолошким односима међу системима заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику.

Резюме

МЕСТОИМЕННЫЕ НАРЕЧИЯ  
В СЕРБСКОХОРВАТСКОМ, РУССКОМ И ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКАХ  
(Семантическое исследование)

В настоящей книге описываются структуры семантических систем местоименных наречий в сербскохорватском, русском и польском языках методом выявления признаков, конституирующих семантические структуры отдельных местоименных наречий, а также их противопоставления, микросистемы и подсистемы, в которые местоименные наречия включены в каждом из этих трех славянских современных литературных языков.

Многомерные системы местоименных наречий моделируются в плоскости, в которой наиболее ярко проявляются типологические особенности местоименных наречий, как в плане внутренней, внутриязыковой типологии, так и в плане внешней, межъязыковой типологии: системы местоименных наречий в языках, относящихся к трем различным группам славянских языков, рассматриваются прежде всего с точки зрения предназначенности их единиц для выполнения двух основных местоименных функций - функции локализации части пропозиционального содержания предложения по отношению к тому или иному аспекту ситуации акта речи и/или с точки зрения функции квантификации соответствующих девогатов. Категориальные значения местоименных наречий (пространственные, временные, причинные и др.), при таком подходе имеют вторичное место в моделировании систем местоименных наречий по отношению к функциям локализации и квантификации, что, конечно, не исключает возможности анализа местоименных наречий и под другим углом и в другом функциональном измерении, в котором функции локализации и квантификации могут оказаться вторичными по отношению к структурным связям местоименных наречий, основанным на их категориальных значениях.

Теоретической основой исследования, помимо работ других исследователей местоименных значений и функций и смежных с ними вопросов, послужили предыдущие работы автора о местоименных словах и проблемах анализа их значений, в частности монография о грамматическом статусе и семантических типах местоименных наречий в различных славянских и неславянских языках (Пяпер 1983). В настоящей книге

далее развиваются и проверяются положения, выдвинутые и развивавшиеся автором в упомянутой работе, прежде всего: локалистская концепция организации семантических подсистем, как транспозиции некоторых наиболее общих пространственных критериев в непространственные семантические сферы; и функционально-семантическая типология местоименных наречий.

В первой части книги анализируются наречия местоименной локализации в сербскохорватском, русском и польском языках (локализация ситуативная и текстуальная, а в рамках ситуативной локализации — пространственная и несколько типов процессуальной локализации: временная, причинная, целевая и др.). Исключительно текстуальная локализация характерна прежде всего для возвратных и относительных местоименных наречий.

Анализ местоименных наречий проводится на уровне признаков плана содержания местоименных наречий, образующих особую, более отвлеченную подсистему, на уровне семантических структур отдельных местоименных наречий, а также на уровне структур, в которые в качестве отдельных языковых единиц входят сами местоименные наречия в парадигматическом или синтагматическом плане. Особое внимание посвящается парадигматическим семантическим отношениям местоименных наречий и их основным, инвариантным значениям; однако в наиболее интересных случаях в книге освещаются и различные синтагматические и, в частности, синтаксические аспекты местоименной семантики, включающие анализ и некоторых частных, вторичных значений местоименных наречий.

Различия между сербскохорватским, русским и польским языками раскрываются как в плане инвентаря и организации компонентов плана содержания местоименных наречий, так и в плане инвентаря и организации отдельных значений и даже микросистем местоименных наречий. Особое внимание посвящено типологически наиболее характерным явлениям, например, трехчленной системе пространственной локализации в сербскохорватском языке, не имеющем аналога в русском и польском языках с их двучленными или даже единичными средствами наречного местоименного указания; черкательным местоименным наречиям, особенно характерным для польского и, в меньшей степени, для сербскохорватского языка, совсем отсутствующим в русском языке; микросистеме местоименных наречий с личным значением, хорошо представленных в русском языке, в большей степени стилистически маркированных в польском, и отсутствующих в сербскохорватском языке; выражению лимитативного значения (в пространственной или временной локализации), лучше представленного в сербскохорватском и польском языках, чем в русском языке; более четкой дифференциации временных наречий пунктуальной и пунктуально нейтральной локализации (ниноцентрической: *сейчас* : *теперь*, или аллоцентрической: *тогда*) в русском языке в сравнении с сербскохорватским и польским и др.

Во второй части книги анализируются значения наречий местоименной квантификации: абсолютные и относительные квантификаторы (квантификаторы сравнения), охватывающие во всех трех языках несколько более узких подсистем: в первом случае квантификаторы всеобщности и квантификаторы существования (неопределенные местоименные наречия, включая местоименные наречия с вопросительным значением). И в подсистеме наречий местоименной квантификации проанализирован ряд типологических сходств и различий, в частности, различия в организации наречий с неопределенным значением между русским языком, с одной стороны, и сербскохорватским и польским языками, с другой; наречий с ограничительным значением (напр. в сербскохорв. *другде*, в польском *gdzie indziej* и т. п.), лучше представленных в сербскохорватском и польском языках, чем в русском языке; наречий временной разделительной квантификации всеобщности (*ежеминутно*, *ежечасно*, *ежеведельно* и т. п.), характерной для системы местоименных наречий в русском языке и почти отсутствующих в польском и сербскохорватском языках и т. д.

Хотя описание семантических систем местоименных наречий в сербскохорватском, русском и польском языках не выявляет последовательной типологической дифференциации между этими тремя славянскими языками, обобщая результаты анализа, можно сказать, что большую степень типологических сходств имеют семантические системы местоименных наречий в сербскохорватском и польском языках, нежели в русском языке.

Семантическое исследование местоименных наречий в трех славянских языках, помимо установления отдельных пустых мест в семантической парадигме того или другого языка, выявления различий в структурах отдельных подсистем, или в семантических структурах отдельных наречий, показывает также необходимость пересмотра и расширения объема класса слов с функциональными признаками местоименных наречий (местоименными наречиями в настоящем исследовании считаются и такие наречия как *вместе*, *одинаково*, *по-разному* в русском языке и их семантические соответствия в польском и сербскохорватском языках).

Сопоставление местоименных наречий в сербскохорватском, русском и польском языках показало также большую развитость синонимических отношений в системе сербскохорватских местоименных наречий по отношению к русским и польским, что во многом обусловлено типом литературного языка, в частности, тем, насколько устойчива и четка граница между нормативными и ненормативными явлениями в отдельных языках. Наиболее гибким в этом отношении и открытым к живому слову, в особенности диалектному, является сербскохорватский литературный язык, что проявляется в большом числе синонимических наречий, различающихся преимущественно в сфере использования (напр. *оданде*, *одонуда*, *оданле*, *ондале*, *ондоле*, *одонден*); все эти наречия зафиксированы в словаре сербскохорватского литературного языка *Матицы сербской*, хотя за исключением первых двух наречий, остальные

---

практически не употребляются в литературной речи. вне произведений художественной литературы, в которых могут встречаться в специальных стилистических функциях.



ИЗВОРИ

А. Извори који су у књизи означени ћирилицом скраћеницама и словима која су нота у ћирилица и латиница.

А. - И. Андрић, *Проклета авлија*, Београд, 1965. [= И. Андрић, *Сабрана дела*, књига четврта] - И. Андрић. *Проклятый двор*. Перевод Т. Поновой. В кн.: И. Андрић. *Повести и рассказы*. Москва, 1967, стр. 15-86. - I. Andrić, *Przeklęte podwórze przekł.* J. Wierzbicki. W: I. Andrić, *Opowiadania o bracie Piotrze*. Łódź 1977, s. 17-110.

Ал. И. . - Алија Исаковић, *Љубави*. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 99-107.

Ант. И. . - Антоније Исаковић, *Велика деца*. Београд, 1966. А. Исаковић. *Паноротник и огонь*. Перевод В. Токарева, И. Махаровской, Ю. Беляевой, И. Леман, Т. Поновой, А. Романенко. Москва, 1970.

Ар. - В. Е. Ардов. *И смех и грех*. Москва, 1935.

Арена - *Арена*, Zagreb, 15. VII 1981, br. 1073.

Ав. - С. Асановић, *Мртва шума*. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 94-99.

А. Т. - А. Н. Толстой. *Детство Ниниты*. В кн.: А. Н. Толстой. *Повести и рассказы*. Москва, 1977, 125-219.

БАС - [= Большой академический словарь] *Словарь современного русского литературного языка*. Т. 1-17. Москва-Ленинград: Академия наук СССР, 1950-1965.

Бонд. - Ю. Бондарев. *Страницы из записной книжки*. В кн.: *Московский рассказ...*, стр. 26-43.

Бун. - И. Бунин. *Митява любовь*. В кн.: *Первая любовь...*, стр. 85-138.

Г. - М. Горький. *Мать*. Москва, 1970 [= М. Горький. *Полное собрание сочинений*. Том восьмой] - М. Горьки, *Мати*, прев. М. Видојковић. Београд, 1964.

Галк. - Е. М. Галкина-Федорук. *Выражение неопределенности в русском языке неопределенными местоимениями и наречиями*. Москва: Московский университет, 1963.

Гор. - Г. Горышкин. *В тридцать лет*. В кн.: *Московский рассказ...*, стр. 224-234.

**Гриб.** - Н. Грибачев. Рассказ о первой любви. - *Первая любовь...*, стр. 211-224.

**Грин** - А. Грин. Голос и глаз. В кн.: *Первая любовь...*, стр. 192-197.

**Д.** - М. Домбровска. *Знаки живота*, перевела С. Ковачевић. Београд, 1969. - М. Домбровская. *Избранное*. Москва, 1974.

**Дав.** - Ф. Давид, Камен старога Јосина. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 155-161.

**Дост.** - Ф. М. Достоевский. Маленький герой. В кн.: *Первая любовь...*, стр. 49-85.

**Ж.** - С. Жеромский. *Бездомные*. Перевод М. Н. Троповской. Москва, 1949.

**Зуб.** - Б. Зубавић. Жили Масловы на канаве. В кн.: *Московский рассказ...*, стр. 7-26.

**Јел.** - В. Јелић, На обади. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 1-13.

**К.** - М. Krleža, *Na rubu rameti*. Zagreb, 1954. [= М. Krleža, *Sa brata djele*, knjiga 2] - М. Krleža. *На грани рассудка*. Перевод Т. Вирты. В кн.: М. Krleža. *Избранное*. Москва, 1958, стр. 171-357. - М. Krleža. *Na krawędzi rozumu*, tłumaczyła M. Krukowska. Warszawa 1977.

**Кат.** - В. Катаев. Алмазный мой венец. - *Новый мир*. 1978, № 6, стр. 3-146.

**Кав.** - Ю. Казаков. *Голубое и зеленое*. Paris, 1973.

**Кип** - Д. Кип, Прича о печуркама. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 136-139.

**Коч.** - П. Кочић, Кроз мећаву. У књ.: *Антологија српске прозе...*, стр. 250-264.

**Кочин.** - О. К. Кочинева. *Наречия с префиксом во- и суффиксом -ому, (-ему)*. Мурманск, 1962.

**Купр.** - А. И. Куприн. Гранатовый браслет. В кн.: *Первая любовь...*, стр. 144-192.

**Лаз.** - Л. Лазаревић, Све ће то народ позлатити. У књ.: *Антологија српске прозе...*, стр. 55-70.

**Лем** - С. Лем, *Солярис*, превод П. Вујићиа. Београд, 1972. - С. Лем. *Солярис*. Перевод Г. Гудимовой и В. Перельман. Москва, 1976.

**Леон.** - Л. М. Леонов. *Evgenia Ivanovna*. Москва, 1973. - Л. М. Леонов, *Јевгенија Ивановна*, превео З. Црковић. Загреб, 1978.

**МАС** - [Малый академический словарь] *Словарь русского языка в четырех томах*. Издание второе, исправленное и дополненное. Москва, 1981-1984.

- Мил.** - Н. Манделштам, *Страх и нада*, с руског превоо З. Црнковић. Загреб, 1978.
- Мар.** - Р. Маринковић, *Руке*. Београд, 1956.
- Мих.** - Д. Михајловић, Гост. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 55-70.
- Мил.** - М. Миланков, Једно је вече носило име субота. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 26-34.
- Наг.** - Ю. Нагибин, Воробьи под крышей. В кн.: *Московский рассказ...*, стр. 316-325.
- Нов.** - С. Новак, Два коња са опремом. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 34-40.
- О.** - Е. Orzeszkowa, *Chat*. Warszawa 1956 [= Е. Orzeszkowa, *Dzieła wybrane*, t. 9] - Е. Ожешко, *Простак*, с пољског превоо Рајко. Нови Сад, 1893. - Э. Ожешко, *Хам*. Перевод М. Абкиной. Москва 1972.
- Ол.** - Г. Олујић, На дугој, дугој улици лица. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 120-129.
- Ож.** - С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*. Издание одиннадцатое стереотипное. Москва, 1975.
- Пан.** - В. Ф. Панова, *Сережа*. Москва, 1976.
- Паст.** - Б. Л. Пастернак, *Доктор Живаго*. Том первый. Paris, 959.
- Пауст.** - К. Паустовский, Роза ветров. В кн.: *Первая любовь...*, стр. 197-211.
- Пл.** - Ю. Ф. Плочар, *Мир*. Перевод Н. Новиковой. Москва, 1976.
- Правда** - *Правда*, Москва, 17 августа 1981 г.
- ЈАЗУ** - *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Т. I-XXIII. Загреб: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880-1976.
- МС** - *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Т. 1-6. Нови Сад: Матица српска - Загреб: Матица хрватска, 1967-1969, Нови Сад: Матица српска, 1971-1976.
- САНУ** - *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Т. 1-12. Београд: Институт за српскохрватски језик Српске академије наука и уметности, 1959-1987.
- Сел.** - С. Селенић, *Пријатељи*. Нови Сад, 1981.
- СП** - *Словарь языка Пушкина*. Под ред. В. В. Виноградова. Т. IV. Москва, 1956-1961.
- Сл.** - И. Сламлинг, Мој отац. У књ.: *Књига приповедака млађих југословенских писаца...*, стр. 50-55.
- Сол.** - В. Солоухин, Встреча. В кн.: *Московский рассказ...*, стр. 26-140.
- Стан.** - Б. Станковић, У ноћи. У књ.: *Антологија српске прозе...*, стр. 208-220.

- Тург.** - И. С. Тургенев. Ася. В кн.: *Первая любовь...*, стр. 3-49.
- Тш.** - И. Тшико, На мору. У књ.: *Антологија српске прозе...*, стр. 286-315.
- Увар.** - Л. Уварова. Музыкальное сопровождение. В кн.: *Московский рассказ...*, стр. 429-444.
- Ушаков (ред.)** - *Толковый словарь русского языка*. Под ред. Д. Ушакова. Т. I-IV. Москва, 1935-1940.
- Чех.** - А. П. Чехов. Любовь. В кн.: *Первая любовь...*, стр. 138-144.
- Чол.** - В. Чолановић, Бријање. У књ.: *Књига приповедака младих југословенских писаца...*, стр. 13-20.
- Ш.** - В. Шукшин. Классный водитель. В кн.: *Первая любовь...*, стр. 311-350.
- Шћ.** - Б. Шћепановић. Смрт господина Голуже. У књ.: *Књига приповедака младих југословенских писаца...*, стр. 146-155.

Б. Извори који су у раду означени латиничним скраћеницама

- Вор.** - Т. Borowski, Kłopoty pani Doroty. W: *Wybór opowiadań...*, s. 57-109.
- Сз.** - В. Czeszko, *Wybór opowiadań*. Warszawa 1979.
- Д.** - М. Dąbrowska, *Pisma wybrane 1-3*, том 1. Warszawa 1956.
- Фок.** - А. А. Foker, Е. Smolikowska. *Anatomy of a Word-Class A Chapter of Polish Grammar*. Paris Warszawa 1971.
- Г.** - М. Gorki. *Matka*. Przetoczyła H. Górska. Warszawa 1967.
- Ив.** - J. Iwaszkiewicz, *Biłtek*. Kraków 1980.
- Ков.** - S. Kowalski, Walka klas. W: *Wybór opowiadań...*, s. 21-51.
- Лем** - S. Lem, *Solaris*. Warszawa 1963.
- Нов.** - М. Nowak Frankowska, Z. dystrybucji określników tematycznych. - *Polonica*, 1975, I, s. 133-166.
- Полска** - *Polska*, Warszawa, 1981, nr 5 (321).
- PSRP** - *Podręczny słownik polsko-rosyjski*. Pod red. M. F. Rowadowskiej. Warszawa 1974.
- SJP** - *Słownik języka polskiego*, t. 1-11. Redaktor naczelny Witold Doroszewski. Warszawa 1958-1969.
- SJP<sup>3</sup>** - *Słownik języka polskiego*, t. 1-3. Redaktor naukowy I Szymczak. Warszawa 1978-1981.
- ТЛ** - *Trybuna Ludu*, Warszawa, 17 VIII 1981, nr 191.

**WSPR** - D. Hessen, R. Stypuła, *Wielki słownik polsko-rosyjski*, wydanie drugie, I-II. Warszawa - Moskwa 1979.

**WSRP** - A. Mirowicz, I. Dulewicz, I. Grek-Pabis, I. Maryniak, *Wielki słownik rosyjsko-polski*. T. I-II. Warszawa - Moskwa 1970.

**Wyg.** - S. Wygodzki, *Aby żyć*. W: *Wybór opowiadań...*, s. 129-155.

**Zal.** - W. Zalewski, *W listopadzie, miesiącu wiosennym*. W: *Wybór opowiadań...*, s. 181-266.

**Zer.** - S. Żeromski, *Ludzie bezdomni*, wydanie 22, Warszawa 1975.

**В. Антологије и збирке приповедака**

*Антологија српске прозе*, саставио Велибор Глигорић. Београд, 1955.

*Књига приповедака млађих југословенских писаца*. Београд, 1971.

*Московский рассказ*. Москва, 1977.

*Первая любовь: повести и рассказы*. Второе издание. Москва, 1977.

*Wybór opowiadań współczesnych autorów polskich*. Warszawa 1951.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

БИБЛИОГРАФИЈА\*

**Ампел 1975:** T. Ampel, *Wypowiedzenia okolicznikowe profrazowe we współczesnym języku polskim*. Rzeszów. [= Prace humanistyczne, r. 3, seria I, nr 7].

**Арутюнова 1970:** Н. Д. Арутюнова. Некоторые типы диалогических реакций и "почему"-реплики в русском языке. - *Научные доклады высшей школы: Филологические науки*, 3, стр. 44-58.

**Бал 1974:** J. Bal, *Formacje przysłowkowe z sufiksalnym j i k typu dzisiaj, wczoraj, dzisłak, tamok w historii i dialektach języka polskiego*. - Wrocław etc.: Polska Akademia Nauk. [= Prace Komisji Językoznawstwa, nr 38]

**Барулин 1980:** А. Н. Барулин. Некоторые проблемы семантического анализа вопросительных местоимений (на материале русского языка). - В сб.: *Теория и типология местоимений*. - Москва: Наука, стр. 27-50.

**Белић 1959:** А. Белић. *О језичкој природи и језичком развоју: Књига II*. Београд. [= Српска академија наука. Посебна издања. Књига СССХХ. Одељење литературе и језика, књ. 10]

**Бергер и Вајс 1987:** T. Berger und D. Weiss, Die Gebrauchsbedingungen des Anaphoricums "tot" in substantivischer Verwendung. - *Slavistische Linguistik 1986: Referate des XII. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens Frankfurt am Mein/Rieziern 16.-19.9.1986*. Herausgegeben von Gerd Friedhof und Peter Kost. - München: Verlag Otto Sagner, S. 9-95.

**Билер 1978:** K. Bühler, *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*. - Frankfurt/Mein etc.: Ullstein GmbH.

**Брож 1971:** Л. Брож. *Адвербијална перифрастика: На руском материјалу в сопостављенију с чешским*. - Praha: Univerzita Karlova.

**Бругман 1904:** K. Brugmann, *Die Demonstrativpronomina der indogermanischen Sprachen*. - Des XXII. Abhandlungen der philologisch-historische Klasse der KSG der Wissenschaft, Leipzig, N<sup>o</sup> VI.

**Вјехбicka 1973:** A. Wierzbicka, In Search of a Semantic Model of Time and Space. In: *Generative Grammar in Europa*. Ed. F.

\* Општелингвистичка литература о заменицама и прилозима која је дата у претходној књизи о заменичким прилозима (Пипер 1983) овде се, углавном, изоставља.

Kiefer and N. Ruwet. - Dordrecht: D. Reidel Publishing Co., 1970, p. 616-629. [= *Foundations of Language, Supplementary Series, 131*].

**Волоџко 1984:** Е. Wołodzko, *Przysłowki w języku rosyjskim i polskim*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

**Вомперски 1970:** В. Г. Вомперский. О семантике и употреблении паречия ныне в современном русском литературном языке. - *Исследования по современному русскому языку: Сборник статей, посвященный памяти проф. Е. М. Галкиной-Федорук*. Москва: Московский университет, стр. 68-73.

**Вуковић 1981:** Б. Вуковић, Неодређене заменице у руској и српскохрватској граматичкој традицији. - *Studia philologica*, 1-2, стр. 183-189.

**Галкина-Федорук 1966:** Е. М. Галкина-Федорук. Выражение неопределенности в русском языке неопределенными местоимениями и наречиями. - В сб.: *Вопросы стилистики*. Москва, стр. 113-128.

**Гжегорчикова 1972:** R. Grzegorzczkova, Funkcje semantyczne tzw. zaimków nieokreślonych. - *Prace Filologiczne*, XXII, s. 63-83.

**Гжегорчикова 1974:** R. Grzegorzczkova, Typy semantyczne przysłówków temporalnych w języku polskim. W: *Tekst i język: problemy semantyczne*. Red. M. R. Mayenowa. Wrocław, s. 235-242.

**Гжегорчикова 1975:** R. Grzegorzczkova, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Warszawa. [= Polska Akademia Nauk, Prace Językoznawcze, 77]

**Грицкат 1953:** И. Грицкат, О допусном значењу свезице и речи иједан, имало, ико и сл. - *Наш језик*, IV, в. с., 5-8, стр. 217-228.

**Грицкат 1962:** И. Грицкат, О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику. - *Наш језик*, XII, в. с., 3-6, стр. 78-89.

**Грицкат 1975:** И. Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*. - Београд: Народна библиотека СР Србије.

**Ђусти 1982:** Ѓ. Ђусти. Непереферентные показатели имени нарицательного. - *Russian Linguistics*, 7, стр. 3-19

**Зареџа 1978:** А. Zareba, Cerkiewne drugęda, drugęde i formacje rokiewne. - *Зборник за филологију и лингвистику*, XXI/2, s. 19-24.

**Ивић 1955:** М. Ивић, Облици за појачавање предлошког привативног значења у српскохрватском језику. - *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 1955 (1956), III, стр. 110-114.

**Ивић 1978:** М. Ивић, О српскохрватским реченичним прилозима. *Јужнословенски филолог*, XXXIV, стр. 1-16.

**Ивић 1979:** М. Ивић, О српскохрватским прилозима "за начин". *Јужнословенски филолог*, XXXV, стр. 1-18.

УЧЕЊА И НАСТАВА У НАСТАВИ И НАСТАВНИЦИМА



- Ивић 1983:** M. Ivić, *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta. [= Biblioteka XX vek, knj. 61]
- Илијева 1985:** K. Илиева, *Местоимення и текст*. - София: Издательство на БАН.
- Јан 1961:** J. Jahn, K vývoji slovanských místních adverbíí na -de, -mo a -od. - *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis IV*, s. 1-32.
- Јан 1966:** J. Jahn, *Slovanské adverbium*. - Praha: SPN [= *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, 31, Philologica, 18*]
- Јодловски 1973:** S. Jodłowski, *Ogólnojezykoznawcza charakterystyka zaimka*. - Kraków: Polska Akademia Nauk.
- Јунус 1981:** E. Junus, *Wykładniki intensywności cechy (Na materiale polskim i rosyjskim)*. - Wrocław etc.: Ossolineum.
- Коневецки 1970:** A. K. Коневецкий. О наречиях меры и степени в русском языке. - *Kalbotyra*, XXI, стр. 165-181.
- Коневецки 1972:** A. K. Коневецкий. О некоторых русских местоименных наречиях пространственного значения. - *Kalbotyra*, (XIII) (2), стр. 93-128.
- Коневецки 1973:** A. K. Коневецкий. Еще о некоторых русских наречиях пространственного значения. - *Kalbotyra*, XXIV (2), стр. 13-42.
- Коневецки 1974:** A. K. Коневецкий. О местоименных бесприставочных наречиях времени в русском языке. - *Kalbotyra*, (XVI) (2), стр. 7-26.
- Коневецки 1974а:** A. K. Коневецкий. Приставочные местоименные наречия в русском языке. - *Kalbotyra*, XXV (2), стр. 57-60.
- Коневецки 1976:** A. K. Коневецкий. Приставочные местоименные наречия в русском языке. - *Kalbotyra*, XXVI (2), стр. 7-23.
- Коневецки 1976а:** *Словообразование наречий*. - Вильнюс: Вильнюсский государственный педагогический институт.
- Коневецки 1977:** A. K. Коневецкий. Местоименные наречия качества в русском языке. - *Kalbotyra*, XXVII, стр. 19-26.
- Клајн 1985:** I. Klajn, *O funkciji i prirodi zamenica*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik. [= Biblioteka Južnoslovenskog filologa, nova serija, knj. 7]
- Клум 1961:** A. Klum, *Verbe et adverbe*. Uppsala: Almquist, Wiksell.
- Кобозева 1981:** И. М. Кобозева. Опыт прагматического анализа местоимений и -нибудь местоимений. - *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*, 2, стр. 165-173.
- Ковачевић 1986:** M. Kovačević, *Uzročni zamjenički priloz i priloz*

ški izrazi. - *Književi jezik*, 15.

**Ковачевић 1988:** M. Kovačević, *Uzročno semantičko polje*. - Сарајево: Svjetlost.

**Коулман 1931:** A. P. Coleman, "Jak" and "jako" in Polish. - *Linguage*, VII, 2, p. 131-135.

**Кончаревић 1986:** К. Кончаревић, Неодређене заменичке речи с постфиксима -то, -нибудь, -либо у руском језику и њихови српскохрватски еквиваленти. - *Живи језици*, XXVIII, 1-4 стр 24-40.

**Кончаревић 1986а:** К. Кончаревић, Интерогативне реченице у руском и српскохрватском језику. - *Прилози проучавању језика* 22, стр, 71-101.

**Конюкина 1959:** Е. В. Конюкина, Местоименные вопросительные предложения, направленные на выяснение обстоятельственных значений. - В сб.: *Вопросы истории русского языка*. - Москва: Московский университет.

**Косеска-Тосеза 1978:** B. Koseska-Toszewa, Informacja o okresołności we frazie werbalnej i nominalnej języka bułgarskiego polskiego i rosyjskiego. - *Slavia Orientalis* XXVII, 2, с. 260-265.

**Косеска-Тосеза 1982:** V. Koseska-Toszewa, *Semantyczne aspekty kategorii okresołności i nieokresołności: (na materiale z języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego)*. Wrocław etc. [Polska Akademia Nauk, Prace Slawistyczne, 23]

**Курялович 1971:** J. Kuryłowicz, Podstawowe kategorie morfologiczne. - *Buletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* XXVIII, s. 3-13.

**Курялович 1972:** J. Kuryłowicz, The role of deictic elements in linguistic evolution. - *Semiotica*, V, 2, p. 174-184.

**Клишкова 1971:** H. Křížková, Systém neurčitých zájmen v současných slovanských jazycích. - *Slavia*, XL, 3, 342-370.

**Клишкова 1972:** Е. Кржишкова, Замечания о системе указательных местоимений в современных славянских литературных языках. В сб.: *Русское и славянское языкознание*, Москва, стр 144-154.

**Клишкова 1978:** H. Bělíčová-Křížková, K systému prostorových vztahů v současných slovanských jazycích. - *Slavia*, XLVII, 2.

**Лубаш 1957:** W. Lubas, Uwagi o przysłówkach miejscowych *inety, indzie(j), gdzie indziej*. - *Poradnik Językowy*, 10, с. 448-454.

**Маликова 1978:** M. O. Malíková, Zloženíny s leksikálnymi morfémi *matí každo-, eže-, obče-, vse-* v ruštine v porovnaní so slovenčinou. - *Slavica Slovaca*, roč. 13, 3, s. 253-264.

**Мельчук 1985:** И. Мельчук, Семантические этюды: 1. *Сейчас и теперь* в русском языке. - *Russian Linguistics*, 9, pp. 257-279.

**Московљевић 1974:** М. Московљевић, О неким помодним речима у данашњем нашем говорном и књижевном језику. - *Мостови*, Београд, V, св. 1 (17), стр. 50-54.

**Мушић 1908, 1910, 1914:** А. Musić, Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku. - *Rad JAZU*, 1908, knj. 172, str. 101-119; 1910, knj. 184, str. 96-235; 1914, knj. 203, str. 150-156.

**Мушић 1937:** А. Musić, Pronomen indefinitum u srpskohrvatskom, latinskom i grčkom jeziku. - *Rad JAZU*, knj. 259, str. 1-36.

**Мушовић 1987:** А. Мушовић, Временски прилози руског и српскохрватског језика у функцији локализатора радње предиката. - *Живи језици*, XXIX, 1-4, стр. 18-32.

**Назикова 1968:** Е. А. Назикова. Наречия причины в современном русском языке. - *Вопросы грамматики, стилистики и диалектологии русского языка*. Воронеж, Воронежский государственный педагогический университет, т. 81, стр. 5-18.

**Наметак 1964-1965:** А. Nametak, Naovamo. - *Jezik*, XII, 2, str. 58.

**Ницолова 1986:** Р. Ницолова, *Българските местоимения*. София: Наука и изкуство.

**Новак-Франковска 1975:** М. Nowak-Frankowska, Z dystrybucji określników temporalnych: Określnik temporalny a krotność czasownika. - *Polonica I*, s. 133-166.

**Олекси 1976:** W. Oleksy, The Semantics of *How* and *Why* Questions in English and Polish. - *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, Poznań, 5, p. 239-245.

**Падучева 1985:** Е. В. Падучева. *Высказывание и его соотносённость с действительностью: Референциальные аспекты семантики местоимений*. Москва: Наука.

**Пешикан 1967:** М. Пешикан, О систему заменичких речи. - *Наш језик*, XVI, н. с., 4, стр. 245-267.

**Пижурица 1972:** М. Пижурица, Неке особне форме изражавања императивности у говору Роваца. - *Прилози проучавању језика*, 8, стр. 41-45.

**Пипер 1977-1978:** П. Пипер, Обележавање просторних односа предлошко-падежних конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском књижевном језику. - *Прилози проучавању језика*, 13-14, стр. 1-50.

**Пипер 1978:** П. Пипер, Заменички прилози са значењем места и правца у руском, пољском и српскохрватском језику. - *Зборник за филологију и лингвистику*, XXI/1, стр. 63-82.

**Пипер 1979:** P. Piper, Funkcije ponavljanja reči u ruskom jeziku. - *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*, Novi Sad, 1, str. 78-87.

**Пипер 1983:** P. Piper, *Zamenički prilozi: (gramatički status i semantički tipovi)*. - Novi Sad: Institut za strane jezike i književ-

nosti. [= Radovi Instituta za strane jezike i književnosti. Serija A. Jezičke studije, sv. 5]

**Пипер 1984:** П. Пипер, О конверсивных предложениях с квантификативами всеобщности в сербохорватском языке сопоставительно с русским. - В сб.: *Исследования по славянской филологии*. Под ред. В. П. Гудкова. Москва: Московский университет, стр. 147-157.

**Пипер 1984a:** П. Пипер, О семантическом статусу лексичких парова типа *све* и *ништа*. - У зб.: *Лексикографија и лексикологија*. Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за српскохрватски језик, стр. 135-141.

**Пипер 1984-1985:** П. Пипер, *Pronomina reflexiva* у српскохрватском језику (у поређењу с руским). - *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII-XXVIII, стр. 633-639.

**Пипер 1985:** П. Пипер. О синхронном описанију словообразовања местоименних наречјих у славјанских језицима. - *Јужнословенски филолог*, XLI, стр. 13-23.

**Пипер 1985a:** П. Пипер, Временске транспозиције и заменичке речи у српскохрватском и другим словенским језицима. - *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 14, стр. 51-59.

**Пипер 1986:** П. Пипер, Реципрочност и рефлексивност у словенским језицима. - *Јужнословенски филолог*, XLII, стр. 9-20.

**Пипер 1987:** П. Пипер, О семантичком систему заменица у српскохрватском језику у поређењу са руским. - *Зборник Матице српске за славистику*, 33, стр. 79-103.

**Пипер 1987a:** П. Пипер, Референцијалност и исказ у исказу. *Анали Филолошког факултета*, Београд, 18, стр. 263-272.

**Пипер (у штампи):** П. Пипер, О временским прилозима у српскохрватском језику.

**Писарек 1981:** Л. Писарек. *Местоименные вопросительные предложения в русском и польском языках*. - Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

**Радовановић 1977:** М. Радовановић, Именица у функцији кондензатора. - *Зборник за филологију и лингвистику*, XX/1, стр. 63-144; XX/2, стр. 145-160.

**Рестан 1969:** П. Рестан. *Синтаксис вопросительного предложения. Общий вопрос. (Главным образом на материале современного русского языка)*. - Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.

**Сияльская 1981:** П. С. Сияльская. Работа по изучению употребления частицы *ни* в сочетаниях *кто ни, где ни* и др. - *Русский язык в школе*, №1, стр. 63-66.

**Стевановић 1969:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма), II, Синтакса*. Београд: Научна књига.

**Стевовић 1973:** И. Стевовић, Систем заменичких речи у српскохрватском језику. - *Књижевност и језик*, 1, стр. 27-43.

**Теремова 1988:** Р. М. Теремова. *Функционално-грамматическая типология конструкций обусловленности в современном русском языке*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Ленинград: ЛГПИ.

**Толстој 1963, 1966:** Н. И. Толстой. Из опыта типологического исследования славянского словарного состава. - *Вопросы языкознания*, 1963, 1, стр. 29-46; 1966, 5, стр. 16-37.

**Тополињска 1977:** З. Тополињска, Семантичка и синтаксичка дистрибуција заменичких корена *т, ов, он* у српскохрватском језику. - *Научни састанак слависта у Букове дане*, 7/1, стр. 297-305.

**Тополињска 1981:** Z. Topolińska, *Remarks on the Slavic Noun Phrase*. - Wrocław etc.: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. [= Prace Instytutu Języka Polskiego 37].

**Тополињска 1988:** Z. Topolińska, *Tu i teraz przysłówki "z formy i z treści"*. - In: *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica*. - Katowice: Uniwersytet Śląski, s. 16-21.

**Фокер и Смоликовска 1971:** A. A. Foker, E. Smolikowska, *Anatomy of a Word-Class: A Chapter of Polish Grammar*. Paris - Warszawa.

**Хинтика 1974:** И. Хинтика. Вопрос о вопросах. - В сб.: *Философия в современном мире. Философия и логика*. - Москва: Наука, стр. 303-363.

**Цыран 1967:** W. Cyran, *Przysłówki polskie: budowa słowotwórcza*. Łódź. [= Polskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału 1 Językoznawstwa, Nauki o Literaturze i Filozofii, nr 64].

**Червенкова 1975:** И. Червенкова. Адвербиальные показатели степени признака в русском языке. - *Годишник на Софийския университет, Факултет на славянски филологии*, LXVIII, 3, стр. 121-188.

**Шведова (ред.) 1980:** *Русская грамматика*. I, II. Москва: Наука.

## РЕГИСТАР\*

## Српскохрватски језик

Амоде 24  
 амодер 24  
 амока 24  
 амокар 24  
 амокаре 24  
 амокарце 24

Било где 102, 110  
 било кад(а) 111  
 било како 111, 114  
 било камо 111  
 било куд(а) 111  
 било откуд(а) 111  
 броо 60

Возда 86  
 ваздан 86  
 вазде 86  
 веома 138, 139  
 врло 138, 140

Где? 18, 19, 20, 116, 117, 118, 119, 125, 152  
 где 76, 102, 103, 104, 116  
 где било 110  
 гдегде 19, 133  
 где год 102, 103, 104  
 гдекад(а) 136  
 гдешто 133

---

\* Регистром су поред заменичких прилога (укључујући и лексикографски констатоване дијалектизме у српскохрватском, руском и пољском језику) обухваћени и незамењички прилози као и прилози прелазне природе који се у раду помињу или анализирају у вези са заменичким прилозима.

Заменички прилози у српскохрватском језику који имају и екавски и ијекавски лик у регистру су дати у екавском лику преко којег се упућује и на њихове ијекавске варијанте констатоване у раду.

Бројеви се односе на странице, а не на параграфе.

Давно 47, 49, 56, 57  
 дакле 72  
 данас 10, 45, 50, 150  
 дагде 133  
 доде 20, 26, 28, 35  
 довека 87  
 довле 26  
 докад(а) 126  
 докле? 117, 121, 126, 151  
 докле било 111  
 доклем? 118  
 доклен(а)? 118  
 докленак(о)? 118  
 доклер? 118  
 докуд(а)? 118  
 дојако 53  
 домало 57  
 доиде 20, 34, 35, 60, 61  
 доидоле 34  
 дошедавно 49, 55  
 дошда 152  
 дошкле 139  
 досид(а) 49, 51, 52, 53, 54, 55, 61, 152  
 досле 53  
 доста 139  
 дотад(а) 47, 49, 52, 61, 152  
 дотле 20, 25, 32, 42, 61  
 другамо 143, 144  
 другаче 146  
 другачије 146  
 друга 145  
 другдан 145  
 другданш 145  
 другде 18, 143, 144, 154, 157  
 друго 143  
 друтовачије 146  
 друтовдје 143  
 друтојако 146  
 друтојаче 146  
 друтојачије 146  
 другуд(а) 143, 144  
 друкуд(а) 143, 144  
 друкше 146  
 друкча 146  
 друкче 146  
 друкчије 10, 37, 146  
  
 Ђегда 136  
  
 Заједнички 75  
 заједно 75, 76  
 занавек 87  
 засад(а) 48, 51, 53

затим 48, 49, 58  
 зато 71, 72, 73  
 заувек 84, 85, 87, 88  
 зашто 76  
 змус 10

Игда 110  
 игде 19, 102, 103, 104, 111, 116, 153  
 изузетно 97, 139  
 икад(а) 110, 114, 153  
 икадар(е) 110  
 икако 111  
 икамо 103, 104, 111  
 иколико 138  
 икуд(а) 19, 102, 103, 104, 111, 153  
 имало 111, 138  
 иначе 146, 148  
 иидје 143  
 иидје 143  
 модакле 103  
 моле 111, 138  
 монако 147  
 моткле 104  
 мотклен 104  
 моткуд(а) 102, 103, 104  
 мтекако 138

Јако 138  
 јегда 136  
 једнако 75, 85  
 једном 111, 112  
 јутрос 10, 45

Кад(а)? 76, 126, 127,  
 кад(а) 111  
 кад(а) било 110  
 кадагод 136  
 кадгод 136  
 каднокад(а) 136  
 каднкад(а) 136, 153  
 кад-тад 110  
 кадшто 136, 153  
 како? 128  
 како 114  
 како било 111, 114  
 какогод 114  
 како-тако 114  
 камо? 18, 102, 103, 104 120, 152  
 камо 116, 119  
 камо било 111  
 камогод 103, 104  
 каткад(а) 135, 136, 153  
 кашто 136  
 колико? 128, 138



- колико-толико 139  
 којегаде 133  
 којекако 114  
 којекад(а) 136  
 којекуд(а) 133  
 којеоткуд(а) 133  
 крајње 97  
 крошто 130  
 куд(а)? 19, 21, 76, 117, 119, 120, 125  
 куд(а) 102, 103, 104  
 куд(а) било 111  
 кудагод 103, 104  
 кудан? 117  
 кудана? 117  
 кудара? 117  
 кудачке? 117  
 кудачко? 117  
 кудије? 117  
 кудијен? 117  
 кудијер? 117  
 кудикамо 138, 139  
 кућ? 117  
 куће? 117
- Лане** 45, 150  
 летос 45
- Ма** где 102, 110  
 ма кад(а) 110  
 ма како 111, 114  
 ма камо 111  
 ма куд(а) 111  
 ма откуд(а) 111  
 мало 139  
 малопре 55  
 малочас 49, 55  
 местимице 133  
 местимично 133  
 много 138, 139  
 много где 19, 132  
 моментално 50  
 моментано 50
- Надасве** 138  
 наовамо 24, 53, 54, 152  
 нашки 78  
 нашто 130, 153  
 негда 112  
 негде 102, 103, 104, 106, 107, 116, 134  
 недавно 47, 49, 55  
 некад(а) 111, 113, 149  
 некако 113, 114, 115  
 некамо 103, 104  
 неколико 138

неколикократ 136  
 некоћ 112, 149  
 некоч 112  
 некуд(а) 102, 103, 104, 106  
 непрекидно 85  
 непрестано 85  
 нетом 55  
 нешто 115  
 нигда 91  
 нигдар 91  
 нигде 8, 79, 80, 83, 116  
 нидовека 91  
 низашто 97  
 никад(а) 8, 90, 92, 153  
 никако 79, 91, 93  
 никамо 80  
 никуд(а) 80, 83  
 нимало 94, 95  
 ниодакле 80  
 ниокле 80, 81  
 ниоклена 80  
 ниоткале 80  
 ниоткле 80  
 ниоткуд(а) 80, 81  
 нипошто 95, 97, 98  
 ниуколико 95

Овако 64, 66  
 овамо 18, 19, 20, 23, 25, 28, 30, 31, 33, 35, 37, 38, 42, 152  
 овамодер 23  
 овамоте 23  
 овда-онда 136  
 овде 15, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 36, 42, 152  
 овдена 21  
 овденак(а) 21  
 овдекарце 21  
 овде-онде 133  
 овђе 21  
 овђен(а) 21  
 овђенак 21  
 овољико 67  
 овољико 67  
 овољично 67  
 овољично 67  
 овољично 67  
 отуда 18, 19, 20, 22, 27, 28, 37  
 оудијен 27  
 одавде 18, 19, 20, 27, 28, 30, 36, 38  
 одавде 27  
 одављен 27  
 одављен 27  
 одављен 48, 57  
 одакле? 19, 34, 117, 18, 119, 121, 125  
 одакле било 111  
 одакле 19, 20, 30, 34, 35, 38, 157  
 одакле 157

- одасвакуд(а) 80  
 одасвуд(а) 18, 80, 82, 83, 152  
 одасвукуд(а) 80  
 одатле 20, 32, 42  
 одвазда 86  
 одвајкад(а) 86  
 одвека 86  
 одвојено 76  
 одзаманде 86  
 одискона 86  
 одискони 86  
 одмах 60  
 однедавна 55  
 однедавно 48, 49, 55  
 однекле 103  
 однекуд(а) 102, 103, 104, 115  
 одникуд(а) 80, 81  
 одовле 27  
 одовуд(а) 20, 27  
 одоле 27  
 одолен 27  
 одонда 61, 152  
 одонле 34, 157  
 одонлен 34, 157  
 одономад 55  
 одономадне 55  
 одонуд(а) 20, 27, 34, 157  
 одсад(а) 48, 52, 53, 54, 55, 61, 152  
 одсвагда 86  
 одсвагде 80  
 одсвагалем 80  
 одсвагален 80  
 одсвакуд(а) 80  
 одсвукуд(а) 80  
 одскора 55  
 одувек 84, 85, 86, 88  
 одругуд(а) 144  
 оклецо? 118  
 онако 64, 66  
 онамо 18, 20, 22, 33, 34, 36, 38, 42, 152  
 онда 1, 36, 49, 58, 60, 61, 73, 75  
 ондај 60  
 ондаке 60  
 ондак 60  
 ондаче 34, 157  
 ондан 60  
 онде 15, 18, 19, 20, 30, 32, 33, 152  
 ондека 33  
 ондена 33  
 ондоле 34, 157  
 онолико 67  
 онолицко 67  
 онолицно 67  
 онолишно 67

ономад 55  
 ономадне 55  
 онуда 18, 20, 21, 35, 37  
 онуде 35  
 онуди 35  
 ончас 60  
 отад(а) 47, 49, 61, 152  
 отале 42  
 откад(а)? 126  
 откале? 118  
 откле? 118  
 отклем? 118  
 отклен? 118  
 отклена? 118  
 отколе? 118  
 отколен? 118  
 отклегод 103, 104  
 откуд(а)? 18, 117, 118, 119, 120  
 откуд(а) 103, 104  
 откуда било 111  
 откуд(а)год 103, 104  
 отле 42  
 отлем 42  
 отлен 42  
 отояч 55  
 отоячке 55  
 отоле 42  
 отолем 42  
 отолен 42  
 отомле 42  
 отуд(а) 18, 20, 27, 32, 39, 42

Повазда 86  
 поваздан 86  
 повремено 135, 136  
 погдегде 133  
 погдекад(а) 136  
 погдешто 133, 136  
 покаткад(а) 136  
 покадшто 136  
 понаособ 76  
 понегде 19, 133, 134  
 понекад(а) 136, 153  
 поодавно 57  
 посве 94, 95  
 посвем 94  
 посвуд(а) 79, 80  
 посебно 76  
 потад(а) 61  
 потом 58  
 потпуно 95, 97  
 пошто-пото 93  
 прекјуче 56  
 прилично 139

**Различно** 76  
 раније 49, 54, 59  
 рашта 130  
 ретко 135

**Сад(а)** 10, 15, 45, 47, 48, 50, 52, 53, 57, 58, 61  
 сасвим 94, 95  
 сасма 94, 95  
 свагда 86  
 свагдан 86  
 свагдано 86  
 свагде 79, 80  
 свакад(а) 86  
 свакако 79, 93, 94  
 свакамо 80  
 свакодневно 78, 85  
 свакојако 93  
 све 85, 86  
 свеђ 86  
 свеђе 86  
 свеђер 86  
 свеђерно 86  
 свеједнако 85, 86  
 свеосве 95  
 свесебице 86  
 својски 78  
 свугде 8, 79, 80, 116  
 свуда 18, 78, 79, 80, 81, 116  
 свудар 79  
 свуде 79  
 свуди 79  
 свуђ 79  
 свуђе 79  
 свукуд(а) 79, 80, 83  
 синоћ 45  
 слично 141, 142  
 сместа 60  
 стога 72, 73  
 стално 85, 90  
 супротно 141, 142

**Тад(а)** 45, 47, 49, 59, 60, 61  
 тако 64, 66, 69  
 тамо 18, 20, 32, 33, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 76  
 тамокаре 33  
 тамокарце 33  
 тамонак 33  
 толико 67, 68, 69, 138  
 толицко 67  
 толицно 67  
 толишно 67  
 тренутно 50  
 ту 16, 18, 20, 22, 24, 28, 32, 39, 41, 42  
 ту и ту 101, 102

улаз 31, 20, 28, 32, 42

улази 42

улази 42

улази 42

улазица 42

улази 42

улазије 42

улазије 42

улази 42

улази 42

улази 42

улазица 42

улазица

**Убудуће** 49, 55

уљек 8, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 153

уљоје 77, 150

уљоје 97

уљоште 95, 97

уљоро 49, 57

уљо 49, 59, 60

уљом 59

уљоме 59

**Хитно** 60

**Чему** 130, 131, 153

често 135, 153

**Шта** 130, 131

што 130

*Руски језик*

Без пререкано 38

Без пререкано 38

Вдвоем 76

вде 81, 101

вдема 110

вдемо 88

вдемо 75, 76, 151

вдемо 96, 97

вдемо 96, 104

вдемо 91

вдемо 91

вдемо 55

вдемо 76

вдемо 76

вдемомак 137

вдемо 90

вдемо 38, 89, 90, 92

вдемо 57

всюду 81, 152  
 всяко 93  
 всячески 93  
 втроем 76

Где? 101, 122, 123, 125, 126  
 где 98, 99, 121, 134, 135  
 где-где 132, 134  
 где-либо 99, 100  
 где-нибудь 99, 100, 104, 107  
 где-то 19, 98, 100, 101, 106

Давеча 56  
 давно 56, 57  
 давненько 56  
 давно 56  
 доколе? 127  
 доколь? 127  
 давным давно  
 докуда? 121, 151  
 доселе 54  
 до сих пор 41, 52, 53  
 досяда 26  
 дотопе 35, 61  
 дотопь 35  
 до тех пор 37, 47, 61  
 дотуда 35, 151  
 дотудова 35

Ежевечерие 88  
 ежегодно 88  
 ежедневно 78, 88, 89  
 еженежно 88  
 ежедень 88  
 ежеминовенно 88  
 ежемесячно 88  
 ежеминутно 88, 157  
 еженедельно 88, 157  
 еженочно 88  
 еженощно 88  
 ежесекундно 88  
 ежечасно 88, 157

Завсегда 88  
 затем 48, 58, 73  
 зато 71  
 зачастую 135, 136  
 зачем 130, 131  
 зачем-то 115  
 здесь 20, 21, 22, 25, 30, 38, 39, 43, 100  
 здесь же 141

Издавна 56  
 издревле 56

изовсюду 81, 82  
 изредка 137  
 иначе 147, 148, 159  
 иногда 136, 137  
 исключительно 97  
 постари 56

Как? 128  
 как-либо 113  
 как-нибудь 113, 114  
 каково 128  
 как-то 110, 112, 113, 114  
 когда? 127  
 когда 108, 109  
 когда-когда 137  
 когда-нибудь 108  
 когда-то 108, 109  
 кое-где 101, 134  
 кое-как 113  
 кое-когда 109, 110, 137  
 кое-куда 102, 135  
 кой-куда 134, 135, 137  
 куда? 19, 99, 132  
 куда 121, 122  
 куда-куда 132  
 куда-либо 99, 100  
 куда-нибудь 99, 100  
 куда-то 19, 98, 99

Мало 140  
 местами 134  
 много 138

Навек 88, 89  
 навеки 88, 89  
 навсегда 88, 89  
 намерен 56,  
 наоборот 142  
 наовсем 89  
 настолько 67  
 негде 82  
 недавно 55, 56  
 незначем 82, 83  
 некогда<sub>1</sub> 82, 83, 110, 153  
 некогда<sub>2</sub> 109, 113  
 некуда 82  
 немного 138, 140  
 немножко 140  
 неоткуда 82  
 несколько 140  
 нигде 83  
 никак 91, 93  
 никогда 90, 92, 94  
 никуда 83



нимало 96  
 ниоткуда 83  
 нисколечко 96  
 нисколько 96  
 ничуточку 96  
 ничуть 96  
 нонче 50  
 ныне 50  
 нынче 50

**Одинаково** 75, 175  
 однажды 112  
 окончательно 97  
 отвсюду 82  
 отдельно 76  
 откелева? 121  
 откуда? 19, 99, 121  
 откуда-либо 99  
 откуда-нибудь 99  
 откуда-то 98, 99  
 откудова 121  
 отколе? 121, 122  
 отколена? 121  
 отколь? 121  
 откулева? 121  
 откуль? 121  
 отныне 54, 55  
 отовсюду 81, 82, 94, 152  
 отселе 27  
 отсель 27  
 отселева 27  
 отсюда 19, 20, 27  
 оттуда 19, 20, 34, 38, 39  
 оттудова 34  
 отчего? 129  
 отчего-либо 115  
 отчего-нибудь 115  
 отчего-то 115  
 очень 140

**Повседневно** 88  
 повсеместно 81, 101  
 повсюду 81  
 подобно 142  
 подчас 137  
 пока 48, 51  
 покамест 51  
 покуда 51  
 поминутно 88  
 помногу 140  
 понемножку 140  
 поныне 11, 53  
 порознь 76  
 порой 136, 137

посему 58, 71  
 постоянно 88  
 потом 58  
 потому 71  
 почем 129  
 почему 129  
 почему-либо 115  
 почему-нибудь 115  
 почему-то 115  
 поэтому 70, 71  
 по-вашему 62, 63, 74  
 по-всегдашнему 65  
 по-вчерашнему 65  
 по-другому 147  
 по-его 62, 63  
 по-ее 62, 63  
 по-здешнему 62, 65  
 по-их 62, 63  
 по-ихнему 62, 63  
 ло-каковски 128  
 по-моему 62, 63, 74  
 по-нашему 16, 62, 63, 74  
 по-нашенски 63  
 по-новому 62  
 по-нынешнему 62, 65  
 по-прежнему 65, 66  
 по-прошлогоднему 66  
 по-своему 74  
 по-старому 62  
 по-тамошнему 65  
 по-теперешнему 65  
 по-твоему 62, 63, 74  
 ло-тогдашнему 65  
 ло-разному 76, 157  
 предварительно 59  
 при чем 129, 130

Различно 76  
 раньше 59  
 редко 137  
 решительно

Сегодня 48, 50  
 сейчас 48, 50, 57, 150, 156  
 сколько? 68, 128  
 сколько-нибудь 140  
 сколько-то 68  
 скоро 57, 58  
 следовательно 72  
 совсем 94, 96  
 совершенно 97  
 сообща 75  
 с тех пор 47, 61  
 столько 67, 68, 69

столько-то 68  
 столечко 67  
 столь 67  
 сюда 19, 20, 24, 25, 30, 31, 36, 37, 38, 42  
 сюда же 141

Так 64, 65  
 тако 65  
 там 20, 32, 38, 41, 42, 43  
 тама 32  
 там же 141  
 там-то 101, 102  
 там-сям 134  
 теперь 47, 48, 50, 51, 52, 150, 156  
 тогда 47, 59, 61, 73, 150, 156  
 тогда же 60, 141  
 тотчас 59, 60, 150, 156  
 туда 19, 20, 34  
 туды 34  
 тут 20, 22, 23, 24, 39  
 тут же 60, 141  
 тут и там 134  
 тута 23  
 тутось 23  
 тутотка 23  
 туточки 23  
 туточко 23

Часто 135, 136  
 часом 137  
 что? 129  
 чего? 129

Эдак 65  
 этак 64, 65

### *Польски језик*

Bardzo 140  
 byle gdzie 107  
 byle jak 114, 115  
 bynajmniej 92, 97

Całkiem 92, 97  
 całkowicie 97  
 chwilami 137  
 ciągle 90  
 codziennie 78, 89  
 cokolwiek 140  
 corocznie 89  
 cotygodniowo 89  
 czasami 137

czasem 136, 137  
 czego? 131  
 czegoż? 131  
 czemu? 131  
 czemuż? 131  
 często 135, 136

**Dawno** 56, 57  
 dlaczego? 131  
 dlaczegoż? 131  
 dlatego 69  
 doniedawna 55  
 dokąd? 25, 37, 121, 123, 124, 127, 151  
 dokądkolwiek 107  
 dokądś 106  
 donikąd 83  
 dość 140  
 dotąd 20, 26, 28, 30, 47, 52, 61  
 dotychczas 53, 61  
 dzisiaj 50  
 dziś 50

**Gdzie?** 123, 124, 125  
 gdzie 107  
 gdzie bądź 107  
 gdzie indziej 145, 154, 157  
 gdziekolwiek 106, 107  
 gdziekolwiek bądź 107  
 gdziekolwiek indziej 145  
 gdzieśgdzie 135  
 gdzieś 106, 107  
 gdzież 123, 126

**Inaczej** 147, 148  
 indziej 145  
 ilu 128

**Jak?** 128  
 jakkolwiek 114  
 jakosik 114  
 jakoś 114, 115  
 jako tako 115  
 jednako 75  
 jednakowo 75

**Kędy?** 123  
 kędyś 106  
 kędyż? 123  
 kiedy? 127  
 kiedy indziej 146  
 kiedykolwiek 112  
 kiedyś 106  
 kilka 140  
 któredy? 123, 124

koředykolwiek 107  
koředyz? 123

**Mało** 140

**Na** razie 48, 51, 53  
na tyle 67  
na zawsze 89  
nadal 55  
natchmiał 59, 60  
niebawem 58  
nieco 140  
niedawno 55, 56  
niedługo 58  
nieduzo 58  
niegdys 112, 113  
niejako 114  
niekiedy 136, 137  
nieprędko 50  
niewiele 138, 140  
niezadługo 58  
nigdy 90, 91, 92  
nigdzie 83  
nigdzie indziej 145

**Od** dawna 57  
od niedawna 55  
obecnie 50  
oddzielnie 76  
odkąd? 121, 124, 127  
odtąd 20, 47, 61  
odwrotnie 142  
onegdaj 112  
ongl 112  
ongis 12  
osobno 76  
ostatnio 56  
owędy 35

**Po** co 131  
po jakiemu 128  
po mojemu 61, 74  
po naszymu 61, 63, 74  
po to 73  
po twojemu 61, 74  
po waszemu 61, 74  
podczas 137  
podobnie 142  
poniekąd 137  
poprzednio 59  
potąd 20, 26, 30  
potem 48, 58

prędko 58  
 przeciwnie 142  
 przedtem 48, 59  
 przenigdy 91

Razem 75, 76  
 rokrocznie 89  
 roźnie 76  
 rzadko 137

Skąd? 123  
 skądciś 106  
 skądś 106  
 skądinąd 145  
 skądkolwiek 107  
 skądśiś 106  
 skądśis 106  
 skądś 107  
 skądź? 126  
 stamtąd 20, 34, 38, 39  
 stąd 20, 27, 28  
 stąd tam 34

Tak 66  
 tako 66  
 tam 20, 32, 34, 38, 39, 41, 42, 43  
 tam a tam 102  
 tamtędy 35  
 teraz 47, 50, 51, 52, 58  
 tędy 20, 28, 35, 38, 47  
 tęturedy 35  
 troche  
 tu 20, 22, 25, 30, 31, 36, 43  
 tut a tu 101  
 tu i owdzie 135  
 tu i tam 135  
 tutaj 20, 21, 22, 25, 31, 39, 40, 42  
 tuz 20, 22  
 tyco 67  
 tyle 67, 68, 69  
 tyłu 67  
 tymczasem 53, 60

W ogóle 92, 97  
 wcale 92, 97  
 wciąż 90  
 wcześniej 59  
 wielce 140  
 wiele 138  
 więc 72  
 wkrótce 58

wnet 58  
wówczas 59  
wspólnie 75  
wszędę 81  
wszędzie 81, 152  
wszędzie indziej 145  
wtem 59, 60  
wtedy 47, 59, 61  
wtenczas 59

Zaraz 58  
zawsze 89, 90  
zawszad 82, 152  
znikad 83  
zniskad 83  
zupetnie 92

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES